

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

WIDENER

HN ZYIL J

Celt 4007.5

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

JOHN AMORY LOWELL

(Class of 1815)

OF BOSTON

25 1407 5

GWAITH BARDDDONOL
HOWEL SWRDWAL
A'I FAB IEUAN

A GASGLWYD O WAHANOL YSGRIFYFRAU
Y BRITISH MUSEUM, GAN

J. C. MORRICE, M.A.

BANGOR
1908

THE BANGOR WELSH MSS. SOCIETY

I.

**GWAITH HOWEL SWRDWAL
A'I FAB IEUAN**

GWAITH BARDDONOL
HOWEL SWRDWAL
A'I FAF IEUAN

A GASGLWYD O WAHANOL YSGRIFYFRAU YN
Y BRITISH MUSEUM, GAN

J. C. MORRICE, M.A.

BANGOR

1908

Celt 4007.5

J. C. Lowell fund
(Pts. 1-8 - in 5/8)

Two hundred copies, privately printed for
'The Bangor Welsh Manuscripts
Society,' by JARVIS & FOSTER
Bangor, March
1908

219-29
17-2

RHAGYMDRODD

CEIR barddoniaeth Howel Swrdwal a'i fab Ieuan ar led mewn gwahanol ysgriflyfrau yn y British Museum a mannau eraill. Codwyd a ganlyn o'r British Museum yn unig, gwaith Howel o'r rhifau canlynol : 14966, 14967, 14969, 14971, 14976, 14984, 14985, a 14991 ; a gwaith Ieuan o 14866, 14906, 14966, 14969, 14976, 14978, 14979, 14984, 14991, a 15040.

O herwydd cyflwr hadl rhai o'r cerddi, mantais fawr oedd i'r un rhai ddigwydd mewn gwahanol ysgriflyfrau. Gellid fel hyn eu cymharu a'u gilydd, ac ystyriai'r golygydd yn ddyledswydd arno ddewis y darlleniad goreu o bob llinell, yn ol ei farn ef, ond seilir pob darlleniad ar un neu ragor o'r ysgrifau.

Y mae cynghanedd rhai o'r llinellau'n wallus fel y mae'n amlwg i'r neb a'i deallo. Er engraifft yn y llinell

Mawr poen cant marw pen cun,

amlwg yw fod sillaf yn eisiau, a chyn amlyced yw y gellir ei chywiro fel y canlyn :

Mawr poen cant marw [y] pen cun, td. 1.

Lle gwneir hyn gosodir yr ychwanegiad o fewn crymfachau ; ond gadawyd y gwallau amlwg hyn

fynychaf heb eu cywiro. Gall y cyfarwydd eu cywiro drosto'i hun; ac ni thrangwyddant neb arall.

Ceir llinellau amherffaith eraill nad ydynt hawdd eu cywiro; er engraifft,

Chwareu n fwyn a chwi wirion Fair, td. 4,

sydd linell wythsill, ond antur fyddai ei newid, gan na wyddys i sicrwydd beth a ysgrifennodd y bardd. Ond awgrymir arall-ddarlleniad weithiau yn y nodiadau.

Datganaf yn ddiolchgar fy mawr ddyled i'r Athro J. Morris Jones, M.A., a'r Athro J. E. Lloyd, M.A., am lawer awgrym ynglŷn a'r nodiadau; i Ifor Williams, Ysw., M.A., am y nodyn ar 'Freuddwyd Mair,' td. 2; i O. T. Williams, Ysw., B.A., am y gwahanol ddarlleniadau yn yr 'Awdl i Dduw ac i Fair Wry,' ac i'r Parch. T. Shankland am ei barodrwydd rhadlon bob amser i agor i mi led y pen ei gasgliad rhagorol yn Llyfrgell Gymreig Coleg y Gogledd.

J. C. M.

HOWEL SWRDWAL

ENW dieithr i glust Cymro ydyw Swrdwal, a rhaid ei olrain i darddiad Normanaidd. Dywed Matthew Paris i un o'r enw Robertus de Surda Valle ymrestru dan faner yr Arglwydd Bohemond yn y flwyddyn 1096, i ymladd yn un o Ryfeloedd y Groes. Dywed Theophilus Jones yn ei *History of Brecknockshire* i Bernard Newmarch, un o arweinwyr enwog y Normaniaid, pan orchfygodd y rhan o Frycheiniog a elwid Caerbannau, rannu'r tir rhwng ei farchogion a'i wŷr urddasol yn ol defod y *Feudal System*, ac i faenor Aberyscir syrthio i ran Syr Hugh Surdwal. Os gwir hyn, tebyg mai un o'i ddisgynyddion ef ydoedd ein bardd.¹

Un waith y crybwyllir amseriad iddo yn yr ysgrifau a chwiliwyd, sef y flwyddyn 1450, ar ol 'Owdyl Voliant i Wiliam Arglwydd Herbart,' a chytuna hyn a'r amseriad a roddir iddo gan Dr. Davies yn ei *Authorum Britannicorum nomina & quando floruerint*.

Er i'r teulu sefydlu ym Mrycheiniog ceir mwy nag un awdurdod yn hawlio i Howel dreulio'i oes yn swydd Drefaldwyn, er engraifft, dywed Williams yn ei *Eminent Welshmen* fod Howel yn fardd enwog o Gydewain yn Swydd Drefaldwyn, ac iddo flodeuo rhwng 1430 a 1460. Honnir iddo ysgrifennu hanes y Dywysogaeth yn Lladin, a bod ei waith yn helaethach lawer ym maes hanes nag mewn cân.

Dywed Richard Williams yn ei *Montgomeryshire Worthies* iddo fyw am beth amser ym Machyn-

¹ See Pedigree of Surdwal of Aberyscir in Jones' *History of Brecknockshire*, p. 270.

llaith, a'i fod yn feili Newtown o 1454 hyd 1456. Yn Fenton's *Pembrokeshire* enwir Howel yn un o aelodau'r Comisiwn¹ a benodwyd yn 1460 gan Edward IV., 'to inquire touching the Progenie and Descent of the honourable Name and Family of the Herberts.' Dywed *T Brython*, cyf. iii. td. 137, dan y teitl 'Beddau y Beirdd,' ar sail ysgrif a geir yn y British Museum, mai yn Llanuwchllyn, ger y Bala, y claddwyd Howel.

Ychydig a wyddys o hanes Ieuan, ond dengys ei gywyddau allu nid bychan yn y cynganeddion. Cymerodd ymryson le rhyngddo a Llawdden, a chynhwysir tri o'r cywyddau yn y casgliad hwn. Er i enw Howel ddigwydd mewn ambell ysgrif (gweler td. 16), dengys ateb Llawdden, td. 37, mai Ieuan ac nid Howel oedd ei wrthwynebydd. Bu Llawdden yn berson Machynllaith² am rai blynyddoedd, ac felly bu ef a theulu Swrdwal yn gymydogion agos, os nad yn gyd-drefwyr am ysbaid. Bu farw Ieuan yn Rhydychen yn gymharol ieuanc, fel y dywed Howel Dafydd yn ei farwnad iddo :

Dig wyf am dewi gofeg
Yn pen yn Rhydychen deg.

Dichon iddo ddal swydd yn un o'r colegau yno, canys dengys ei awdl 'I Dduw ac i Fair Wry,' td. 32, ei fod o gyraeddiadau uchel; campwaith yn dangos medr a gwreiddioldeb ydyw—medr yn ei feistrolaeth o'r mesurau, a gwreiddioldeb iddo ei ddychmygu o gwbl.

¹ Appendix, No. 14, p. 45.   ² *Camb. Biog.*, p. 203.

CYWYDD MARWNAD WATCYN
VYCHAN A LADDED A SAETH

MS. 14966¹

Y mae utcorn am Watcyn²
a llif Noe a llefain yn
a diwedd braint a dydd brawd
yn henffordd mawr yw n hanffawd
cyffro fal diwreiddio dar
corn Duw yn crynu dayar
mawr o dwrdd ymro Dorddun³
mawr poen cant marw [y] pen cun
oth daro y Cymro ai can
arf awch mab Rosier Fychan
ond tost melldith Duw n i tai
in tir pen i hantiriai
y bilain Sais a blaen saeth
y mab hynaf im penaeth
och na bu grin y llinyn
ne r bwa n dwn ar ben dyn
gwae fi nad myfi a fu
yn ol wrth i anelu
i ddwyllaw leidr a ddaliwn
i saeth nid ai ymonwes hwn
diwedd i fyd nid oedd fadws
och ir dref na chaue r drws

¹ This MS. is entitled *Hirwyn Twm o'r Nant*. ² Watcyn Vychan was the son of Sir Roger Vaughan who fought at Agincourt, 1415; see line 10. ³ Bredwardine Castle, the home of the Vaughans.

ne dynu cyn bylchu n byd
 yr enfys o law r ynfyd
 ynghrog fal i rywioegaeth
 i bo r Sais ar bwa ar saeth
 o bu drist wyneb y dranc
 Droea¹ am Ector ieuanc
 beirdd yn ubain druain draw
 bid tristach² y byd trostaw
 teilwng oedd fel hynt Elen
 Titus Fesbasianus hen
 cawr oedd wedi cwnw³weru
 Caerselem fawr cors lom fu
 dial Crist ni bu ddistaw
 dynistr⁴ oedd ir dinas draw
 ond oedd hynt anedwydd hon
 arwydd yw ir Iddewon
 ni wnae iddew ne wyddel
 a wnaeth dyn a saeth dan sel
 oni bae r dall ar ber⁵ du
 ai ben dan asen Iesu

¹ Troy.   ² One MS. reads *tristwch*, another *tristyd*.

³ Another reading is *curo caer ai concwernu*.   ⁴ Also *dinestr*.

⁵ This line and the next refer to an incident mentioned in 'Breuddwyd Mair,' a religious song which Welsh people taught their children until comparatively recent times. It is thus given in *Arch. Camb.*, vol. xi. p. 397:

Mam wen Fair a wyt ti'n huno?
 Ydwyl fy anwyl Fab yr wyf yn breuddwydio.
 Mam wen beth a weli yn dy freuddwyd?
 Gwelaf yth ymlid, ath ddilin, ath ddal, ath roi ar y groes;
 A hoelio dy draed ath ddwylo,
 Gwr du dall wedi'r fall ei dwyllo,
 A phig ei ffon dy bigo di dan dy fron ddethau
 Ath holl waed bendigedig yn colli.

cp. also Dafydd ab Gwilym, *Cywydd*, lxi. l. 33-38.

aeth Siarlamaen drwy Spaen draw
 undydd fu ddeuddydd iddaw
 safodd haul pan ddesyfai
 lle ddoedd¹ yn ol lladd i nai
 da gweddai fel siwrnai sant
 ddal r haul i ddial Rolant
 onid oes i nine dal
 am deyrn² i mae dial
 mae cenedl ai hamcana
 mae brodyr bedwargwyr da
 un ag aur ai ranna i gant³
 a thri charw a thyrch ariant
 mae plant mi ai gwarantaf
 blaid i hwn fal blodau haf
 yn rhwym i del un o rhain
 ir baili glas ar bilain
 doed i'r bar ferch Syr Hari⁴
 ugan hael wrth i gwyn hi
 aur am Watcyn ni myn merch
 na fyn ond nef yw anerch
 diles yw darfod i ladd
 yn y Deml onid ymladd
 er a las o ryw lysoedd
 er a ladder ofer oedd
 nid oes o fewn in dwysir
 i werth ef o aur⁵ a thir

HOWEL SWRDWAL AI CANT

¹lle ddoedd = lle ydd oedd; ydd = mod. W. yr. ²*deuwr* is another reading: *deyrn* must be pronounced as two syllables here, as it often is in Welsh poetry. ³Other MSS. read *un a gair ai rannau gant*, and, *un ag aur y nae gant*. Probably we should read *rannu*. ⁴Watcyn Vaughan married the daughter of Sir Henry Wogan. ⁵*wyr*, 14991.

I FAIR WYRY

MS. 14971

Y fun deg a fendigwyd
fry o nef fair wyry yn wyd¹
dy ddelw di addolir
loyw deg yn ymylau dir
dala wenfair dy lownfaich
duw dy fab da yw dy faich
dy faich pan fuost feichiog
ywr gwr a aeth ar y grog
Unbennes pan fu Iessu
ar dy fraich da faich a fu
nes i ddwyn garllaw dwyneb
duw n dy gnawd nis dygai neb²
Duw nef a fegaist yn iau
dy frenin ar dy fronau
keissiodd iddaw cyn goddef
lwl a wnaeth lili o nef
kysgu a wnai Iessu wyn
ith ddwylaw pan fo ith ddilyn³
ni wnai r un wrth ddihuno
a wnai dy fab ond i fo⁴
chwerthin arnad oi gadair
chwarau n fwyn a chwi wirion fair⁵

¹ Some MSS. read *yr wyd*, others omit *yn*.   ² The *cyng-hanedd* of this line is corrupt; possibly *duw n* should be *yn*.
³ Some MSS. have *dylyn*, and *dyhuno* in the next line.   ⁴ *i fo* is the pronoun *efð*, which also appears as *y fo* or *fo*.   ⁵ This line is too long; *wirion* should possibly be *'r wen*.

dy atdeb lle y dwettud
 wnai Grist pann oedd yn i grud
 Ef a ddywedodd kyn dioddef
 y doe a ddaeth duw oedd ef
 pann ith gad o lwyth Adam
 da ferch a gafas dy fam
 pann gad Iessu n i gadair
 ys da fab a gefaist fair
 Pan ganer yr opheren¹
 ef air a chwyr at y ferch wen
 kwyr ar fy llun fy hunan
 a chwyr yn dorch yw roi n dân
 lle i bwy fi yn gweddiaw
 gwelir kanwyll hir im llaw
 dann llef yr wyf yn dwyn llin
 yn olau ar fy neulin
 archodd dy fam ym erchi
 archau swrn a erchais i
 mae dwy fawr arch ym duw fry
 ym pader a phump wedy²
 a fo³ frenhines nefoedd
 Maria yn wir morwyn oedd
 datgan ymddiddan ydd wyf
 kreu r deuddeg ir ydwyf
 dy garu a wybüum
 darllain dy bylgain⁴ y bum
 a gwrando yn graff pan gaffwyf
 Opheren fair wen yr wyf

¹ opheren=mass, L. offerendum.   ² A reference to the seven petitions in the Lord's Prayer.   ³ The accentuation is wrong: *a fo* should be *afi*, to be taken with *Maria* in next line--*ave Maria*.   See p. 8, line 5.   ⁴ Now metathesised into *plygain*.

Gosper kynnar a garaf
 gweddi ar gwmpli¹ a gaf
 ar gywydd beunydd heb au
 ith enwaf im gwaith innau
 ni cheissia n ol dy foli
 o fair am fy llafur i
 na da bath na dim or byd²
 na chyfoeth hayach hefyd
 ond iachau n ol mabolaeth
 enaid a chorff nid ych waeth

HOWEL SOWRDWAL AI KANT

I SIOASSYM³ AG I ANNA MAM MAIR

MS. I497I

Am ddeuddyn ymddyweddi
 sy n y nef [y] soniwn ni
 o ddechreu r gwr bieu r byd
 a gwreiddin kyfarwyddyd
 mawr fu urddas Sioassym
 mae un gair ai mynag ym
 gwr hael or Israel a roed
 ag Anna i wraig unoed
 llyma r ddau fu r dechreuad
 i ddwyn rhif o ddawn a rhad
 tad mair gwnai i dda n deir rhan
 i Dduw yr ai y ddwy ran
 digamwedd y degymai
 i Dduw gwyn i dda a gai

¹ *Compline*, the last service in the Hours of the Church.
² The *cynghanedd* of this line is irregular. ³ See NOTE p. 8.

or deml i gyrwyd ymaith
 efo ni chae yno chwaith
 arhos gair yr opheiriad
 araith lem yr aeth oi wlad
 yr oedd ir krefyddaid ior
 Sioassym was a heusor¹
 ffo ydd oedd heb un phydd dda
 a mair wen ym mru Anna
 Duw wr mwyn ar dir a mor
 ag angel oedd oi gyngor
 ophrwm or gwr gwineuphraeth
 ag oen i Dduw gwyn ydd aeth
 i dir i dad adre y doeth
 trachefn cafas tra chyfoeth
 merch a gafas Sioassym
 mair deg gwnaeth ymwared ym
 kred fo ai ganed i gant
 ag y ganed gogoniant
 yna y rhoddes yr Iessu
 yr henw ar fair yr hon fu
 diammau y doeth ir deml
 yn urddasol [wryr ?] ddisseml
 porphor a wnai y forwyn
 perphaith oedd i waith yw ddwyn
 er dyfod yw phriodi
 ar saer hên ni sorrai hi
 i edrych liw distrych trai
 bwy deilwng hap i delai
 arwydd a roed i wr hên²
 a welwyd ar i wialen
 eiddil ni allai addef
 golomen wen hyd nen nef

¹ A herdsman.   ² The *cynghanedd* of the line is corrupt.

Gabriel brawd Uriel dirion
 fu gennad y Tâd at hon
 ys da angel ostyngiad
 a ddwedai air ai n dduw dâd
 mawr fu avi maria
 yno y doeth oi enau da
 ynull nef yn oll a wnaeth
 ai wlad duw oi latteiaeth
 Siosseb pann weles Iessu
 yn i law fab anwyl fu
 gyda mair i bu gleiriach
 i ymddwyn byth ym ddynd bach
 ni chaid merch iechyd ymyw
 mor feinael mair o fynyw
 mae r kor wrth yr ystoria
 yno yn wir ag iawn a wna
 mae i thâd ni ad un yn nes
 mae Anna yn i mynwes
 mae Mair yn un air a ni
 mae plaid meudwyaid dewi
 mae siartr mab duw gartref
 mae Siosseb yn wyneb nef
 mae r mab rhad yn yr aberth
 mae Mair yn un air ai nerth

SOWRDWAL¹ AI KANT

NOTE.—Sioassym is Joachim. In the Greek Calendar Joachim and Anna have a festival on September 9, the day following the Nativity of the Virgin. In the Armenian Calendar the feast of Joachim and Anna falls on August 27.

¹ Neither this MS. nor Llanstephan MS. 133 states whether it was Howel or Ieuan who composed this, but in Cardiff MS. 7 it is subscribed *Hoell Sowrdwal*.

MAWL I THOMAS AB EDWARD¹

MS. 1499I

Y llew yn ennill ein ynys
o Rôd i Ron air Syr Rys
Mastr Tomas dart ymyr²
i barnaf i dy brenn fyrr
ys enw teg iawn sant a gad
ywch o India ach hendad
calon Dafydd ai onnen
euras a rhwysc Rhosier hen
Efrog wyn o Forgannwg
ac un ffon a Gei a Ffwg³
wyr ir gwalch o oror gwy
wyd ai genedl hyd Gonwy
cadarn ofnadwy ydwyd³
ceneu llew o Watcyn llwyd
Moreiddig am roi oeddud
mil drom wrth ymliw a drud
bwa cras o fab y Cryg
ai trwy gwmpli trigeinplyg
yn faen blif ith gyfrifais
un o wns hen Einion Sais
goreu gwaed pan fo n lloegr gas
i gadw Dofr gwaed y Defras⁴
bwrw oth ddwyfron ar donnen
bwys gwr fal hynt Basgrfil⁵ hen
ef a wyr llin Ifor llwyd
o brydieu ba wr ydwyd

¹ See Note p. 11.

² The *cynghanedd* requires *neu* for *a*.

³ The *cynghanedd* is corrupt.

⁴ Devereux.

⁵ Baskerville.

ni chad un yn y rheini chwedl¹
 ond digoniant dy genedl
 dy wyth ach dithau uwch oedd
 obry n henwau brenhinoedd
 mab Brychan a Gwgan gynt
 Moreiddig Cymry oeddynt
 diwyd dy dad wyt a dart
 dy dad yw diwyd Edwart
 ef a bair hwn i fab Rhys
 roi iawn henw ar ein hynys
 ei enw ym mlaen Fryttaen fry
 un oth hynai² a wnaeth hynny
 troes eilwaith gantre Selyf
 yr henwaed da r hwn a³ tyf
 ni ddoe un arglwydd uniawn
 heb nai Syr Phylib yn iawn
 y neidr o farn ydyw⁴

. . . . .⁵
 rhag drwg rhagod a rhygar
 gwenwyno lle i bo bâr
 du hydeb ac wyneb gwych
 yn gawr a wna a gerych
 dy gynheddfau callhau r lleill
 dy fâr yn dofi eraill
 y neidr pan el yn oediawg
 a bair ir hydd barhau⁶ rhawg
 y neidr wyd o hyn hyd Rôn
 a n carw sy n arwain coron

¹ Metre and sense require the omission of *un*.   ² *hynai* is for *hynaif*, 'ancestors,' the plural of *hynaf*.   ³ This should be *y tyf*.   ⁴ Short line — ? read *o farwn*.   ⁵ The line is missing, but the scribe had not perceived his omission, for the MS. shows no break here.   ⁶ The MS. has *n* before *rhawg* which is evidently wrong.

na ad¹ y balch yn dolwg
y neidr a wadd a wna drwg
dau ryw wyr a ddaw r² dy raid
rhyw Cowrda a r Riccardiaid
meistr wyd myn Domas dy ran
Syr fych fal Rhosser Fychan

HOWEL SWRDWAL AI CANT

NOTE.—The scribe misunderstood lines 7-8 on p. 10, which mean 'Thou art devoted to thy father . . . . and thy father to Edward,' *viz.*, Edward IV., whose cause the Vaughans warmly espoused. Thomas was the second son of Roger Vaughan, and was beheaded at Banbury in 1469. The Vaughans had intermarried with the Baskervilles and the Devereux. The pedigree entitled 'Llwyth Syr Davydd Gam' (facing p. 1 in Lewis Glyn Cothi's works) gives a clue to most of the names mentioned in this poem. *Ymyr* (l. 3) sometimes spelt *Hymyr* and *Hwmr* is either the parish of Humber in Herefordshire or the river Humber:

cp. Ef yw'r cledd o Ddovr i'r Clâs

Ac hyd Hym(y)r; benaig Tomas!

Lewis Glyn Cothi, p. 31.

OWDYL VOLIANT I WILIAM ARGLWYDD HERBART

Llwyddiant a ffynniant ymddiffynnwr gwyr
i gar Rhys ap Tewdwr
nyni a ddamunwn wr
o waed da i oed deuwr

Dwyfil sy n dyfod yw ovynn beunydd
bonedd sy n i ganlyn
dau lu aml dal o iwmynn
dwy long yn dyfod ai lynn

* *nad* *el* would be a better reading. As it is the *cynghanedd* is corrupt. * *'n* would make better sense.

Llynn yn harglwydd rwydd o lann Rrin a ddoeth
lle ddaeth yn gyffredin
ni rown brwynen be brenin
er ofn neb mau arfau n win

Pand arfoc ydwyf pwy n y dyrva well
a allai lwydda
pei kuras win yr Assia
pei bys dur i pobas da

Gwin Bastart Herbart am lynn om goval
ac yved meddyglynn
aml yw ossai melysswynn
maint y sydd o win Mawnts ynn

Mal sin aml ym win ger mur i seler
mal solas llys Arthur
kapric tec heb awr segur
kwlert pa waeth klared pur

Klared win Gasgwin or gwydd gwin Bwrdiaws
i gann bordiaid beunydd
klared or kloau irwydd
kamplid iach am kwymp liw dydd

Gwin newydd beunydd o bob ynys draw
o Droya hyd benn Fys
adwaen long yn dwyn yw lys
o sain miliwns win melys

Gwin Rwmnai heb lai or blaen gwin Kolobr
gwin Kwlen ar Almaen
gwin Angio m Iago a Maen
gwin Lisbwm ganol Ysbaen

Gwin blaen yr Ysbaen gwin Rasbi   gwin teir
    gwin Turen gwin Brefi
gwin a wnand yn Normandi
y gwin i Went a gawn ni

¹ ni a gawn un gair
    gan vab yn gwenn Fair
    wrthu n aur grair
        unair anant

Herbart synnhwyrbell
a geidw bro Gadell
am nad oes i well
        myn Dewi sant

Gorau un gwr yw
o Von i Vynnyw
ac ail o Gernyw
        i Glogyrnant

ni bu ac ni bydd
un nid oes in dydd
a ddoe yw gynnydd
        ai ddigoniant

y gair a garo
a vydd iddaw fo
tra vo un kymro
        yn kau amrant

tra gan bugeinyn
a dwylaw delyn
a thra gano dyn
        vyth ar gant dant

¹This is sometimes given as a separate poem.

tra vo tyrfaoedd
a lleiswyr llysoedd
iddo gwna miloedd
ganu moliant

Duw mawr hyd y Mon
o air yr owron
oll yw swyddogion
llys a ddygant

ni wnn i yno
swyddoc nas haeddo
ar a vo iddo
vawr o feddiant

ardwy stiwardiaid
aur ysgwieiriaid
y sy i eirchiaid
er nas archant

y sawl yw scler
a roes yr issier
bwtler a sewer
am croessawant

ni bydd in byddin
ginio m delw Gynnin
heb o botiau gwin
o bobtu gant

tebyc ynt heb gel
vwrdd kwprdd kapel
Ewri i gwarel
aur ac ariant

ni wnn i n ddinam
na bae hwy baham
y gair i Wiliam
                    noc i Rolant

ar Dduw gweddiwn
ac oes a geisiwn
i hwn ai nassiwn
                    a ffynnassant

pa le ni ddel plaid
at hen Vrytaniaid
ai gorff ai enaid
                    mewn gwir ffynniant

gorau a garon
a gar y goron
a gair y gwirion
                    gorau gwarant

un braich rac ofn briw
yt Edwart ydiw
o York i gaeriw
                    rakw gwiriant

Edwart ail Eudaf
ac Wiliam galwaf
i chwi hoedl Addaf
                    a chyd lwyddiant

HOWEL SOWRDWAL AI CANT 1450

KYWYDD YMRYSSON RHWNG LLOW-
DDEN A HYWEL SWRDWAL.¹

MS. 14976

Balch yw llowdden y leni
banw mawr medd pob un i mi
marchog yw pob merch a gar
mae yn wr gweddw mwy nor gauddar
os hynn fydd ni sonia fi
mwy dianair am deni
talm om bwriad nid gwladaidd
taro wrth hwn liw torth haidd
wedi gwin a digoni
a dwyn i far danafi
mi a gawn farch pes archwn
a biau Rhys er bwrw hwnn
hil dafydd fynnydd faenawr
hael o dir mael heldir mawr
hael or aur hwyl arwyrain
hael o feirch hil hywel fain
ni aned un oi ynys
mae gwe yn magu i Rys²
teyrn ar a weddy r tair iau
teyrn ynys tir nannau
da i gweddaï dau gywyddol
mewn twrn ffest yn taro n ffol
minnau ywr dreigiau darogan
trwy r tir fal y dwr ar tân

¹ One of the Llanstephan MSS. No. 133, attributes this poem to Ieuan ab Howel Swrdwal, but Peniarth MS. 83, agrees with the above in assigning it to Howel. The preponderance of opinion, however, is that this bardic discussion took place between *Ieuan* and Llawdden.

² The *cynghanedd* is faulty in this line and in the next. *gwer* for *gwe* is a possible emendation in the first line.

taro mae dwy gaterwen
 ynghyd llyna r byd ar benn
 dinystr oedd roi da yno
 i ddraig wenn ai ffenn ar ffo
 ar ddraig goch gynddeiriog hen
 ai maneg ar war meinwen
 awn yn dau o awen diod
 i benn glann lle bo yn glod
 . . . . . bolgest¹
 lle na allon ffo yn ffest
 wrth raid Arthur a ydwyf
 ffreulo o dan ffriw lwyd wyf
 meinir oedd rhof a mynyw
 mynnwn fod meinir² yn fyw
 bwrw n ddinam mewn amarch
 er fy mwyn dan dor fy march
 o chair y dall i chware dis
 am y da y mae dewis
 a rhannu da y truan
 ai ddwyn i gyd i ddyn gwan
 deued ar farch y dewin
 ag aed ar i draed or drin
 minnau ddof am y ddeufarch
 oddiarno fo ai farch
 os kerdd a ddowaid was kas³
 o ymdagu mi ai dygas

HYWEL SWRDWAL AI KANT

¹The rest of the line is missing.   ²*Meinir* should doubtless be *meinwen*, as the *r* spoils the *cynghanedd*.   ³A better reading would be *kais*, then we should read *dygais* in the last line; *dygas* in the first person is incorrect.

MAWL SYR ROSIER

MS. 1499I

Enwer y neidr o union achau
uchaf o hen gyffion
ni fegir pen arfogion
ei sud yn yr ynys hon

Pob llys or ynys a ranner dan wr
dyna aer Mastr Rossier
i mae yn un rif pan rifer
wr sad ei roddion a r ser

Rhif y ser o gler i gael arian bath
atto byth i tynnan
coffr pob clod a nodan
bu lai braint Beli a Brân

Beli ail Rhodri rhydrawns i gryfion
ath grafanc recwnsiawns
Rhosser llew ffyrfder holl ffrawns
wyd o erlyn hyd Orliawns

Blaen dawns hyd Orliawns wyd i erlyn gwyr
y sy garw i Brydyn
chwi fel Lawnslod ywr nodyn
uwch pawb i dowch awch pob dyn

Pob dyn o dywyn duedd a gennych
a gennych or gogledd
deau enwog dwy wynedd
diweniaith lamp dôn ith wledd

Ith wledd da rinwedd dirionach na Nydd
i daw dy wledydd dŷ diledach
cwrw Llechryd ennyd diwannach i caid
dyry i weiniaid yn dirionach

dau well wyd Roser dau syberwach
na deau haelion a dau haelach
ni nodwyd doethion nad wyd doethach
ni roed gwin rhial¹ i neb amlach
cann oes i Wladus cawn iach ginieweu
yma i bu oreu mwy heb eiriach

ni aned gwraig hael i neb haelach
a neb oi roddion ni bu rwyddach
ni bu oi graddau neb garueiddiach
oni bu Anna wyneb iownach
titheu Rosser ner yn iach ith weler
erioed o faler ir wyd fwlach

ni bu dan orwydd neb gyfarwyddach
ni bu dan sidan wyneb sadach
ni bu n dan felfed mor ddiledach
oni bu Rawling neb wrolach
ni bu dwr na gwr nag iach cyn gryfed
na neb cyn haeled or wythfed ach

ni bu n ysgwier neb syberwach
[ac] ni bu n farchog neb rywiogach
ac ni bu n arglwydd un dyn rwyddach

¹ Dr. Davies suggests that *rhial* is a corruption of *rheiol*. It would seem here to be a corruption of *royal*, but either it or the word *amlach* is wrong, for there is no *cynganedd* in the line as it stands.

na Somen llwyger oll wygach fal ϕ s:
o gyrrau r ynys gwyr yr unach

ni bu Sir Lownslod erioed barodach
ni bu Sir Lionel yn ddiwrgelech
ni bu Beredur a dur yn daerach
ac ni bu Walchmai erioed ddifeiach
na Sawden^a Babilon na Sadach yn wr
na gwr na milwr a geiriau mowlach

wyd yn orau heb gau dorau
nos a borau yn syberwi
i gwr Llechryd iarll i tyfyd
lle doe ennyd llu daioni

mae dy ddwyais oll yn harnais
a gwiw fernais a gaf arni
wyd oruchel megis Derfel
ym mhob rhyfel am eu profi

ir lle delych in croesewych
i da rennych i drueni
briwech gedyrn ach llaw Edyrn
mer ag esgyrn mae ryw gwisci

cryf dy gryfder
mwyn dy fwynder
traws dy drawsder } trysta drosti

hael dy haelder
lle ith gymmerer
a nod rhifer } yn y trefi

^a A difficult line. *Somen* should be either *somer* or *sonier* to rhyme with *llwyger*, the latter making the best sense; *llwygaw* is given by Dr. Davies as equivalent to L. *deficere*, *defatigari*; *gygach* is a plural in *-ach* from *gwyg*, 'weeds.' ^b *Sawden* = Sultan.

a ffwg ddiffael ich cās ich cael
a meistr [y] mael mwy stor i mi
da draw didrai da fwyd difai
da Duw n dy dai da yw denw di

Denwi bur eryr euraid yn oreu
o nawradd gwaed dugiaid
ir brenin ior barwniaid
o gyff y neidr a gaid *

HYWEL SWRDWAL

CYWYDD Y SAITH BECHOD A DDYLEM
NI I GOCHEL AR SAITH WEITHRED
Y DYLEM I GWNEUTHUR—Y DEG
GORCHYMYN A DIODDEFAINT
CRIST *

MS. 14984

· · · · ·
edrych y claf yn arafedd
os marw da i fwrw yw fedd
ar i ran fo roir yno
or braidd grys dan bridd a gro
ystyrriwch is y darrenn
y gedi balch heb godi i benn
ni bydd amod i godi
hyd y farn yr oedaf fi

* The line is a syllable short : *draw* at the beginning of the line would supply the deficiency and form a fuller *cynganedd*.

* The faded condition of the MS. makes it impossible to decipher more than the few couplets here given, but not much has been lost, for the form *arafedd* for *arafaid*, and the rhyme *marw* and *bwrrw* shew the *cywydd* to be later than Howel Srdwal, and it may be spurious, or at least some of the lines are.

. . . . .
caru heb ffawd cowir yw r ffydd
Duw yn bennyd in beunydd

. . . . .
na thyngwn gwiliwn yn gall
i enw Duw iawn yw dyall
cyfion yw cofio yn anwyl
. . . sal a gawn sul a gwyl
a mam a thad ceidwad cu
yn rhaid oedd i hanrheddeddu

. . . . .
na thored y nawed yn ol
ymgroesed pob dyn grasol
na chwenych ddiin bych gar bron
Duw ai gwyr na da gwirion
Lhyma yr deg ai manegi
yn y byd yn enbyd i ni
a el ir bedd ai gamwedddau
nid gwadu a gaiff gwedi yw gau
. . . . .

COWYDD ANNA MAM Y FAIR FORWYN¹

MS. 14966

Anna a wnaeth i nyni
gael wyneb y goleuni
gwnawn innau gân yn unair
i Anna fam y wen Fair
iddi bu dri gwr priod
da oedd ir bydoedd i bod

¹ This ode is variously attributed to Howel and Ieuan.

Joachym myn grym y grog
 Salmon a Chleopas helmog
 i honn merched yw hannerch
 bu dair a Mair¹ oedd bob merch
 tri wyr iddynt a rodded²
 or gwyr grym gorau o gred
 Joseph³ o fro gwlad Roeg
 Alpheus a ⁴Sebedeus deg
 Mair merch Joachym orug
 dwyn Duw a da iawn i dug
 a ffant merch lan lle r hanoedd
 Gleophas hen gwraig Alpheus oedd
 Iago nefol ei olud
 Sioseph wirion Simon Sud⁵
 plant y drydedd haulwedd haf
 Iefan a Iago fwyaf
 dechrau dwyn siamplau a sôn
 o Fair wryr r wyf y rowron⁶
 fam y gwr pan fuom gaith
 a brynodd bawb ar unwaith
 y dyn o lwyth Iuda n lan⁷
 an dug oll on dig allan
 yn ebrw gloewder Seren
 yn y môr uwch enw Mair wen⁸
 Maria n falm o Röeg
 Mair ai dawn ynghymru deg⁹

¹ One MS. reads *mawr*.   ² *Tri uddynt hwy a rodded* is another reading.   ³ Also *Joseb*.   ⁴ Some MSS. omit *a*.   ⁵ Jude.
⁶ Also *o Fair wryr rwyf rowron*, the first *r* in *rowron* belongs to the *y*: read *yr awron*, 'now.'   ⁷ Also reads *dyn o lwyth Iudea n lan*.   ⁸ Other readings are *un mor wych enw Mair wen* and *yn y môr yn enw Mair wen*.   ⁹ Also reads *Mair i doeth i Gymru deg*, and *Mair a dawn yn Gymru deg*.

brenhines o lwyth Iessy¹
 yn un fraint yn y ne fry
 gwreiddin Addaf a Dafydd
 gwreichionen a ffen y ffydd
 mawr oedd proffwydo Mair wen
 mam Iesu ymyw Moesen
 y tân oedd fawr anianol
 yn y berth ag ni bu i ôl
 arwydd ydoedd pand oedd deg
 i morwyndod Mair wendeg
 dug lawffion Aaron iriad
 almwns a dail mewn ystad
 ar Iddewon a sonynt
 am oen a gâd mewn mayn gynt
 yr oedd ir grog ddyrogan
 kyn i gael yn y knu gwlan²
 y pelican gyngan a gar
 fod oi waed fwyd yw adar
 ar yr un modd er yn mwyn
 i bu farw mab y forwyn
 o Fair y ganed³ y fo
 ag er hyn gwryy yw hono
 pan aeth y wen famaeth fain
 ir Deml i dreythu r damwain
 Simion⁴ gyfion a gafas
 werth i gred o wyrth a gras
 geiriau Salmon⁵ i honno
 a weddai fal iddo fo
 sawr a roes ar yr Iesu⁶
 sawr sinam neu falsam fu⁷

¹ Also *Giesy*. ² Also *kyn y glaw fal y knu gwlan* and *cyn y gwllith ar y cnu gwlan*. ³ Also *genid*. ⁴ *Simon* and *Seimon* are both found. ⁵ One MS. has *Simion*. ⁶ One reading is *sawyr ras y wir Iesu*. ⁷ Another MS. reads *sawr sinamwm ne falswm fu*.

ef a bair Mair bur iw mab
 awdurdawd ai diweirdab
 roi nef rhag y ddolef ddig
 in eneidiau yn anwedig

SWRDWAL AI CANT¹

CYWYDD I DDIOLCH AM HUGAN

MS. 14969

mawr i sonian am danaw
 y marchog modrwyog draw
 urddawl fry eurawl i frig²
 o wlad guneddaf wledig
 solas mewn urddas a wnai
 Syrr Risiart frosiwr³ ossai⁴
 minau a mawl yma n y min⁵
 oes gathl⁶ i fab Rys gethin
 mynwn be bai ffrwynau ffrank⁷
 ymuellt walchmai ieuank
 ef a welai o faelawr
 o delai gleirch ar meirch mawr
 ef a ddaw od wyf ddewin
 ryw dro ar gymru ar⁸ drin
 a dydd da wrth doddi dur
 o bai raid ail beredur

¹ Sometimes the name of Ieuan ap Howel Swrdwal is subscribed, but one MS. has 'Swrdwal ne Llowdden ai cant.'

² Also *urddawl o frenhinawl frig*.

³ On the margin in MS.

14866 occurs the note *vrotsiwr = to broach*.

⁴ *ossai = wine of Oseye* (Alsace), *cp.* 'With good wyn of Gaskoyne,' and 'wyn of Oseye.'—*Piers the Plowman*. Prologue, l. 107.

⁵ Also reads *y may mawl yma im min*.

⁶ Various spelt *cathul*, *cathyl* and *cathl* = a song, L. canticum.

⁷ Two other MSS. read *gwae fi na bai ffrwynau ffrank*.

⁸ *ar*, probably *awr*.

ail Roland o normandi
 i gelwid nudd yn gwlad ni¹
 a gwaew hir gwae ai hery
 oi ffordd gwyn ei fyd a ffy
 nid afriw hynn glaswyn glog
 nag afriw benaig efrog
 a dur glew dewr a glywais
 i dad a dorai siad² Sais
 ni throes i gefn ar efnys³
 na ddo erioed led i droed rys
 gwyn yn byd y ganon bert
 gwedi Rys gadw Rissiert
 mae i glod mal y rhod rhôm
 y gutto ai dug attom
 ydd wyf tu hwnt i ddyfi⁴
 yn rhoi nod yr fy rhan i
 aeth yma fab gwaith amod
 fab Siankyn y glyn ai glod
 mi a dybiais lednais lw
 mae paun oedd y mab hwnnw
 gweled hug⁵ mal golau tan
 goreuraid ir gwr eirian
 mantell mihangel felyn
 y sy glog eos y glyn
 iawn y rhoddes nai Rhydderch
 singlys aur⁶ draws angel serch

¹ Also reads *yw gweled nudd yn gwlad ni*.
 ium, the top of the skull. cp. :

² *Siad* = cran-

Duw a wyr synnwyr dy *siad*
 Sorri a bair dy siarad.—*T. Prys.*

³ A foe. Meilyr uses the word in the same sense in a poem to Gruffudd ab Cynan.

⁴ One MS. reads 'tu yma i Ddyfi.'

⁵ *hug*, says Dr. Davies, is equivalent to L. *tunica, toga*, and *hugan* is its diminutive.

⁶ One MS. reads *ar*.

yngwaith merched y gwledydd
 i edrych fo fal drych fydd
 a gofyn i ddyn neu ddau
 pwy ywr unben ai piau
 sygan¹ cariad rhianedd
 gutto r mawl gyttywr medd
 mi biau r hug a mab rhys
 ai rhoe ym wr hoyw emys
 miraingorff mawr i angerdd
 mynnwn ddiolch hwnn a cherdd
 gwnfyd Kymru rhag anfoes
 gwr hen fo r marchog ai rhoes
 oi trefydd ai tir rhyfel
 ag i wlad i dad i del

IEUAN AP HOWEL SWRDWAL AI CANT
 DRWY RAS I GYTTO YN I ARCH

MS. 14979

Y gwr a gaiff gyrru gwin
 yn lle i waed yn y lladin
 ywr mab rhad yn r afrlladen²
 y modd i bu ymru Mair wen
 wedi yru yny deryn³
 i ganet duw o gnawt dyn
 un i dug o enedigaeth
 ond ar yr un yn dri r aeth

¹ Also *syganu gariad rhianedd*. ² *Afrlladen* = wafer bread, *cp.* 'Vriallu teg *afrllad* hael.'—*I. Deutwyn*. *Arllad* is another form, *cp.* 'Mil o *arllad* mal eurlliw.'—*D. Nanmor*.
³ *Wedi i yrru n aderyn* would make better sense. It is probably a reference to the form the Spirit took at the miraculous conception.

i gnawd oedd kyn dioddef¹
 os o gnawd i sugnai ef
 Mair hon a fagai ymhrynwr
 gwedi i gael heb gyd a gwr
 mab ai weli ymhob aylawd
 mwy nag un oedd mewn i gnawd
 i fron a fu ar Wener
 yn prynny pwnck y pren per
 ni bu rad iawn i bridwerth
 i gorffir roi i gorff ar werth
 duw fo roe i waed i fru
 nis rhoe was er yr Iessu²
 ufuddach yw yn i vaddau
 nag yw ffeils yn i goffau
 dan balf y dyn heb olwg
 duw a roes drem dros y drwg
 Suddas oedd nessa iddo
 wrth fwyd er i werthu fo
 i gnawd oedd gan y deuddeg
 ag yntau oedd ogan teg
 nos iau i bu n ynys y bont
 nes y kussan nis kowssont
 gawr fawr gan y drygwyr fu
 ac yn isel gan Iessu
 er godde i farw ai giddio
 ef ai yn fyw pen fynai fo
 pei bessid heb i bassiwn
 pa waed i rroid byd er hwn
 nid oyddunt kyn dioddef
 yn dwyn un enaid i nef

¹ *knawd oedd kyn y dioddef* in 31069, where the *cywydd* is attributed to Ieuan Deulwyn.   ² This line also reads *nis rhod was er yr Iessu*, but this makes incorrect *cynganedd*.

oni bai fod y neb a vu
 a chnawd dyn ni chaid hynny
 gostwng fu r kyfrwng in kael
 a chyfod iownwych afael
 y sul gwyn a roes ail genad
 yr oedd Duw ar ddeau i dad
 y mab i may ymhob man
 ond i arwydd yn deirhan
 y llun i mae deual hwnw
 yn olwyn aur neu lun w
 Iesu wyw sy hayach ym¹
 ond Iesu dad nid oes dim
 heb ddegreu gwr bieu byd
 y bu dduw a heb yddewid

IEUAN AP H SWRDWAL

CYWYDD I DDANGOS FAL Y BU N LLATAI DROS LOWDDEN

MS. 15040

Gorau swydd val gyrru saeth
 williad hoew yw llyteiaeth
 llyna swydd am lleinw o sal
 llatai wyf llwyd diofal
 llowdden at ferch a erchis
 ym ddwyn er ys mwy no mis

¹ This line is evidently wrong, for no couplet can have the accent on the last syllable in each line as here.

arwyddion a son am serch
 a rhoi hwnn er i hannerch
 doethum ir wlad wastad wen
 llariaidd fwyn lle r oedd feinwen
 mwynen pan ddoethym yno
 meddai ni fynai y fo
 duwedais gwr da ydoedd*
 dros lowdden aniben oedd
 ateb o wenn om tyb i
 fy neges dann fanegi
 beth fal hynn a fyinn y fo
 llowdden mae arall iddo
 dywaid ni wnaif orafun
 drwsa teg drosot dy hun
 fanwyl a feiddiaf inau
 i ddiswyddo r Kymro kau
 o baiddi kais rybuddio
 bid ith farn bei doeth yfo
 nad y ryw anadwr hwnn
 o brydydd a briodwn
 yr haf ni fynaf yn fau
 fwrdeisiwr i fwrw disiau
 ni chawn gann hwnn . . .*
 eithr gwg a throi gwe . . .
 naddwn benillion iddi
 nos sul am fy newis i
 onim treissir nam trasyth
 ni cheiff llowdden fwynwen fyth
 ni fyinn hi wr gwraic briod
 na fyinn ni wna duw i fod

* Also reads *dwedais mae gwr da ydoedd*.
obliterated.

* Ends of lines

gair a rof a gwyr araith
 at anes etto unwaith
 o chlyw kymar fyngharwr
 ymachynllaith gwaith y gwr
 elfydd drwy y koedydd kadr
 son y rhiaid sy n rhyadr
 ys gwelwyf mewn gwisg oleu
 ol i dwrn ar i ael deu
 ag ystôl os kanmolwn
 i dial hi ar dal hwn
 tawed ef berchen ty da
 ai son am sy ynn yma
 oni haedd yma n heddwch
 y mewn y dref mae yn drwch
 hawdd yw ym ddeall i hynt
 i freuddwyd ai afrwyddynt
 kynn no hynn y kynhenwyd
 kael maethgen o lowdden lwyd
 a chynen yn ychwaneg
 a minau n dwyn meinwen deg

IEUAN AB HOWEL¹

¹ This is one of the *cywyddau ymryson* between Ieuan ap Hywel Swrdwal and Llawdden. The latter's reply appears in the Appendix, and I am indebted to Professor J. Morris Jones, M.A., for allowing its insertion in this work. It was copied by him from Cardiff MS. 7.

I DDUW AC I FAIR WYRY.¹

Llyma owdyl arall i dduw ag i fair a wnaeth
Kymbro yn Rhydychen wrth ddysgu achos dwedyd
o un or Saeson nad oedd na mesur na chynghanedd
ynghymbraeg. Yntau ai atebodd i gwnai ef gerdd
o Saesneg ar fesur a chynghanedd Kymraeg fal na
fedreur Sais nag yr un oi gyfeillion wneythur moi
math yn i hiaith i hunein ac i canodd ef val i canlyn
ond am fy mod in scrivennu r llyfr hwn oll ag
orthographie Kymbraeg e gaiff hyn o Saesneg
ganlyn yn llwybr ni : darllenwch ef val Kymbraeg

MS. 14866

O meichti ladi owr leding tw haf
at hefn owr abeiding
in tw thei ffest eferlesting
i set a braints ws tw bring

¹ Sometimes this poem is ascribed to Howel Swrdwal, but more often to Ieuan. Howel Dafydd's marwnad to Ieuan in which he pays him tribute as 'yn pen yn Rhydychen deg' is evidence which leaves little room to doubt that the latter was its composer. The copy in the British Museum MS. differs from that in Hengwrt MS. 294 mainly as follows :

For -eight read -icht, *e.g.*, leight, licht.
„ u „ y „ blus, blys.
„ c „ k „ crown, krown.
„ ay „ ae „ mayden, maeden.

The alternative readings in the Notes that follow are from the Hengwrt MS. in each case.

yw wan ddus wyth blus dde blessing off god
ffor ywr gwd abering
wher yw bunn ffor ywr wunning
syys Kwin and ywr sonn ũs King

owr fforffadders ffadder our ffiding owr pop
on ywr paps had sucking
in hefn blus ffor ddus thing
attendans wythowt ending

wi sing tw breicht King wyth coning and blus¹
ddei² blosswm ffruwyt bering
ei wowl d as owl as ei sing
win ywr lof on yowr lafing

Quin od off owr god owr geiding modor
mayden not wyth standing
whw wed first wyth a rich ring³
as god wud ddus gwd weding

help us prae ffor us prefferring owr sowls
assoel us at ending
mak ddat awl we ffawl tw ffing
ywr syys lof owr syys lefing

As wi mae dde dae off owr deing resef
owr safiowr in howsling
as hi mae tāk us waking
tw hūm in hus meichti whing⁴

¹ wi sin tw breicht Kwin wyth kwning and blyss.   ² dde.
³ hw wed syys wyth a ryts ring.   ⁴ wing.

O meicht hi twk mi ocht tw tel
 owr sowls off hel tw soels off height
 wi wish¹ wyth bōk wi wish wyth bel
 to hefn ffwl wel : tw haf on ffeight

awl dids wel dwn }
 t abeid te bwn² } a gwd mlt⁴ wreight
 a god mad tiwn³ }

and se so swn }
 and north and nwn } and so non meight
 and synn and mwn }

as swn as preid : is now supprest
 his hel is pest⁵ his sowl is peight

ei tel tw io }
 as swm dw⁶ shio } wi uws not reight
 as now ei tro }

a boe⁷ wyth bo }
 hys lwcks ys so } ffrom hym⁸ a kneight
 how mae uw kno }

dde truwth us yt⁹ ddat iyrth¹⁰ us cast
 dde ends bi last dde hands bi leight
 o god set yt gwd as yt was
 dde rywl doth pass dde world hath peight

¹ aish.
 sel ys best.
¹⁰ yerth.

² tabyd deo bwn.
⁶ synn dwth.

³ trwn.
⁷ boy.

⁴ met.
⁸ hym ffrom.

⁵ hys
⁹ kyt.

A pretti thing wi prae to thest
 ddat gwd bihest that god beheight
 and hi was ffig untw his ffest
 ddat efr shawl lest wyth deifyrs leight

dde world awae }
 is dwn ¹ as dae } yt ys nei neight
 yt ys no wae ² }

as owld ei sae }
 ei was in ffae } wowld ³ god ei meight
 eild a gwd mae }

a wae ⁴ wi wowld }
 dde syns ddeu sowld } in a banc ⁵ height
 an bi not howld }

and iwng and owld }
 wyth hym ddey howld } ddat Jesus ⁶ height
 dde Jews ⁶ has sowld }

o Jesus ⁷ Creist ddat werst a crown
 and ⁸ wi dei down a redi deight

tw thank tw thi }
 at dde rwd tri } ddeyn own ⁹ tw licht
 dden went all wi }

tw grawnt agri }
 amen wyth mi } thi tw mei seight
 ddat ei mae si }

¹ dynn. ² nay. ³ wld. ⁴ awar. ⁵ bant. ⁶ Dsiws,
 Dsiesws. ⁷ trysti. ⁸ er. ⁹ now.

owr lwk owr king owr lok owr cae
mei god ei prae mei ¹ geid upreight
ei sik ² ei sing ei shiäk ei sae
ei wêr awae a wiri weight

ei faint³ ei go
mei ffrinds mei ffoc⁴ } wyth ffend⁶ ei ffeight
a ffond⁵ a ffo

ei sing also
in welth in wô } tw Kwin o meight
ei can no mo

O meighti ladi &c

IEUAN AP HYWEL SWRDWAL AI CANT
medd eraill IEUAN AP RYTHERCH AP
IOAN LLOYD

¹mi. ²stlk. ³agaynst. ⁴mi ffro. ⁵ei ffownd. ⁶ffynd.

APPENDIX

ATEB LLAWDDEN

CARDIFF MS. 7, f. 16o

llyma ateb ir
kowydd vchod

Gwir iawn fu r geiriau f enaid
geissio a choelio o chaid
llattai a gerddai a gwir
llwybraidd makwyaidd kowir
gwae finnau os gofynnwn
gwae am ryw gymro a hwn
nid felly kywely kan
arwydd yw ir oedd ieuau
ap howel gwedd angel gwyn
syrdwal priod rrysierdyn
gwael brydydd un ffydd a ffawg
gwelw kyd bai kylwddawg
lluniaidd wawd llonydd i waith
lle i bu r gwyn llwybr gweniaith
teg oedd ifan fel cannwyll
llyna deg yn llawn o dwyll
a drwg yw r unriw anrreg
kydwybod hwn kyd bo teg
brawd ffydd o herwydd hiraeth
oeddwn gynt iddaw yn gaeth
addef er maint a wyddwn
gyfrinach hayach i hwn
karu och iesu na chaid
mwynen yn fwy no m enaid

gyrais ieuau [yw] hanerch
 gwr ffraeth yngwasanaeth serch
 pen gafas ifan f anwyl
 olwg ar wen ail eigyr wyl
 aeth yr anerch eithr enyd
 dros gof wrth wtres i gyd
 deuair a ddoedai ym dewi
 iddo i hun am vn i mi
 yn rhith hyn im henrheithiwyd
 gwnythvr lles gwenhieithiwr llwyd
 blwng fu ym gredv ir gwas
 brawd ffydd i wenlydd wnlas
 hwyrach arnad i hayrwn
 goelio hûd y gwr gwelw hwn
 torri o ddiawl taer oedd ef
 i ddeudroed na ddoe adref
 i ym[we]lled a moliant
 oi blwyf ai wraig ai blant¹
 deili² a dyr a dwylaw
 droedfedd oi ddanedd na ddaw
 ysgared a rrodied y rrawg
 ai ferch wen o frecheiniawg
 od aeth ef am enaid i
 aed i ddiawl i dy ddeili
 ynfyd ydoedd ym anfon
 [g]was teg i neges at hon
 Od a fyth i dai y ferch
 ym ganad mwy nag anerch
 danfona o bydda byw
 at fwynen lattai fenyw

LLOWDDEN AI KANT

¹? Read *ai blwyf ac ai*, etc.

²? *i deulu*.

VITA SANCTI TATHEI AND BUCHED SEINT Y KATRIN

RE-EDITED, AFTER REES, FROM THE MSS. IN THE
BRITISH MUSEUM

BY

H. IDRIS BELL, M.A.

BANGOR

1909

THE BANGOR WELSH MSS. SOCIETY
II.

VITA SANCTI TATHEI & BUCHED
SEINT Y KATRIN

VITA SANCTI TATHEI AND BUCHED SEINT Y KATRIN

RE-EDITED, AFTER REES, FROM THE MSS. IN THE
BRITISH MUSEUM

BY

H. IDRIS BELL, M.A.

BANGOR

1909

J. A. Lowell fund

Two hundred copies, privately printed for
'The Bangor Welsh Manuscripts
Society,' by JARVIS & FOSTER
Bangor, September
1909

INTRODUCTION

A republication of the lives of saints collected and published by W. J. Rees in 1853, under the title *Lives of the Cambro-British Saints* has long been desired by students of early Welsh history. The texts given by Rees are so full of blunders that without verification it is unsafe to use them for any purpose; and although Professor Kuno Meyer published in *Y Cymmrodor*, xiii, 76ff. a list of corrections, these are far from exhaustive, especially as regards the Latin lives, and not always quite accurate; moreover it is inconvenient to have to turn in each case to that list before using Rees's text. It will therefore be of some service to students of Welsh history to re-publish the lives in full; and to this undertaking the present volume is a small contribution.¹ The most important of the lives is undoubtedly that of St. Cadoc; and the selection of the two here published is due not to their greater value but to their greater brevity. The life of St. Cadoc would greatly exceed in length the limits of a single volume of this series, and I have not at present sufficient leisure to justify me in undertaking so large a work.

It will, perhaps, be well to explain the principles followed in this edition. A translation of each life was given by Rees in his volume, and a re-translation may, therefore, seem superfluous; but Rees's renderings—of the Latin lives, at least—are so inaccurate as to be in many cases worse than useless, and the life of St. Tathan, therefore, since it may

¹ The Rev. A. W. Wade-Evans has already edited the *De Situ Brechenianc* (*Y Cymmrodor* xix, 18ff.)

happen that some subscribers might not readily make their way unaided through the occasionally not very easy mediaeval Latin, I have entirely re-translated. But as this Society is one for the publication of Welsh texts, and a sufficient knowledge of mediaeval Welsh may therefore be assumed in all readers, a translation of the life of St. Catharine seems unnecessary. In making my translation of the life of St. Tathan, while not departing from the original in anything essential, I have aimed at some measure of literary expression, and have chosen, as more suitable to the character of the legend, a slightly archaic style. A closely literal rendering would be tedious to those unacquainted with Latin, and to such as can read the original it is unnecessary. Historical commentary, since I know little of early British history, I have avoided. This may safely be left to specialists; the first requisite is an accurate text, without which the specialist cannot profitably work. In the commentary on the Latin text I have confined myself to matters of palaeography, but have added a few more general notes to the translation.

In the transcripts of both lives I have kept as closely as possible to the originals. The MSS. are exactly followed as regards punctuation and the use of capitals, and though abbreviations are in all cases extended the letters supplied are distinguished by italics. All words or letters which in the original are in red are here underlined; where initials are inserted in blue the fact is stated in the notes. All corrections of words or letters and all marginal notes are recorded; but it has not seemed worth while, except in one or two cases, to notice corrections of punctuation marks. The spacing in the Latin text is fairly regular, and in cases where words are run together or divided I have given them in the correct

form, as the irregularities have no significance. An exception has been made in the case of the word *deitico* on p. 2, which, being apparently new, is given as written in the MS. (*de itico*). In the Welsh text, on the contrary, the practice of the scribe as to spacing is of more importance, and the MS. has been followed, except in cases where words always in other places written separately are run together owing to want of room at the end of a line. It should be remarked that the spacing is by no means regular, and there is sometimes room for differences of opinion as to whether the scribe meant to separate two words or not. This will explain occasional discrepancies in this respect between the present text and that of Rees. In both lives a distinction has been made between the two kinds of s (s and ſ) and r (r and ʀ), and the divisions of lines and pages are indicated.

A brief account of the two lives will, perhaps, be useful to the readers of this volume. That of St. Tathan is, with one exception, the only extant biography of this saint, who does not seem indeed to have enjoyed any very extensive reputation. The exception is the short life given in Capgrave's *Nova Legenda*;¹ but that is merely an abridgement of the present one, and possesses no independent authority. It serves in places to clear up obscurities in the text of Vesp. A. xiv, and is once or twice referred to in the notes as *Nov. Leg.* Some of the stories concerning Tathan which occur in the *Vita* appear also in the life of St. Cadoc, under another form of his name, Meuthi.² There, too, he is described as the instructor of St. Cadoc. It should, perhaps, be added

¹ See *Nova Legenda Anglie*, ed. by Carl Horstmann, Oxford, 1901, 2 vols., vol. ii, pp. 361-363.

² Mr. Wade-Evans points out that Tathan and Meuthi are apparently two forms of the same name, due to the honorific prefixes *mo* and *to*, and the diminutive or endearing suffix *an*.

that whereas according to the *Vita* and the general consensus of authorities St. Tathan's day fell upon the 26th of December, in the *English Martyrologe*¹ it is given as the 23rd of November.

The MS. from which this life is taken, Cott. MS. Vesp. A. xiv, is a composite volume, made up of three separate MSS. That in which the life of St. Tathan occurs seems to date from about the beginning of the 13th century. It contains (a) a calendar mentioning many Welsh saints, (b) a Cornish vocabulary, (c) the 'De Situ Brecheniauc,' (d) a collection of the lives of Welsh and Irish saints, in which is included the present life. The MS. contains rubricated headings, which in the life of St. Tathan are occasionally relegated to the margin, and initials in red, blue, and green. There are a number of marginal notes in various later hands. The scribe was careless, and corrections are numerous. Even now, the text seems in places corrupt.

A striking feature of this life is the verses which occur in several places. Except in two cases² these are speeches attributed to the saint, and might be regarded as due to some reputation which he enjoyed as a poet; but the two exceptions, in which the narrative itself suddenly passes into verse, cannot be so explained. It seems a very probable inference that this life was founded upon an earlier one in hexameters; and thus the verses incorporated in it are of considerable interest as giving some indication

¹ *The English Martyrologe*, by I. W[ilson], London, 1608, p. 322. Tathan is the saint of St. Tathan's in Glamorganshire, and perhaps of the now extinct Llanveithin in Llancarvan, in the same county. He is also the saint of Caerwent in Monmouthshire, where a regrettable attempt has been made to supplant him in favour of St. Stephen, whose day also falls on December 26th (Wade-Evans). ² Those on p. 4, and the two lines on p. 8, beginning 'pressit equus,' and written as prose.

of the character of the earlier life. So far as can be judged from these scanty remains the poem was somewhat fuller than the present version, the speeches being reported in direct oration. The hexameters are for the most part of the type known as leonine, *i.e.* hexameters in which the final word rhymes with that preceding the caesural pause; and the same rhyme is several times continued for more than one line. An exception is seen in the case of the verses on page 12, where the first line only is strictly leonine. All four lines rhyme together at the end, and in addition there is an internal rhyme between lines 1 and 2 (*vivit* and *ludit*) and again between lines 3 and 4 (*creatorem* and *volucrum*). Another exception is the first couplet of the verses on page 5, which is of the dactylic kind, with internal rhymes, familiar, for example, in the 'rhythm' of Bernard of Morlaix.¹

Not only, however, does the life contain verses probably derived, as conjectured, from an earlier life in hexameters; it seems itself to be in a sort of rhymed doggerel verse.² The verse is very rough, and it is not possible to trace it throughout, but in many places the rhymes are unmistakeable and too regular to be accidental. Take for example this passage from the beginning :

Rex quidam Hibernie, regum illius insule nobilissimus,
regali linea ortus, nomine Tathalius,
habuit filium unicum Tatheum nominatum
legitimis moribus ornatum

¹ cf. 'Pax ibi florida, pascua vivida, viva medulla,
Nulla molestia, nulla tragoedia, lachryma nulla.
O sacra potio, sacra refectio, pax animarum,
O pius, O bonus, O placidus sonus, hymnus earum !'

The first of the two lines in the text is of course unmetrical. *Nobilis* has to be scanned as a dactyl though the next word begins with a consonant. ² This was pointed out to me by Mr. J. P. Glison.

et a primeva etate ab omnibus illecebris immaculatum,
 purum et conspicuum quasi auri metallum.
 In hac virginali puritate manens,
 nullis in eo videntibus quod fieret inconveniens,
 orabat cum sedulitate, etc.

More striking is the speech of the angel (page 2):

In nocte proxima vox angelica alloquitur sopientem :
 ' Ecce asto et consulo ne postonas primitivam intentionem.
 Caducam hereditatem ne diligas,
 infinitam patriam non amittas.
 Quecumque videtis in seculo
 evanescent cum luctu et periculo.
 Luctuosa universa que auditis,¹
 periculosa omnia que respicitis.
 Respicite ergo perpetua,
 quatenus reloceris dextralis in parte dextra.
 Qualis enim et quantus debet esse vigor intrinsicus,
 ut possit² expelli occultus insidiator et inimicus !
 Die crastina sine dilatione ad equoreum ostium tendito,
 et ad Britanniam transire ut destinatum est tibi qualiter-
 cumque poteris precipio.³

It is, however, in the peroration, where the writer lets himself go, that the verse is most unmis-
 takeable :

Quis non celebret affectuose huius diei celebritatem ?
 Quis non honoret et non collaudet honoris et sanctitatis
 dignitatem ?
 Pater enim erat tocius Guentonie ;
 patrem vocabant et adhuc vocant indigene.
 Nullus erat ausus aliquem de suis ledere ;
 si lesisset vindicaretur quasi reus ex crimine.
 Defensor erat silvestris patrie,
 refugium eiusdem sine violatione.
 Patienter sustinebat omnia illata,
 nunquam irascens, sobria mens ut columba.
 Quicquam dabatur illi largiter dabat
 et exigentibus nulla negabat.
 Non fuit largior in occidentali plaga,
 hospites recipiens et reddens hospicia, etc.⁴

The life of St. Catharine, which follows that

¹ MS. *audistis*, no doubt incorrectly. ² Omitting the meaningless *non* of the corrector. ³ This is presumably the right order. Possibly *ut—tibi* is a later insertion. ⁴ Similar doggerel verse may be seen, for example, in Edélestand du Ménil, *Latina . . . Carmina* (Paris, 1847), p. 61ff, *Vie de St. Chef*.

of St. Tathan, is not only of interest as one of the too few examples of mediaeval Welsh prose, but is also noteworthy because of its divergences from the usual form of the legend.¹ It is the last article in the Cotton MS. Titus D. xxii, which dates from the first half of the 15th century,² and is neatly written, with but few corrections.

Lives of St. Catharine may be divided broadly into two main classes, those which give the saint's earlier life and mystical marriage, and those (more strictly to be called *passions* than *lives*) which confine themselves to her martyrdom and the events which led up to it. It is to the latter class that this life belongs, but, as already said, it shows some striking divergences from the usual type, which give it a place apart. The chief of them are as follows :

a. Catharine is made the daughter of the King of Constantinople, called Alexander, instead of, as usual, the daughter of a King of Alexandria called Costus.

b. She does not go voluntarily to the Emperor, here called 'King,' to remonstrate with him on his worship of idols, but is summoned by him on his learning that she has not obeyed his order to come to the sacrifice.

c. In many, though not all, of the lives the Queen and Porphyry go to visit Catharine in prison during the absence of Maxentius. Here Maxentius does not leave Alexandria, and it is Porphyry (who

¹ For a discussion of the legend of St. Catharine and its various forms see particularly H. Knust, *Geschichte der Legenden der h. Katharina von Alexandrien*, Halle a S., 1890, and H. Varnhagen, *Zur Geschichte der Legende der Katharina von Alexandrien*, Erlangen, 1891. ² The volume seems to be all by one scribe, though the earlier portion is in a larger hand than the later. It contains an epitome of Welsh history written in the year 1429. Probably the volume dates from shortly after this.

is introduced abruptly), who tells the Queen of the miraculous light in the prison and so leads to their visit, not the Queen who calls on Porphyry to accompany her.

d. When Maxentius orders Porphyry to be put to death the latter does not, as usual, submit without resistance, but falls on Maxentius's men (his weapon, curiously enough, is a ladder, *yscol*), 'and four thousand he slew of Maxen's men before him, and as many more he wounded;' and he is only restrained from further slaughter by the remonstrances of Catharine.

e. The incident of the wheels occurs after, not before, the martyrdom of the Queen and Porphyry.

The question, therefore, arises whence these variations come; what is the life from which the Welsh narrative is translated or upon which it is founded? Lives of St. Catharine are so numerous and to be found in so many languages that it would be hazardous to speak very positively; but among the various treatments of the legend known to me there is but one, to be mentioned presently, which agrees in these peculiarities with the Welsh life. None of the others I have seen can be regarded as standing in any close relation either to the Welsh life itself or to its supposed original; but certain of the peculiar features of this version are to be found singly elsewhere. Thus as regards *b*, a parallel is afforded by an Italian life in rhymed Alexandrine couplets contained in a MS. of the late 13th or early 14th century, and edited by A. Mussafia in vol. 75 of the *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Classe der Kais. Akademie der Wissenschaften*, Vienna, pp. 227-302. As in the Welsh life, Catharine is here summoned by the Emperor; but the incident is quite differently related. The Welsh

reads: 'And she came not to serve him nor to do sacrifice to his gods; and he bade bring the maiden speedily to him; and they brought her.' The Italian is much fuller (ll. 526-537):

L'imperaor manda alquanti ambaxaore
Ke Caterina vegna sença alcun tenore
E monte a cavallo e vegna prestamente;
La corto è començada et ège una grand çento.
I ambaxadori andóm davançi la regiaa
E disno: 'Nu vojemo madona Katerina;
Nu sen vegnù per lei k'ela vegna con nui,
L'inperaore ge manda ke ella vegna a lui
E monte a cavallo con nu ensembramente;
La corto è començada e vegna prestamente,
Farae lo sacrificio davançi 'l deo del templo,
Adorará quel deo cun esso lui là dentro.'

Nothing is said here as to Catharine's being summoned owing to her neglect to obey the Emperor's edict; the summons is merely to let her know that the ceremony is about to begin.

Again, a German verse life of the 13th century, published by J. Lambel in *Germania*, vol. 8, pp. 129-186, agrees in the resistance offered by Porphyry. His weapon is here a pole (ll. 2756-2759):

ein stangen ze rehte lanc
legreif Porfirius der degen wert,
wand er niht mohte haben swert
noch deheine ander wer.

As in the Welsh, he slays 4,000 of the Emperor's servants ('vier tûsent er des volkes slûc,' l. 2856), and only desists on Catharine's remonstrance, but the incident is related at far greater length than in the Welsh. This life does not in other respects show any special connection with the Welsh.

Lastly, in the life of St. Catharine by Hermann von Fritslar, published by F. Pfeiffer in his *Deutsche*

¹ I give this and other quotations from the Welsh life in English, as it is possible this introduction may be consulted by some who do not read Welsh.

Mystiker des vierzehnten Jahrhunderts, vol. i, pp. 253-257, the incident of the wheels comes, as in the Welsh, after the martyrdom of the Queen and Porphyry.

The life referred to above as agreeing with the Welsh life in all its peculiar features is an English verse life contained in a 15th century MS. at Cambridge and published first by J. O. Halliwell¹ and afterwards by C. Horstmann.² This life not only shows the same peculiarities as the Welsh one, but for the most part agrees with it closely, almost point by point. The following quotations, from the beginning of the two versions, will show their intimate connection.³ W. begins :

Lords, listen and understand what I shall say to you of the blessed virgin who is called Saint Catharine. A daughter she was to the King of Constantinople, who was called in Latin Alexander; and she began even from her youth to serve God. She spake no falsehood at any time, and the age she had was no more than eighteen years when she humbled herself in the service of God and virginity unto God. In Alexandria was a king who hated God and the saints exceedingly; Maxen was his name, and he had the curse of God and the Christians. And he made a great feast, and commanded them of his country to come thither to do sacrifice to his gods, and he that came not to him should be cast into prison. The rich came thither with great gifts and the poor gave gifts after their power. In that country was a maid, a virgin, that hight Catharine.

E. is as follows :⁴

All tho that be crystenyd & dere,
Lystenyth, and ye may here
The lyfe of a swete vyrgyne :
Hur name ys clepydde Kateryne,

¹ *The Life of St. Katharine*, etc., 1848, for private circulation only.

² *Altenglische Legenden*, Neue Folge, Heilbronn, 1881, pp. 260-264.

³ I refer henceforth to the two lives as respectively W. and E.

⁴ From Horstmann's edition.

The kyngys doghtur of Costentyne,
 Of Alysaundur, as seythe the latyne.
 Yonge to Cryste sche can to fonge,
 Wolde sche not dwelle to longe :
 xviii yere whan sche was oolde,
 Os hyt ys in boke tolde,
 To Jhesu Cryste sche hur be-toke
 And worldely blys sche for-soke.
 In Alysaundur was a kynge,
 Crystendome louydde he nothyng :
 Maxent was hys name ;
 He dud þem to depe & to schame
 Of all tho þat he wete myghte
 That be-leuydde on owre lorde bryzt.
 He made a ryghte grete feste
 And sende ouer all hys londe, at hys heste
 That þey schulde come in all wyse,
 For to do ther sacryfyse ;
 And tho þat come ne wolde,
 He bad þat men þem take schulde
 And be-fore hym bryng þem gare —
 That noon schulde they spare.
 The ryche come certeynleche
 And broghte wyth þem ryches moche,
 And the pore come also
 And aftur there ese broght tho.
 In that londe was a mayde
 That the sacryfyse wyth-sayde.

It will be seen that the resemblance is very close, except, perhaps, in regard to Catharine's father. The English is not very clear on this point, but as it has *Costentyne*, and as *Alysaundur* is used in l. 13 to signify Alexandria it does not, perhaps, mean that the saint's father was king of Constantinople and called Alexander, but that he was king of Alexandria and called Constantine. In that case the Welsh might well be a misunderstanding of the confused English sentence; and this would suggest that W. is a direct translation from E., a supposition supported by their general similarity throughout. There are, however, some differences which tend to show that W. is not derived at any rate from the particular

version of the English life found in the Cambridge MS.¹ These are as follows :

(i). In E., ll. 49-52, Catharine says to Maxent:

Of my soule pou haste power noon
To dethe hyt for to doone.
I be-leue in hys name
That schall hope my soule fro shame.

To this answers W.: 'My body thou canst slay; but I believe from my heart in the Lord *who can slay both soul and body*'; which suggests a different original, perhaps misunderstood by either W. or E. This in itself may not be of much weight, but taken in connection with the following divergences it is perhaps of some importance.

(ii). In E. 'the fyrste maystyr' begins his argument with Catharine by asking 'On whom beleuyste pou, feyre mayde?' (W. 'Fair maid, on whom believest thou?'). In W. however, this speech is preceded by two others, one by the master, telling Catharine that she must begin the argument, and the other by Catharine in reply.²

(iii). In E. the last speech of Catharine, which is followed by the conversion of the masters, is that ending :

Cryste, that made all wyth oon thoghte,
All þat here ys, of ryghte noghte,
And may all do, that heuyn kynge,
Myght he not do soche a thyng,
Whan he may all thyng doo?
Fals maystyr, answer ther-too!

¹ That it is derived from that MS. itself is rendered almost impossible by the date (late Hen. vi.) assigned to the latter by Halliwell in his introduction to *The Thornton Romances* (Camden Society, 1844), p. xxxvi. ² So, too, in the Latin prose life and English verse life founded on it, published by E. Eickenel, *The Life of Saint Katherine*, Early Engl. Text Society, 1884 (p. 39); similarly in Capgrave's life, ed. by C. Horstmann, Early Engl. Text Society, 1893, p. 303, and in others. But Catharine's reply is very different from W.

which in W. reads :

And he is almighty and there is not anything that can be
against him. Wherefore now could he not be born of the
Virgin? Answer me now, said she, thou false master.

In W., however, this speech is followed by two more, one by the master, arguing that Christ must be either man or God, and, if God, could not die, if man, could not survive death,¹ and one by Catharine, rebuking him for pride and inviting him to become her disciple.

(iv). In E., ll. 255-8, we read

Parfory a schylde and a spere nam
And sone agenst them ranne :
Of iiii thousande of hys mene
He lefte alyue neuyr oone.

W. has on the contrary :

And Porphyry rose up on the bench, and he took a ladder
in his hand, and four thousand he slew of Maxen's men
before him, and as many more he wounded.

A ladder is an extraordinary article to be used as a weapon,² and one not likely to be at hand. Probably, therefore, the Welsh is a mistranslation. *Schylde* is just possibly near enough to *yscol* in appearance to suggest the latter to a careless translator, but it would hardly do to assume this, and perhaps, therefore, *yscol* indicates a different original from E. Nothing, it is to be noted, is said in E. as to the wounding of 'as many more.'

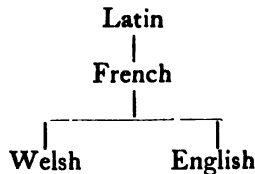
(v). The last speech of Catharine to the Emperor before the wheels incident differs considerably in W. and E., being much longer in the latter; the later portion is a paraphrase of the creed.

¹ So in the two lives, Lat. and Engl., edited by Eickenel, *op. cit.*, p. 45f., the German life in *Germania*, vol. 8, already referred to (ll. 1407-1425), etc. ² Cf., however, the German life on p. xiii, where also he improvises a weapon.

(vi). In E. the persons killed by the breaking of the wheels number 40,000, in W. 50,000.¹

(vii). Lastly, in E. Mahowne is several times invoked as the god of the pagans,² but is never mentioned in W.

These divergences may, of course be due to the caprice of the translator; but for the most part he follows the general lines of the version seen in E. so closely that this seems hardly likely, and it is a more probable supposition either that W. was translated from an earlier version of the English life which appears in a somewhat modified form in E., or that both W. and E. were derived from a common original, the two lives being taken, it would appear, from slightly different versions of this. This common original would no doubt be either Latin or French; and a French source is rendered more likely than a Latin one by the reference to the Latin at the beginning of both lives. It would be a very curious coincidence that both should refer to the Latin for the same statement (W. 'who was called in Latin Alexander'; E. 'of Alysandur, as seythe the latyne'), if both were derived from a Latin life; the phrase is probably that of a common original, itself derived from the Latin; and so, on this hypothesis, we get the following descent:

¹ W. 'degmil adeugeint,' which Rees translates, incorrectly, 'ten thousand and forty.' ² So, too, in the two English verse lives in Horstmann's *Altenglische Legenden*, Neue Folge, pp. 165-173 and 242-259.

Between these two hypotheses—that of the derivation of W. from an earlier form of E. and that of the common origin of W. and E. in a French translation from the Latin—it is not easy to choose very decisively. In favour of the first is the possible misunderstanding by the author of W. of ll. 5 and 6 of E., already suggested; perhaps, too, the word *yscol* as compared with *schylde*. In favour of the second are probably the references to Mahowne in E. If the author of this were translating from the French it is likely enough that he might insert references to Mahowne, who, as mentioned in the footnote on p. xviii, occurs in other English lives, but it seems less likely that the Welsh translator, if he found Mahowne in his English text, should each time go out of his way to use some other name or names. Point (i) is also, perhaps, to be interpreted in the same direction.

Lastly, it should, perhaps, be pointed out that Catharine is several times in the Welsh called *y katrin*.¹ The *y* is doubtless a survival of the Greek form of the name, which is Αἰκατερίνα.

In concluding this introduction I should like to express my sincere thanks to the Rev. A. W. Wade-Evans, who, besides suggesting the choice of the Vita S. Tatheï, has very kindly read through the proofs of the whole volume and given me information and hints on several points. At the same time it is necessary to point out that I have not in all cases adopted his suggestions and am solely

¹ Sometimes in one word, sometimes two. St. Catharine is associated with many early post-Norman churches in Wales, situated by the sea. Llanvaes in Anglesey appears in Leland's *Itinerary in Wales* (ed. in 1906 by Toulmin Smith), p. 133, as Llan Saint y Katerin, as also in one of the lists in Gwenogvryn Evans' *Report on MSS. in Welsh* i, 912, note 28 (Wade-Evans).

responsible for any inaccuracies which may be detected. I must also thank the Committee of the Society, and especially Mr. Shankland, for their readiness to accede to my wishes as regards the form of the publication ; and Messrs. Jarvis & Foster for their care in printing the volume.

H. IDRIS BELL.

BRITISH MUSEUM,
September, 1909.

VITA SANCTI TATHEI.

(British Museum, Cott. MS. Vesp. A. xiv. f. 88b.)

Incipit Vita Sancti tatheï. confessoris. vii°.

kalendarum Ianuarii.

REx quidam hibernie regum illius insule nobilissimus rega-¹li linea oratus. nomine tathalius habuit filium unicum. | Tatheum nominatum. legitimis moribus ornatum. & a primeua | etate ab omnibus illecebris immaculatum. purum & conspi-²cuum. quasi auri³ metallum.⁴ In hac uirginali puritate manens. nullis in | eo uidentibus quod fieret inconueniens. orabat cum sedulitate inspiratus | amore diuino. & celesti desiderio. Parentes itaque dum uiderent pu-⁵erum secularia despiciere. & ad celestia tendere: uoluerunt deo reddere quem | elegerat quia puer conabatur illuc ascendere a⁶ quo primitus peruenerat.⁷ Protinus | res peruenit ad effectum. commissus est filius ad studium literarum. | Eruditus fuit denuo florente ingenio. quicquid a doctis audiebat: non | sequebatur obliuio. Indefinenter studebat sine fastidio. donec disciplinalis | scientia in eo claruit quasi fructus insurgens ex flore optimo. Vola-⁸bat fama famosissimi iuuenis per immensam hiberniam. hac au-⁹ditā innumerabiles

¹ After i, a letter has been erased, apparently *um*.   ² After
ll, l has been erased.   ³ Overlined as if for *am*.   ⁴ *Sic*: pro-
uenerat would be expected.

iuuenes confluebant undique ad audiendam il-
lius doctrinam. Interea rege infirmante. communi
cuium consilio | unicus natus de itico confoatio
deditus aduocatus fuit ad curiam. ut a¹ ge-
nitore reciperet regiminis curam. Ille uero deicola regnum
terrestre despici-ens. & celeste eligens? noluit
recipere. consilium tum recipiendi ne re-
tineretur inuitus rogauit dare. ut consultus salomonicum pre-
ceptum | posset adimplere. Qui dixit. Omnia fac
cum consilio? & post consilium non pe-
nitebis. ²In nocte proxima uox angelica alloquitur sapientem.
Ecce asto & | consulo ne postponas primitiuam in-
tentionem. Caducam hereditatem ne diligas. in-
finitam patriam non amittas. Quecumque uidetis | in
seculo? euanescent cum luctu³ & periculo. Luctuosa
uniuersa que au-
distis. periculosa omnia que respi-
citis. Respicite ergo perpetua. quatenus⁴ | reloceris
dextralis in parte dextra. Qualis enim & quantus debet
esse ui-
gor intrinsecus. ut non⁵ possit expelli
occultus insidiosus & inimicus. | Die craftina sine
dilatione ad equoreum ostium tendito. & ad bri-
tanniam transire ut destinatum est tibi qualitercumque
precipio po-
teris. ⁶Experrectus traxit uisionem ad
memoriam. leto animo. viii⁶⁰. | discipulis comitantibus
peruenit ad equos ripam. Dum ita perue-
nissent? inuenerunt nauiculam sine instrumentis naualibus |
incommodam congaudentes intrauerunt. & sine
f. 89. remige. ueloque || & remo quocumque dirigebat
uentorum inflatio deo annuente | cum prosperitate
nauigauerunt ad britanniam sauernam. Ad ultimum

¹ Overlined. ² In the margin, in red ink, [D]e uisione
angelica. ³ v is a correction. ⁴ There is a stroke over the e,
which may possibly be meant for i, as a correction. ⁵ The t of
ut and the n are inserted by the corrector. As non gives the
contrary sense to that intended its insertion must be due to con-
fusion. ⁶ In the margin, in red ink, De transitu [a]d britanniam.

| per longitudinem freti appropinquauerunt guen-
tonie & apulerunt | in ostio uocato ex aduenienti¹
uocabulo² gentis. Ingressi sunt | octo ad litus relicta
naucula sine retinaculo. uirtutum affimi|lantes
octonario numero. a quibus erant nitidi a primeue
etatis | primordio. ³Quidam diues uicinus balneo
parato⁴ ut consue|tudo erat in sabato. uidit illos
lassos ex itinere. & nauigio. ad|uenientes. Illis
uisis? noluit balneare. donec prius balnearent hos-
pites balnei lauacro digniores. Postquam uenerant
& intrauerant? | recepti fuerunt honorabiliter a
domestico ut debent recipi aduene. | commemorabat
enim sermonem dominicum uenturi iudicis in supremo
die | qui dicet. hospes fui & recepistis me. Dum
requiescerent? missus est | unus ad ostium.⁵ ut alli-
garet absolutam nauculam per retinaculum. | Ille
adueniens & accedens litoreo margini. uidit ceruum
mo-|re humano cum pedibus funem retinentem.⁶
ne naucula submer- | geretur ad amissionem. Ad-
mirans? & stupefactus ualde cum festinatione | rediit.
& quod uiderat ammiratiue magistro & ceteris re-
nuntiauit. ⁸His relatis? gratias immensas egit crea-
tori. qui domuerat feritatem indomi-|ti. Remisit
ergo propter mitem bestiam collaudans & magnificans

¹ Rees reads additamenti, which is certainly wrong, but over the second stroke of the u is a horizontal stroke, which is not part of the loop of pro in appropinquauerunt; and perhaps an attempt has been made to alter u to ti. ² After a, one letter (or two) has been erased. ³ In the margin, in red ink, DE prima hospitalitate. ⁴ to is a correction, and is followed by a blank space, where something has been erased. Perhaps paratum was written first. ⁵ Corrected from hostium, h being erased. ⁶ There has been a correction between funem and retinentem. As the ink of re and the last digit of m has run it is possible that these are corrections. Funem is followed by a blank space, where one letter has been erased. ⁷ The d is inserted above, possibly by the corrector. ⁸ In the margin, in red ink, DE ceruo mitigato.

summi | mitigantis clementiam. Ceruus mitigatus
& retentus ligamine. re-|ducitur cunctis ammir-
antibus de adueniente. Precipitur interficere. & |
preparare ad crastinum prandium: nemo tamen est
ausus ledere¹ nec in-² | eo manum extendere propter
ostensum in eo miraculum. Deus uolens osten-
dere interficiendi³ signum. coegit. bestiam iacere. ac
protendere collum: | quod mirabilius fuit. ut per ex-
tensionem interficerent. & eo uterentur ad pro-
ficuum. Dum iacuisset:⁴ manifesta fuit diuina clem-
entia. | que largitur egentibus postulanda donaria. |

Precipitur tandem cito dilaniare iacentem.

Extendit collum. monstrabat se moriturum.

Tendit ad interitum. res mira peracta per istum.

Et cerui feritas sancti leniret ad eas.

Hoc peracto aperte miraculo. diues iste & hospes
concessione regia | seruiuit sancto tattheo. & insuper
sua progenies⁵ que procederet ex illo | in futuro.
Caradocus⁶ rex utriusque guentonie ut audiuit famam ||
f.89b. famosissimi uiri⁷ & uenerabilis & miraculosum mag-
nificentiam: mi-|sit legatos rogantes ut ad illum
ueniret. quatinus⁸ ab illo euangelica | hostamenta
audiret. & audita retineret. At ille humiliter legatis |
respondit. Rex uester si cupiat nos uisitare huc
ueniat. ego autem | regem secularem. & regis copi-
osam familiam non uisitabo. Legatis | redeuntibus
& renuntiantibus que⁹ audierant; rex non dedignans.

¹ A letter, very likely t, is erased after e.

² sic. ³ The

third i is a correction of c or t.

⁴ Before t, n has been erased.

⁵ A q has been erased after this.

⁶ The name is also written

in the margin, in a hand probably of the seventeenth century.

⁷ The last i of famosissimi and the ui of uiri seem to be corrections.

⁸ The i is a correction from e.

⁹ Something (not more than

one letter) has possibly been erased after this. The semi-colon after audierant (which is of the modern type) was probably inserted by the corrector.

sed¹ ma-|gis obtemperans xx.iiii.² militibus comi-
 tantibus uisitauit honora-|bilem doctorem. rogans im-
 mensis precibus ut ad urbem guento-|niensem³ ten-
 deret: & ilico studium regeret. quia ciues diligebant
 | eius aduentum. qui inter eos stabile retineret magis-
 terium. ³Uir doc-|tissimus rogatus⁴ obediens regali.
 ac talentum sibi commissum | seminare cupiens. adiuuit
 proximam ciuitatem: & incepit regere stu-|dium.
 confluentibus undique scholaribus ad erudiendam scien-
 tiam | vii.⁵ disciplinarum. Datus est illi inprimis a
 rege ager suburbanus ad | procuracionem: a publica
 uia usque ad amnem. Agro dato: uidit locum | aptis-
 simum diuino seruitio.⁶ ac clericali habitatione digno.
 ex | angelica exhortatione: & caradoci regis filij
 ynryi⁶ nobilissimi do-|natione in honore sancte &
 indiuidue trinitatis fundauit templum. | in quo con-
 stituit. xii.⁷ canonicos. consilio & licentia landa-
 uensis⁷ episcopi | singulis horis constitutis⁸ uisitantem
 oratorium Vnde sanctus tatheus collaudabat ciuitatem
 ac ciuitatis fertilitatem. Dicen⁸.

Urbs bona fertilis. ardua nobilis guentonienfis.

Sors mea dedita. gratia celica ciuibus istis.

Sedula subueniat. que uos defendere curat.

Et uos defendat. qui defendenda gubernat

¹d corrected from t. It was probably the corrector who wrote the line over dedignāf.

²In the margin, by the same hand as Caradocus above, vrbs guento|nienfis.

³In the margin, in red ink, [D]e primo ad|uentu ad ci|uitatem.

⁴Something is erased after this. ⁵t is a correction from c.

⁶In the margin, in the same hand as vrbs guentonienfis above, Caradocus | filius ynryi. Below it is written in a seventeenth century hand [c]aerwest | chepstowe | prope.

⁷The c is a correction, perhaps from i. ⁸The second i is a correction from u.

NOBILIS quidam & locuplex. x.^{em} filios habens. decimum | uouit studio literarum commendare. & deo seruire. ac per | unum natum. nouem melius possent accrescere. Donata | fuit uacca² una cum illo suo³ doctoz? In tantum lacte habundans per | quam habebant vii.^{em} discipuli cum magistro per estatem & autum|nale tempus pulmentaria. Custodiebatur⁴ pastoralis cura cotidie in- | prato⁵ suburbano. cum armigeri de curia cum vii.^{em} & quadraginta. c. | equis uenerunt ad pratum. & solutis equis. incidenda⁶ et calcan|do corruerunt totum. Pastor uidens nequiter talia egisse?⁷ ingressu⁸ | est ad dominum suum f. 90. tatheum. & narrauit de inuasionem familie || et equorum. ⁸ Sanctus uero pacienter sustinuit nolens irasci. sed⁹ orauit pro malefac-|toribus. ut se conuerterent.¹⁰ & emendarent in melius. Exaudita oratione a sum-|mo auditore. qui dixit. Michi uindictam et ego retribuam? omnes equi qui | pratum uiolauerant defuncti inuenti sunt. Armigeri nequissimi. uiden-|tes dignam uindictam fieri de corruptione¹¹ prati. festinanter narrauerunt | regi mortiferam caballosum pestilentiam. Rex intelligens hec fuisse | per illorum iniuriam iniuriosos expulit a curia?¹² affligendo¹³ per

¹ This heading is written at the side opposite to line 3 of the verses. It is repeated in the left margin, also in red ink. ² A letter, probably e, is erased after this. ³ Inserted by the corrector. ⁴ The original scribe wrote *custodibatur*. The corrector has added above i something which is blotted and difficult to read. It is no doubt an e. ⁵ A letter, perhaps s, erased after this. *suburbano* is written as two separate words (*sub urbano*). The hyphen is perhaps merely an accidental stroke. ⁶ *sic*. ⁷ The final a of *taliam* and first e of *egisse* are corrections. ⁸ In the margin, in red ink, *de mort[e] equorum*. ⁹ The d is a correction from t. ¹⁰ The con is inserted by the corrector. ¹¹ The second r is inserted by the corrector. ¹² m is erased after this word. The a preceding it is overlined. ¹³ The first f is inserted by the corrector.

minas | ac *per uerba*. Et continuo nudis pedibus
 familia sequente *properanter* ad | *pium et castissimum*
sacerdotem ueni[t]¹ genuflectendo & postulando |
 ueniam offerens. *et promittens* emendare quicquid sui
 deliquissent ad | uoluntatem suam. Ille electus dei
 seruus *perdonauit* quod delique|rant. nolens *precari*
 ut dampnarentur.² *quamuis* essent dampnabiles | *com-*
memorans dominicum sermonem & euangelicum qui
 dicit. | Nolo mortem peccatoris. sed³ ut conuertatur
et uiuat. 4 *Emendatione* | *donata et impleta* cunctis
 ibi uidentibus. mirabilius equi uiuificati | sunt. Unde
 omnes glorificabant deum & laudabant uiuificatorem
 | gloriosissimum⁵ post tale miraculum. Hoc uiso
 miraculo⁶ rex donauit | *sancto* tatheo totam ciuitatem.
 & totum territorium libere. *pro eterna hereditate* | &
ammonitus angelica ammonitione *precatus* est iterum
 celestem cultorem | *quatenus* in crastino equitaret. &
 monstraret edificii⁶ locum quia donauer-|retur⁷ deo
et sibi regale. & ciuile palacium. Ille summo mane
 equum | ascendit. et sine freno *et capistro* quocunque
deus regeret et duceret ire con-|cessit. Incepit
 itaque iter capere ab urbe arduo rectore regente *et*
 ducen-|te. donec fere peruenit ad ripam sauerne.
 Dum⁸ illuc peruenisset? | stetit equus pedibus fixis in
 terram. *et aurea compede* ligatus. quamuis cogeretur
 non ibat ulterius. Respiciens equum stantem? dixit.
 Cernite signa dei. stat equus. status hic remanendi.

¹ This word, omitted in the text, is inserted by the corrector in the margin. ² d corrected from u. ³ A correction from set. ⁴ In the margin, in red ink, de Resusci[tatio]ne equo[rum]. ⁵ sic. ⁶ The e inserted by the corrector above. ⁷ sic; sc. donaretur. donauer was probably written for donauerat by a slip of the pen. The uer has not been deleted. Qui would make better sense than quia and is probably the right reading, but the MS. certainly has quia. ⁸ Not cum, as Rees, though cum is no doubt right. In the margin, in red ink, de area (sic) compede.

Sic monet edifices. sit & hic tua regia sedes.

Postea de compede composuerunt baculum. a quo sanabantur | egroti ab omni genere languorum. Placuit regi caradoco sue habitacio|nis locus. si fontana aqua fluerat. que proficeret habitantibus. His dic|tis: pressit equus glebam pedibus dedit arida guttam. Fontanam¹ li-|quidam. ueluti per brachia uenam.

De uacca Ablata

²N³oce quadam uenerunt latrones de regione gunlyu regis | ad guentioniam. et furati sunt f.90b. predictam uaccam. du-||centes ad illius curiam. duc- tam interfecerunt. et in caldarium³ carnem in-|cisam posuerunt. Que⁴ Quanto plus coqueretur caro? tanto amplius cruentabatur⁵ | in caldario. In crastino uenerabilis dei famulus audiens a⁶ pastore uac|cam esse ablatam. inuenit uestigium uacce prope ciuitatem miro mo-|do in lapide positum. Inde dicebat uir sanctissimus.⁷

Hic lapis in medio calcabilis et cauis intro.

A pede uaccino uestigia fixa uidendo.

Inde cognoscens cum suis sociis uiam per quam latrones perrexerant. inuesti-|gavit sagaciter unam uac- cam et unicam donec peruenit ad palati-|nam pot- tam. Rex gunlyu adhuc nequam. uidens innocentem uirum|et suos consocios aduenientes: precepit seruien- tibus deponere caldari-|um aqua feruida plenum et cooperire iuncis⁸ et desuper lineo panno ad | sedile

¹ The first n inserted above by the corrector; a narrow letter erased after o. ² This capital is in blue. ³ The u apparently corrected from a.

⁴ Inserted by the corrector. The e is run into the over-written a of quanto. ⁵ Corrected from cruentar- etur.

⁶ Over-lined. ⁷ The first s of sf inserted by the cor- rector. ⁸ Gloss in the margin, [v]iminibus.

dolosum. Sanctus uir¹ iustissimus ut intrauit locatus
*est*² per tales in-|sidias super caldarium. Cui pro-
 fuit celeste sustentaculum. Dum putant | dolosi
 malefactor³ illum cadere in feruorem medium⁴: sedile
 fuit | solidatum quasi lapideum. Rex cernens diu-
 initat⁵ amato⁶em³ | protectum fuisse diuina tutela:
 inclinauit ad genua. obsecrans misericordiam | tribu-
 ere ex dolositate nequissima. Ille more religiosissimi⁴
 uiri | ex sua parte indulgit malefactum. tali pacto ut
 non repeterent sui | familiares latrocinium. Post
hec uacca ei fuit restituta.⁵ His dic-|tis: carnem
et ossa posuerunt super co⁶sum. His ita compositis:
 re-|uixit. *et coram* omnibus surgens consociando
 reneauit.

De mirifico igne

Sanctus cadocus in iuuenili⁶ etate florens. illa uice in
 Scuria geni-|tois manens post insigne miraculum
 uisum consociatus *est* sa-|pientissimo doctosi. patris⁷
 licentia habita. quatinus⁸ eru-|diretur in scripturarum
 scientia. Die quodam igne extincto in magistra | li
 habitaculo⁹: missus fuit cadocus iuuenis propter ignem
 deferendum | ad uicinum cuiusdam rustici⁹ clibanum

¹ir added by the corrector.   ²A letter seems to have been
 erased after this.   ³Something has been erased after diuinitatis,
 the *is* being a correction. Probably diuinitatem was written.
 Amato⁶em is a correction from amamato⁶em.   ⁴The scribe
 wrote religiosissimi and then corrected as above.   ⁵The whole
 sentence is a correction. Two letters have been erased after *h*;
ei is written by the corrector over an erasure of perhaps four
 letters; *fuit* is corrected from *sunt*, and the letters *situta* are all
 written by the corrector over an erasure.   ⁶in iuueni written
 by the corrector over an erasure. The final *e* seems to be a cor-
 rection from *r*.   ⁷Three (?) letters erased after *patris*; perhaps
sui; hardly a trace of ink remains. The point after *doctosi* is pro-
 bably due to the corrector.   ⁸Altered from *quatenus*.   ⁹All
 the letters after *r* are written by the corrector over an erasure, and
 are followed by a blank space, where perhaps two letters have been
 erased.

qui¹ rebellis erat. & inex|ozabilis ad petendum. At illo² nolente dare. nisi deferret in cla| mide³ attulit tali pacto⁴ datum. mantello ab igne tamen illeso | ad magistrum. Carbone⁵ superstites quamdiu conseruati dura|uerunt expellebant morbos. et salutiferi dicebantur. & habebantur | a cunctis gentibus illis.⁴ Hoc peracto miraculo mirabili s cla|rissimus doctor⁵ tatheus noluit ut sanctus cadocus mitis et obediens | amplius maneret in magistrali obedientia.⁶ f. 91. quia uiderat et audierat || deum pro eo operari tanta miracula. Deinde inuitus et desens discessit a ma| gistro carissimo amplius eruditus pre omnibus discipulis. & introductus in gymnasio.⁷ | In reditu non permisit genitorem inique uiuere: donec egit penitentiam | ex omni illicito opere. Admonuit⁸ illum ozare. assidue⁹ uigilare. egenos pa| cere. ieiunia repetere. & dum solueret ieiunium: modicum panem cinericium | scilicet cum cinere mixtum. aquatico potu sequente omni hora nona sumere. | At ille conuersus paruit filii ammonitionibus: spernens terrestria & adhi| buit celestibus.

DE PUELLE MARTIRIO

¹⁰ PUElla machuta nomine custodiebat oues sibi commissas. Illa | custodiente: uenerant sepe duo latrones et ambo fratres uolente¹ | furari unum arietem triennem magnum et pinguisimum et non |

¹ The i is a correction, probably from e. ² At and o are corrections. ³ There are here the following corrections: in cla- over an erasure; de of mide corrected from ui and followed by an erasure (one letter); the first t of attulit inserted by the corrector; a point erased after attulit and a c after the c of pacto. ⁴ The second l apparently corrected from o. ⁵ After this a word of about six letters has been erased. ⁶ Both the cedilla under e and the semicolon inserted by the corrector. ⁷ im is a correction. ⁸ The d inserted by the corrector. ⁹ After this word the corrector has inserted an unnecessary stop, perhaps merely to separate it from uigilare. ¹⁰ Initial in blue.

poterant. Quando non possent auferre illa igno-
 compulerunt puellam ui | cum¹ grege pariter ad sil-
 uam. Ariete ablato, et necato² decollauerunt in-
 nocuam, ne intimaret latrocinium et rapinam.
 Postea grex incusto- | ditus & dispersus rediit apud
 uespertinam horam ad ouile³ quem sanctus uir⁴
 mo- | derabilis audiuit aduenisse absque puella et
 ariete. His auditis⁵ do- | luit, et omnes condoluere
 de ammissione uirginis fidelissime. Nocte proxi- |
 ma dum orando uigilarent, ut deus unde dubitarent
 quo puella deuenire- | at declararet⁶ uenerunt duo
 fratres homicide ad ostium⁷ habitaculi, confiten- | tes
 se⁸ arietem furatos,⁹ & quod erat nequius, homici-
 dium operatos. Clamabant | compuncti dolore, repe-
 tentes pro malefactis suis indulgentiam sibi¹⁰ dona- |
 re dicentes. Locum martirii ostendimus, ne uos
 dubitetis amplius. His au- | ditis¹¹ precepit eis ad
 antistitem pergere¹² et post confessionem¹³ impo- |
 sitam penitentiam implere. Aurora surgente te-
 tendit clericis conso- | ciantibus ad locum quem mon-
 strauerant, et inuenerunt uirginem martirita- | tem¹⁴
 sicut predixerant. In eodem loco fundauit ecclesiam,
 in honore uirginis ma- | chute constitutam. Noluit
 corpus ibi uirgineum permittere, nisi in loco quo |
 solus¹⁵ deberet iacere. Allatum est itaque ad urbem
 guentonie, et condi- | tum in pauimento templi, cuius
 anima quiescat in eterna requie.

¹ All from the e of compulerunt to cum (inclusive) is a correction. illa ui and cū are an overflow into the margin. A line (for m) has been erased over the final e of grege, and probably the word before it was et. ² ir inserted by the corrector. ³ An h has been erased at the beginning of this word. ⁴ Inserted by the corrector. ⁵ Corrected from furare. So too operatos from operare. ⁶ Inserted by the corrector in the margin. ⁷ pergere and the semicolon are a correction, written over an erasure. ⁸ A semicolon has been erased after this word. ⁹ sic.

SV Bulcus tecychiuf: postea *sanctus heremita*
 conuersatus. *conques*|tus est¹ *sancto* tatheo
 de ariditate terre ubi gregem porcorum|custodiebat;²
Querimonialibus uerbis auditis. et oratione | a summo
auditoze: manauit fons liquidissimus. *et manat*
absque defectione.

f.91b ³**B**eatissimus tatheus habuit duas columbas
 domitas quę || frequentabant descendere &
 ludere super mensam. Unde consolabatur | uidere
 et audire modulationem columbinam. Dum quodam
 die uolarent |inter refectorium et ecclesiam: rapuit
 miluus unam. Clerici uidentes|rapuisse illam:
 nuntiauerunt magistro rapinam. Hoc audito: |
 doluit *tamen sperans per dei uirtutem adhuc esse*
reddituram. Die crastino: | illo ueniente ad⁴ hos-
 piciū peracta missarum celebratione: descendit |
 rapax miluus. tenens columbam *pre unguibus et solu-*
tam et incolu-|men⁵ reddidit ante pedes *sanctissimi*
doctoris. hęc uidens: gauisus est | dicens.⁶

Ecce columba modo uiuit. que mortua sero.

Hęc uolat et ludit sibi uulnere pectoris saluo.

Laudo creatorem qui dat solatia seruo.

Prebuit hanc uolucrum. Michi misit ab alite Miluo.

PREdictus subulcus uenit quodam die ad *dominum*
suum piif-|*simum* tatheum. conquerens nimium
 de *perditione por-*|*cellosum.* Postquam *peruenerat*:
interrogatus fuit a domino. quid que-|*reret:* aut quid
sibi contigerat. Ille uero respondit. *timens ualde ne*

¹ A letter (or perhaps more likely the punctuation mark :) has been erased after this word.

² The first scribe inserted a point merely; the corrector altered to a semicolon of the above type. He also altered the small q of the following word to a capital.

³ The initial in blue.

⁴ Inserted above, apparently by the original scribe.

⁵ sic. ⁶ This word, in the MS., is written under gauisus est, opposite to the first line of the verses. The initials of the latter are alternately in red and blue.

ira¹-|ceretur pro sermonibus quos protulit. Lupa inquit² seuissima uisitauit gregem por|corum spatio huius ebdomadę. Rapuitque³ porcellulos unius scrofe. de vii.⁴m|uiuis: nullus est hodie. Sequor uestigia rapacis lupę. Intrat spelun-|cam. nequeo defendere. Sic nutrit catulos porcellina carne. Doleo. | Nunc adiuua⁵ me pro dolore His auditif: respondit subulci queri|monialibus⁶ uerbis dicens. Vade fidelis famule: Nec amplius doleas | quia deus mitigabit seuitiam lupe mea oratione. ne magis no-|ceat ut nocuerat ante. Reuersus est itaque subulcus ad gregem letus: | & mane crastino⁷ uidit lupam uenientem. & tuum catulum in ore|tenentem. soluitque⁸ retentum. Vt alienum reliquit⁹ ad ostium¹⁰ et mi|tigata: non quasi bestia intrauit saltum. Catulus relictus numine|diuino accessit¹¹ orbate porce continuo: fugenf¹² ubera adheren-|tis ut propria Creuit enutritus. ut canis domesticus. non quasi lupus & cus-|tos in saltibus. Deinde annorum trium spatio. nulla bestia nocuit gre-|gi.¹³ neque latro. In termino tercii anni: ut solebat omni die uisitauit | habitaculum domini tatheii. et pro aliqua causa que displicuit miniftranti: | ille dedit ictum lupino lateri. Ictus atque offensus. & se uolens tribus | uicibus regressus est ad filuam. non reuertens ad gregem iterum propter | iram et indignationem. Sic lupa reddidit porcellu-

¹ Inserted above by the corrector, who has also written the word in the margin. ² que inserted above by the corrector.

³ The corrector has partially erased the second a and then rewritten it above. ⁴ The n is a correction from b or li.

⁵ After this ' has been erased. ⁶ The que added above by the corrector. ⁷ sic. ⁸ A letter, no doubt h, has been erased at the beginning of the word.

⁹ The scribe wrote concessit, but has underlined con for deletion and written ac above.

¹⁰ Corrected from fungenf. The corrector has also inserted the '.

¹¹ A letter has been erased after gregi, the point being written over the erasure.

f. 92 los^r uenerabili ta-||theo. Quid mirabilius est
auditum tanto miraculo?

EMittente sanctissimo tatheo spiritum a corpore:
angeli celestes con-|sociati sunt illi & uisi in
emissione. nam³ fulgur angelicus|replebat thalamum:
Odozificus in naribus omnium. Na-|res odozifere per
odozem mellisuum: sentiebant dulce-|dinem. ut gus-
tantes fauum. Inde transitus fuit anime sine macula|
tathei beatissimi confessoris. cuius hodiernam festiui-
tatem celebra-|mus affectibus eximiis. Quis non cele-
bret affectuose huius diei celebri-|tatem? Quis non
honoret. & non collaudet honozis & sanctitatis |digni-
tatem? Pater enim erat⁴ tocius guentonię. Patrem
uocabant |et adhuc uocant indigene. Nullus erat
aufusaliquem de suis |ledere. si lesisset: uindicaretur
quasi reus ex crimine. Defensor erat fil-|uestris pa-
trie: refugium eiusdem sine uiolatione. Patienter
susti-|nebat omnia illata: nunquam irascens sobria
mens ut colum-|ba. Quicquid dabatur illi largiter
dabat. & exigentibus nulla nega-|bat. Non fuit largior
in occidentali plaga. hospites⁵ recipient: |& reddens
hospicia. Esurientes strictos inedia. & sitientes pro
fiti |arida: hic satiabat ex habundantia: Nudorum
laterum expellens fri-|gora. Carcere punitis: detulit
solacia. egris et uiduis dabat subsidia: |eterna querens
non transitoria. Sanctus tatheus uixit celicola uirgo|
sequens dominum in celesti gloria. Post exitum:
sepultus est in pa-|uimento ecclesie: & sui. vii. disci-
puli confocii adheferunt magis-|trali sepulture. quem
deus elegit & direxit in eterna glorie patria.⁶

¹ The scribe wrote *procellulos*. The corrector has erased the loop which represents *ro* and written *o2* above. ² The initial in blue. ³ Added by the corrector in the margin. ⁴ MS. erat enim, but the corrector has written *b* and *a* respectively over the two words to show the right order. ⁵ A letter has been erased after this; perhaps *non* (as if reicient were expected). ⁶ The last two words are an addition by the corrector.

THE LIFE OF ST. TATHAN

Here beginneth the life of St. Tathan, Confessor, the seventh of the Kalends of January.*

A certain king of Ireland, the most noble of all the kings of that island and sprung of royal lineage, by name Tathalius, had an only son, that had to name Tathan, a youth most virtuously endowed and from his earliest years unspotted of any lust, of such shining purity as fine gold. Abiding in such maiden purity, in so much that no man saw any fault in him, he prayed without ceasing, being inspired by the love of God and heavenly desires. Wherefore his parents, seeing that the youth despised earthly things and was set upon heavenly things, desired to offer unto God him whom He had chosen, because the youth sought to ascend up thitherward whence at the first he was come forth. And this they straightway accomplished, setting their son to the study of letters. From that time he received instruction with so ready a mind that he forgot nought which he heard from his teachers, studying zealously without ceasing; in such sort that well-ordered² knowledge shone forth in him like as the fruit that cometh out of fair blossoming, and his fame and the renown of him were spread abroad through

* Dec. 26.   ² Latin *disciplinalis*. The sense in the context is not quite clear, but is probably 'systematic,' not merely casual knowledge. Du Cange explains *disciplinabilis scientia* as 'quæ ex arte exponi potest et certa methodo.'

all Ireland, and young men beyond number gathered together from every side to hear his teaching. Now at that time the king fell sick; wherefore by common consent of the people his only son was summoned from that divine intercourse whereto he was devoted¹ unto the court, that he might receive the government from his father; but that servant of God, contemning an earthly kingdom and preferring rather an heavenly, would not at that time receive it, lest haply he should be constrained to abide against his will, but besought them that he might take counsel with himself, according to the precept of Solomon,² who said: Do all things with counsel, and after counsel thou shalt not repent.³

OF THE ANGELICAL VISION.

In the next night the voice of an angel speaketh unto him as he sleepeth: Behold, I stand at thy side and counsel thee not to depart from that way which thou didst choose in the beginning. Regard not an inheritance that passeth away, neither lose a country which is eternal. Whatsoever things ye behold upon earth vanish away with mourning and peril; full of grief are all things which ye hear, and perilous are all which ye behold. Regard therefore the things which endure for ever, to the end that thou

¹ Latin *de itico consortio deditus*. *De itico*, though thus written as two words, is no doubt to be taken as *deitico*, an adjective meaning 'divine.' Rees reads *de istico* and translates the whole phrase 'being an only son of that branch of the family'! The adjective *deiticus* seems to be new. ² A not very clear sentence in the Latin. Probably *et* is to be supplied after *innuitus*. *Nov. Leg.* gives the general sense: 'ne retineretur innuitus, indutias postulavit.' ³ *Ecclesiasticus*, 32, 24. The Latin here is different from the Vulgate text, which reads 'Fili, sine consilio nihil facias, et post factum non poenitebis.' ⁴ Lat. *audistis*, 'ye have heard,' but the other verbs are in the present.

mayest be set upon the right hand among them of that part. For of what sort and how great ought the strength to be which is within, that the enemy who setteth his snares in secret may be cast out ! On the morrow make no delay but get thee down to the haven which is upon the sea coast ; for I bid² thee cross over unto Britain, as thy purpose was, in whatsoever manner thou mayest.

OF THE CROSSING UNTO BRITAIN.

When he awoke he remembered his vision with joy, and taking with him eight² disciples came down to the shore of the sea. And being come thither they found a sorry boat without tackling ; the which they entered with great joy, and so sailing without a rower or sail or any oar, as the winds directed them, came prosperously by God's favour unto Britain, to wit to the Severn. At the last, being come through all the length of the strait they drew nigh unto Gwent and put in at a haven called after the name of the people (?).³ Then these eight brethren, being in number like unto the eight virtues, wherein from the beginning of their days they were conspicuous, left their boat without a fastening and came forth upon the shore.

OF THEIR FIRST ENTERTAINMENT.

Now a certain rich man who dwelt in that

² This word seems to have got out of its proper place in the Latin text. ³ It is clear from subsequent passages, *e.g.* from the passage on f. 89 below, describing the landing in Britain, that this should be *seven*. *Eight* includes Tathan himself. *Nov. Leg.* also has 'assumptis secum octo discipulis.' ³ Doubtful. The Latin, 'ex aduenienti uocabulo gentis,' if not corrupt, seems to mean literally 'from the name of the people being added,' *i.e.*, some such name as *portus Guentonie*, 'the haven of Gwent.' *Ostium* = Welsh *Aber* (Wade-Evans).

region, having a bath made ready for him (for such was his wont every Saturday), saw them drawing nigh, weary by reason of their journeying by land and sea; wherefore he would not bathe him until these strangers, being more worthy, had gone first to the bath. And when they had come and had entered they were honourably received by his servant, even as it is meet to receive strangers; for he remembered the word of the Lord who shall come to judgement at the last day; who shall say: I was a stranger and ye took me in. While they reposed them, one was sent to the haven, to the end that he might make fast with a rope their boat, which they had left unbound; and he, coming thither and drawing nigh to the shore, beheld a stag holding the rope with his feet like as a man might do, lest the boat should be sunk and lost. Whereat marvelling and beyond measure astonished he returned hastily and told what he had seen to his master and the others.

OF THE TAMING OF THE STAG.

Hearing these things he gave great thanks to the Creator, who had made tame the wildness of the untamed. Wherefore he sent back the messenger to fetch the stag so tamed, praising and magnifying the mercy of the Most High who brought the wild beast to meekness. The stag, being so tamed and made fast by a rope, is led back, to the great marvel of all men. Order is given to slay him and prepare him for the dinner on the morrow; but none dared to hurt him nor to put forth a hand against him, because of the miracle that had been showed upon him. Wherefore God, being desirous to show a sign for his slaying, caused the beast to lie down

and to stretch forth his neck (which was the more marvellous), that so they might slay him and avail themselves of him; in which thing was made manifest God's mercy, who giveth at large unto the needy whatso gifts they would ask.

Commandment is given at last to cut the stag hastily in pieces as he lieth;

He stretched forth his neck; he showed him ready to die;

He hasteneth to his end; it was a marvel that was wrought by him,

That the wildness of the stag might be made mild for the food of the saint.¹

This miracle being performed in sight of all, that rich man that had entertained them served the holy Tathan by grant of the king, and likewise all his seed that should proceed from him thereafter.²

Now when Caradoc, king of either Gwent, heard the fame of that most famous and venerable man and the magnificence of his miracles, he sent messengers to bid him come to him, to the intent that he might hear from him evangelical exhortations and hearing might observe them. But he with humility made answer to the messengers: If your king desire to visit us let him come hither; as for me, I will not visit a king of this world and the luxurious house-host³ of a king. And when the

¹ For the *et* of the text, *ut* must be read. *Sancti* seems rather to refer to the saint than to go with *cerui* as Rees takes it.

² Mr. Wade-Evans translates 'that rich man as a *hospes* did service to St. Tathan by a royal grant, and moreover his descendants who should issue from him, for ever,' remarking that the wording is reminiscent of the grant of an estate to the saint. *Hospes* is a technical term of law, meaning him who provides the *gwestva* (see Wade-Evans, *Welsh Medieval Law*, glossary).

³ A technical term = Welsh *teulu*, the twenty-four officers of the court, etc. (Wade-Evans). The knights mentioned below are the *familia* or *teulu*.

messengers returned and declared what they had heard, the king, not disdaining the saint's word but rather obeying, came with his twenty-four knights to visit the honourable teacher, praying him fervently to come unto Caerwent and there to direct their studies; because the men of the city were fain of his coming, as of one that should establish among them an abiding school.

OF HIS FIRST COMING TO THE CITY.

The most learned man, obeying the king's command and being desirous to make profitable use of the talent committed to him, came unto the next city¹ and began to direct their studies; in such sort that scholars flocked together from every side to learn the knowledge of the seven sciences. And first there was given to him by the king, into his charge, a field nigh unto the city, from the high road even to the river. In this he beheld a place most fit for divine service and meet for the habitation of clergy; and by angelical exhortation and grant of the most noble king Caradoc ab Ynyr² he builded there to the honour of the holy and undivided Trinity a church in the which by the counsel and licence of the Bishop of Llandaff he appointed twelve canons, who should visit the oratory at their several appointed hours. Wherefore St. Tathan praised the city and the fertility thereof, saying:

The good, fertile, lofty, noble city of Gwent,
Given me to my portion; be the grace of
Heaven to the townsfolk thereof

¹ Or 'the city, which was very near' (Wade-Evans). ²Or perhaps 'Ynyr ab Caradoc.' The order suggests the translation given in the text, but Dr. H. Owen in *Owen's Pembrokeshire*, pt. iii, p. 285, gives evidence for 'Ynyr ab Caradoc.' (The reference is due to Mr. Wade-Evans).

A perpetual succour, whose care it is to defend you.

May he defend you who ruleth whatso is worthy to be defended.

OF THE RICH MAN AND HIS SON.

A certain rich and noble man that had ten sons vowed to dedicate the tenth of them to the study of letters and the service of God ; that¹ by one son the nine might the better prosper. And with him was given to his teacher a cow of so abundant milk that by her the seven disciples with their master were fed through the summer and autumn. Now the said cow was kept each day under charge of a herdsman in a meadow nigh unto the city ; and there came esquires from the court with seven and forty² horses to that meadow and loosing the horses fared into it and trampled it down in such wise that it was utterly destroyed. And the herdsman, beholding how evilly they had wrought, came unto his master Tathan and declared unto him the assault of the house-host and their horses.

OF THE DEATH OF THE HORSES.

But the saint endured in patience, not suffering himself to be wroth, but rather praying for those evil-doers that they might be converted and amend their ways ; and his prayer being heard of the Most

¹ Literally 'and.' ² The .c. which in the text follows *quadraginta* is puzzling. Possibly the scribe began to write *e* (for *equis*) and then deleted it by two dots ; or 100 may be a variant reading for 47. The latter is the number in *Nov. Leg.* [Mr. Wade-Evans suggests that the number is 147 in the Welsh order (saith a deugain a chant), and refers to *Annales Cambriae* (Rolls Series, 20), year 1047, for a *familia* of 147 ; but *Nov. Leg.* seems to support 47].

High Auditor, who hath said: Vengeance is mine and I will repay, all the horses which had hurt the meadow were found dead. Then those wicked esquires, beholding what meet vengeance was taken for the destruction of the meadow, came hastily and told the king of the deadly sickness of the horses; and the king, understanding that this was come to pass through their evil-doing, expelled those evil-doers from the court, visiting them with threats and scourging. And forthwith he came hastily barefooted, with his house-host, to the pious and most chaste priest, and kneeling down before him besought his forgiveness, offering and promising to amend according to his will whatso wrong his servants had committed. Then that elect servant of God pardoned their fault, neither would he pray that they might be condemned, albeit worthy of condemnation; for he remembered the evangelical saying of the Lord, who saith: I have no pleasure in the death of the wicked, but that he should be converted and live.

OF THE RESTORING TO LIFE OF THE HORSES.

Now when amends were given fully, in the sight of all who were there the horses were made alive again in marvellous sort, insomuch that all glorified God and praised His most glorious power, that had wrought so great a miracle. After this miracle had been seen the king freely gave unto St. Tathan the whole city and all that region for a perpetual inheritance; and again, being admonished by an angel, he prayed that worshipper of the Heavenly One that he would ride forth on the morrow and show a place for a building, which¹ might

¹ Reading *qui* for *quia*.

be given unto God and to himself, for a royal and civic palace. He then very early in the morning mounted his horse and without bridle or halter suffered him to go whithersoever God should direct and lead him; wherefore the horse began to fare from the city under direction and leading of the Most High Director, until he was nigh come to the bank of the Severn.

OF THE GOLDEN FETTER.

And when he was come thither the horse stood with his feet fixed to the ground and bound with a golden fetter, insomuch that though he were constrained yet he went no further. Therefore, beholding the horse so standing, he said :

Behold the signs of God ; the horse stands ;
here is the place to abide.

So He counsels thee to build and that here be
thy royal habitation.

Thereafter they made of that fetter a staff whereby such as were sick were healed of all manner of infirmities.

Now the place was pleasing unto King Caradoc for his habitation if there had but been a spring of water to the use of them that should dwell there. And when he had spoken to this effect,

The horse pressed the earth with his feet, the
dry ground yielded water,
Clear water of the spring, even as the blood
leaps from a vein in the arm.

OF THE CARRYING AWAY OF THE COW.

A certain night there came robbers from the

country of King Gwynllyw into Gwent and stole the aforesaid cow, leading her away to his court ; and there they slew her and divided her flesh and put it into a pot ; but by how much the more the flesh was boiled, by so much the more was it raw and bloody in the pot. On the morrow the venerable servant of God, hearing from the herdsman that the cow was stolen, found her slot miraculously imprinted in the rock nigh unto the city. Then did the most holy man say :

A rock here soft to the tread in the midst of it
and made hollow within,
Footprints clear to see are imprinted in it by
the foot of a cow.

Then, tracking with his companions the way by the which the robbers had gone, he found by his skill the slot of one cow and no more, which following he came to the gate of the palace. King Gwynllyw (who till that day was wicked), beholding the innocent man drawing nigh with his companions, commanded the serving-men to set down a pot full of boiling water and to cover it with rushes and set thereover a linen cloth, to be a guileful seat. And the holy and most just man, being come in, was set by such contrivance to sit upon the pot. But the succour of heaven delivered him ; for when those deceitful evil-doers supposed that he would fall into the boiling water the seat was made solid, as it had been of stone. And the king, seeing that the lover of the Godhead had been succoured by the divine protection, fell upon his knees, beseeching him to have mercy as touching that most wicked guile. He, therefore, of his part, as a man of true religion, forgave the evil-doing on condition that the king's servants should not again commit their robbery.

And thereafter the cow was restored to him. And when he had so said,¹ they put the flesh and the bones upon the hide, and therewith the cow was made alive and in the sight of all rose up and returned with them.

OF THE MIRACULOUS FIRE.

Now at that time St. Cadoc, being in the flower of his youth, abode in his father's court; and after he had beheld that notable miracle he joined himself by his father's sufferance unto the most learned teacher, to the end that he might be instructed in the knowledge of the scriptures. And one day the fire was extinguished in the master's dwelling-place; wherefore the young man, even Cadoc, was sent to the oven of a certain clown who dwelt nigh that he might fetch fire; the which clown, being froward, hearkened not to his prayer neither was willing to give him fire save only if he would bear it in his cloak. And he, making this covenant, received the fire and bare it in his cloak to his master, neither was his cloak burned with the fire. The coals that remained, so long as they were preserved, did heal sicknesses and were held and reputed health-giving by all those peoples. And when this marvellous miracle was performed the most famous teacher, even Tathan, would not that St. Cadoc (the which was meek and obedient) should longer remain in obedience to a master, because he had seen and heard that God wrought for him so great miracles. Wherefore he departed, unwilling and with tears, from his most dear master, being instructed beyond all the disciples and them that were in the school.

And when he was come home he suffered not

¹ Nothing has been said, as the text stands. The corrections indicate that there has been some confusion.

his father to live in wickedness but rather² to do penance for all that he had done amiss; and he exhorted him to pray, to keep continual vigil, to feed the needy, to fast often, and while he fasted to eat every ninth hour a little ashen bread, that is to wit, bread mixed with ashes, and thereafter to drink water. And he was converted and hearkened unto his son's admonitions, despising earthly things and holding fast the heavenly.

OF THE MAID'S MARTYRDOM.

A certain maid, that hight Machuta, kept a flock of sheep that had been given to her charge; and while she kept it, there had come often two robbers (and they were brothers), desiring to steal a ram of three years old, great and exceeding fat; and they were not able. And when they could not steal him without her knowledge they constrained her to enter with her flock into the forest, and there they took away the ram and slew him, and thereafter they smote off the head of the innocent maid lest haply she should make known their theft and rape. Thereafter the flock, being without a shepherd and scattered abroad, returned at evening unto the sheepfold; and word was brought unto the meek and holy man that they had come without the maid and the ram. At which tidings he grieved, and all with him, for the loss of that most faithful maid. And in the next night, while they watched and prayed that God would declare unto them whither the maid was gone (whereof they were in doubt), there came to the door of their habitation those two brethren, the murderers, confessing that they had

² Lit. "till."

stolen the ram and (the which was worse) had done murder. And being stricken by grief they cried aloud, beseeching absolution for their sins; saying: We will show you the place of the martyrdom, that ye be no longer in doubt. And when he had heard them he bade them go unto the bishop and after confession made to perform such penance as he should lay upon them. And when dawn arose he fared with a company of his clergy to the place whereof they had told him; and therein they found the martyred¹ maid, even as the robbers had said. In the same place he builded a church to the honour of the virgin Machuta. But he would not that the body of the virgin should there abide, but rather in a place where it should lie alone; wherefore it was borne unto Caerwent and was buried there in the floor of the church; whose soul rest in peace for ever.

The swineherd Tecychius (who afterwards, being converted, became a holy hermit) complained unto St. Tathan concerning the dryness of the earth in the place where he kept the herd of swine. And when his complaints and his prayer were heard by the Most High Auditor, there flowed a most clear spring and yet floweth and faileth not.

The most blessed Tathan had two tame doves, the which were wont to descend and play upon the table, in such sort that he was consoled by the sight and the sound of their movement and voices.⁹ And on a day, as they flew between the refectory and the church, a kite seized one of them. The clerks, beholding how he had carried her away, told their master thereof; who, hearing it, grieved over it, yet

¹ The corrupt Latin word is evidently an attempt at a passive participle. ⁹ *Modulatio*, since both *videre* and *audire* are used, seems to refer to the *rhythm* both of the birds' movement and their voices.

hoped that the power of God would yet restore her.¹
On the morrow, when he came to the hospice,
having celebrated mass, the greedy kite descended,
holding the dove in his claws, and restored her free
and safe before the feet of the most holy teacher.
And when he saw it he rejoiced, saying :

Lo, the dove now liveth that late was dead ;
She flieth and taketh her pastime, neither is any
wound in her breast.

I praise the Creator who giveth consolation to
his servant.

He hath given this bird ; he hath sent her to
me out of the power of the swift kite.

The aforesaid swineherd came on a day to his
most pious lord, even Tathan, complaining him grievously
of the loss of his young swine. When he was
come his lord asked of him what he sought or what
had befallen him. And he, fearing greatly lest the
saint should be wroth because of his words, made
answer : A most fierce she-wolf, saith he, hath
visited the herd of swine during this week and hath
carried off certain young swine, the litter of one
sow ; yea, of seven that were alive is none now
remaining. I follow the footsteps of the greedy
wolf. She entereth a cave. I cannot stay her. So
she feedeth her young with the flesh of swine. I
grieve for it. Now do thou help me because of my
grief. And when he had heard this he made answer
to the complaints of the swineherd, saying : Go,
faithful servant, neither grieve any more, because
God by my prayers shall tame the fierceness of the
wolf that she no more do such mischief as she did
heretofore. Wherefore the swineherd returned

¹ The Latin is a confusion between the passive and the
active constructions.

joyfully to his herd; and on the morrow, early, he beheld the wolf coming, bearing her cub in her mouth, and she loosed her hold and left him, as if he were another's, at the door, and, being made tame and not as a wild beast, fared into the forest. The cub, being left there, by God's working came forthwith unto the sow whose litter was stolen and sucked her paps as if she had been his dam. So was he nurtured and grew, like as a watch-dog and not a wolf, being a guardian in the forest. Thereafter, for the space of three years no beast harmed the herd, nor any robber. And at the end of the third year, he visited the habitation of his lord, even Tathan, as his wont was each day; and for some cause the serving-man was angered at him and smote him in the side. And being wroth for the blow and turning himself about three times he went back to the wood, neither returned again to the herd because of his wrath and indignation. Wherefore the wolf restored the young swine to the venerable Tathan. What thing more marvellous was ever heard than so great a miracle?

When the most holy Tathan's spirit was departing out of his body angels out of heaven joined themselves unto it and were seen as it came forth; for an angelic brightness filled the chamber, being of a sweet odour in the nostrils of all. Their nostrils, being filled with that fragrant odour, felt the sweetness thereof, like as honey in the comb. Then did the unspotted soul of the most blessed Tathan the Confessor pass away; whose festival we celebrate to-day with especial affection. Who would not celebrate with affection the glory of this day? Who would not laud and honour the worth of his honour and holiness? For he was the father of all Gwent.

Father they called him and yet call him, they that dwell therein. None there was that had dared to hurt any that was his ; yea, if one should have done hurt he were chastised as a man of guilt. The defender he was of the people that dwelt in the forest, their refuge without harm. With long-suffering he endured all things that befell him ; he was never wroth, but of a sober mind as a dove. Whatsoever was given him he gave freely again, and to them that asked he denied nothing. There was not a more ready giver in all the coast of the west. He received strangers and gave them entertainment ; the hungry, that were hard beset with famine, and the thirsty with drought he satisfied abundantly. The naked he covered from the cold, to prisoners he brought consolation, to the sick and the widows he gave succour ; seeking the things which are eternal rather than such as pass away. St. Tathan lived a virgin, serving God, following his Lord in celestial glory. After his death he was buried in the floor of the church, and his seven disciples that were with him clave unto their master's tomb ; even him whom God chose and brought into^r the eternal land of glory.

^r Lat. 'in.'

BUCHED SEINT Y KATRIN.

(*B.M. Cott. MS. Titus, D. xxii, f. 175.*)

f.175b. **A**Rglwydi gŵarandebŵch a dyellŵch yz hyn || adyw-
edaf yŵch. oꝛ wry vendigeit aelwir seint | y-
katrin. Merch oed hi y vzenhin constantinobyl | yz
hŵn aelwit yn lladyn alexander. yz honn a | dechneua-
aŵd oe hyeuengtīt¹ waffanaethu duŵ. | Ny dywaŵt
kelwyd eiryoet. ac nyt oed oet ar | nei namyn deunaŵ
mlŵyd pan vfudhaaŵd yg | gwaffanaeth duŵ. ac
moŵbyndaŵt yduŵ.

Yn alexandria yd oed vzenhin agaffai duŵ | ar
seint yn vaŵ Maxen y gelwit. ac agafas | emelltith
duŵ ar cristogyon. ac ef awnaeth | gwled uaŵ. ac
aoꝛchymynnaŵd y baŵp oe wlat | dyuot yno y aberthu
oe dŵyweu ef. ar neb ny | delhei attaŵ y dodit ygkar-
char. yrei kyuoeth | aŵc adoethant yno ac anregyon
maŵ gantunt. | ar rei tlaŵt a hanregaffant ef herŵyd
eu gallu. | yny wlat honno yd oed voŵwyn wry
f.176. aelwit || katrin. ac ny deuei hi y waffanaethu ef. nac
y | wneuthur aberth y eu dwyweu. ac ynteu a er |
chis heb ohir dŵyn y voŵwyn attaŵ ef. ac ŵynteu | ac
dugaffant hi. ar gŵa dŵc hŵnnŵ adechneuaŵd | dy-
wedut ŵathi. Ha voŵwyn dec heb ef y bŵy y | credy
di. mi aoꝛchymynnaf ytti gredu ym duŵ i. | ac ony-
chædy megys y crettŵyf inneu. myn y | ffyd adylyaf
y apolin. atheruagaŵnt uchel mi | abaraf dy diuetha
heb ohir. ath grogi mal lleidyr. neu dydodi ygkar-
char kadarn. hyt | na welych nath dæet nath dŵylaŵ
os y ieffu | y credy di. Mi agredaf heb y katrin y

¹ The first e was omitted by the scribe and afterwards inserted above (by the same hand).

vab | meir yz h6n arodes eneit a bywyt a synn6yr |
 anerth agrym ymi. y h6nn6 y credafi. ac ef a | en-
 rydedaf. ac ynda6 ymae vyggobeith. vygcozf. | a elly
 f.176b. di ylad. Mi agreedaf hagen om callon yn || yr argl6yd
 adicha6n llad yr eneit ar cozf. | a maxen alidya6d
 yn va6 pan dywa6t hi | o du6. ac yna y gelwis ef
 rei oe wafnaeth|wyz. ac erchi udunt dodi katrin
 ygkarchar | ar vo6yn agarchar6yt. ac eiffoes du6
 aro: | des trugared idi arodi ry6 oleuni yny ytto: | ed
 yz eol oll yn oleu yz egylyon adoethant | ywaeret.
 a ry6 lewenyd awnaethant yz | vo6yn hyt nat oed
 vn¹ dyn yny byt a allei | y dywedut. nachallon. y
 vedyllya6 nac | ysgolheic y yfcriuennu. Mo6yn
 du6 nac | ofynha di namyn cret. yn gadarn. y mae |
 dy le wedy y arl6ya6 rac b6on du6. ac yno | ydodir²
 co6on am dy ben di. Maxen a elwis | y wyr atta6
 ac a ovynna6d kyghoz udunt | pa del6 y gallei ef troi
 f.177. med6l y vo6wyn | y 6zth du6. a g6affanaethu apolin
 y du6 ef. | ygyghozwyr aerchis ida6 anuon yndian-
 not | yn ol yz ath66on go6eu oe wlat o dilechttit | ac
 astronomi. megys y³ 6zuot ar y vo6yn. | yz athra6on
 adoethant hyt yno. A maxen a | dywa6t 6zthunt val yd
 oed y vo6yn ffol ael: | wit katrin ny ch6edei oe du6 ef.
 6z gell6ch | ch6i y go6uot hi. mi arodaf y6ch⁴ diga6n
 o | eur ac aryant. yz ath6o kyntaf adoeth yno | ady-
 wa6t 6zth y vo6yn heb ohir. Tidi heb | ef a dylly
 dech6eu. Kanys oth acha6s di ydoeth | am ni yman.
 ac y ka6ffam ni lav6 ma6. | ac o acha6s hynny y
 dylly di dangos dy | synh6yzeu. ac o dyna gofyn yn
 synh6yzeu nin: | heu. y vo6wyn adywa6t dan owenu. yn |
 f.177b. wir ydywedafi ytti. bychan yclotuozafi ch6i. || kannyt
 atwaena6ch ch6i vy du6 i. achanyz | dyllyafi dywedut

¹The v is a correction from y. ²The r added above,
 perhaps by a different hand, but more probably by the original
 scribe. ³The y added above; see note 2. ⁴The 6 added
 above, by the original hand.

ohanaſ¹ ef. gŵathodŵch chŵi | aŵch keluydyt yŵdaŵ
 ef. yna y dywaŵt yŵ athŵ | ro. Merch ydec heb ef
 ybŵy ycredy di. Paham | y gŵathody di yn dwyeu ni
 atdeb ym heb ohir. | Mi agreedaf heb hi y vn mab meir
 aanet oŵ wyŵ | ry lan heb pechaŵt a heb folineb. ac heb
 gymyſc | yndaŵ oŵŵc. ac a odefaŵd agheu kadarn |
 dŵos yn pechaŵt ni. athŵydaŵ ef yn rydhawŵ | yt ni
 oboeneu uffern. ac ydeuŵn yr llewenyd | bŵenhinaŵl
 yŵ hŵn ny deruyd vyth. yna y dyŵ | waŵt yŵ athŵo. yn
 aŵ y clywaſi folineb heb | ef. kymryt o ieſſu knaŵt
 heb pechaŵt aheb | folineb. yr erbyn dylyet yŵ
 hynny. bot mab | yŵ wry. ny allei hynny vot vyth.
 a gallu kaſŵ | fel hynny heb pechaŵt. Kelwyd ady-

f.178. wedy heb || yvŵzwyn achanyſ o vab y dywedy di.
 bychan | iaŵn yŵ dyſynhŵyŵ Ieſſu a doeth oŵ yſpŵyt
 glan. | ny wnaeth duŵ anedigaeth oveir y ganet ef. |
 Ieſſu adoeth trŵy yſpŵyt glan attei hi. megys y |
 mae yſcriuenedic yny gret. ahŵnnŵ yſſyd holl
 alluŵ | aŵc. ac ny oes dim aallo bot yny erbyn ef. | Pa-
 ham weithyon na allei ef y eni oŵ wry. atŵ | teb ym
 bellach heb hi athŵo kelwydawc. Hŵnnŵ | a atdeb-
 aŵd trŵy trŵy¹ lit maŵ ac o vŵeid y gallei | ef dywedut.
 rac llit. ac yna ydywaŵt ef. Mi | a bŵoſaf heb ef. nat
 oes wirioned yth atdeb di. | ot yttiŵ megys ydywedy
 di. duŵ yſſyd dyn a duŵ | yſſyd vab. pa delŵ y-
 gallei vab duŵ varŵ na | godeſ agheu marŵaŵl. ny
 dicaŵn ef marŵ | gan iaŵn kanyt oes agheu yny
 anyan ef. | Os marŵ vyd dyn. ny dicaŵn ef godeſ

f.178b. agheu || megys duŵ. na dyuot yn vyŵ gŵedy bei varŵ. |
 Pa delŵ y dicaŵn dyn gozuot agheu. Os duŵ | ynteu
 a vu varŵ. cam oed hynny heb ef. ac | yn erbyn
 anyan yd ŵyt yn dywedut. ac yn | erbyn dylyet duŵ
 neu dyn ydicaŵn ef varŵ. | A reit yŵ yvot ef ae
 ynduŵ ae yndyn. kanny | dicaŵn ef vot namyn yn

¹ sic.

vn o honnunt¹. | Pan deruynaðd ef y ymadiaðd.
 hitheu a at²tebaðd mal moðyn doeth. yn erbyn
 ywirioned | y mae dy ymadiaðd di heb hi. 6th
 namynny gre³du. ny chredu di vot yn wir adywedaf
 i. bot | iellu yn duð ac yn dyn. o⁴ mynny di wybod
 y | wirioned. g⁴aret ysyberwyt yffyd yth gallon. |
 k⁴an⁴yt oes wirioned ygyt athi. Dyret ti yn dif⁴
 gyble⁴ ymi heb katrin. ami abaraf ytt wybot y⁴|wir-
 f.179. ioned. yna ydywaðt y⁴ ath⁴o mi a gredaf || heb ef y⁴
 ysp⁴yt glan. ac y⁴ mab ac y duð holl⁴|gyuoethaðc. ac
 a⁴6⁴thodaf vaxen druan. y⁴ ath⁴ | raðon ereill a gredaf-
 fant megys hynny. a maxen | heb ohir a beris ll⁴ofgi
 y⁴ ath⁴awon. eiffoes duð a | dangoffes y daugared ef.
 ny medaðd dim o⁴ tan | arnunt 6y nac ar eudillat.
 y⁴ egylyon adoeth⁴|ant yno. ac adugaffant y⁴ eneideu
 hynny | geir b⁴on duð. Ac yno y dodet cozon am ben |
 pob vn ohonunt. ac yna ywaðt³ maxen 6⁴th | g⁴atrin.
 Ha voðyn dec heb ef cret ti etto ym | kyfreith i. a
 mi ath gymeraf yn wreic ym. | amyvi avyd b⁴enhin.
 athitheu yn v⁴en⁴hines. | a mi abaraf wneuthur del⁴
 yny dref aelwir | alexand⁴a o eur oll yn gyffelyb y
 duð. aph⁴6y⁴|bynnac ael y ffond yno 6ynt a uvydha-
 ant ytti. | ac val hynny ythenrydedir. yna yd at⁴teb-
 f.179b. aðd || y vendigeit gratrin.³ yd 6yt yn ynuydu heb | hi
 y⁴ argl⁴6yd a garaf i. ac ny pheidyaf ay | garyat ef. y⁴
 dim bydaðl. go⁴wac oll y⁴6 dy | ymadiaðd di. ymadað
 o honaf i. am hargl⁴6yd | y⁴ h⁴6n yffyd gryaðdy⁴ nef
 a daear y⁴ g⁴6⁴ d⁴6c | ysgymyn. teil⁴6g oed⁴6n ym ll⁴uf-
 gað 6⁴th vygcro⁴|gi. ac yna y ll⁴idyaðd maxen yn
 vað⁴. ac y gelwis | ywaffanaethwyr⁴ attað. adywedut
 6⁴thunt. | kymer⁴6ch y⁴ ynvyt hon a r⁴6ym⁴6ch hi 6⁴th |
 b⁴en. a maeð⁴6ch⁵ hi ag⁴6ial. yny debyckoch y | marð.

¹ The o is written separately, as in Rees. In *V Cymmrodor* xiii, 89, it is given as one word with honnunt. ² The le inserted above the line by another hand. ³ sic. ⁴ The ae is perhaps a correction.

- argŷyŷ dŷŷc hynny ae maedaffant hi. | yny reddaŷd
y gŷaet allan ym pob lle ar y | choŷf. mal y redei
y dŷfyŷ y gaeaf. ac yny | yttoed ychnaŷt gŷyn hi yn
velyn megys | y violet. a maxen a dywaŷt yna ŷath
f.180. gaŷ|trin. Gŷathot heb ohir vab meir. ac onysŷ||
gŷathody ti agolŷy dy vywyt. yna y dywaŷt | moŷŷyn
duŷ. a dŷuan ynvyt y dyweddy di. | vym poen i. am
dolor yd ŷyf yn eudiodef yŷ | karyat duŷ. yn wir y
dywedaf ytti. melyŷŷach | yŷ gennyŷ ŷynt noŷ mel.
ar lleŷrith melyŷŷaf. | kymerŷch hi heb y maxen a
dodŷch y myŷn | carchar kadarn hyt na chaŷŷo hi na
bŷyt na | diaŷt. ygcarchar y dodet hi. ac eiŷŷoes ieŷŷu |
mab meir ny adaŷd y waŷŷanaethuoŷŷyn heb | goŷ.
ef a anuones y egylyon attei y rei a rodaffant | y ryŷ
lewenyd hyt nat oed vnŷ dyn ynybyt | a allei dywedut
y llywenyd hŷnnŷ ar digriŷŷch. | na chaŷŷon. y vedyl-
yaŷ nac yŷcolheic y yŷcriŷ|uennu meint y llewenyd
hŷnnŷ ar digriŷŷch | awnai yŷ egylyon y gatrŷn ar
llewenyd hŷnŷ|nŷ aglyŷei boŷŷfir. ac ynteu aeth at
f.180b. yvŷenŷ||hines. ac adywaŷt idi y llewenyd aglywei
ef | ynyŷ eol. ac yna yd aethant yll deu yndirgel |
trŷy obeith da yn duŷ. ac ny wydyat maxen | vŷen-
hin dim oe mynetyat ŷy. yny geol y gŷeŷ|lynt ŷy
oleuat. hyt nat oed haŷd yd dyn yny | byt oll dy-
wedut y decuet ran y kerdeu ar diŷ|danŷch ar llew-
enyd aoed yno. ac yna y galŷ|waŷŷant ŷy ar gatrŷn.
moŷŷyn duŷ. ac y dyŷ|wedaffant neur dŷoef yn call-
onneu ni oll att | ieŷŷu griŷt mab meir. ac ygkardaŷt
gŷedia | dŷoŷŷom. ani a ymwŷathodŷn ayolkyn. atherŷ|
uagaŷnt ac apolin. ac agredŷn y diodeiŷyŷ|eint duŷ ae
gyuodedigaeth. ac yna ydywaŷt | y voŷŷyn. y ieŷŷu
griŷt duŷ trugaraŷc creaŷdyr | pob peth y diolchafi
hynny. Merthyri vydŷch | chŷi yŷ y garyat ef. ac
f.181. nac ofynheŷch dim. ac || aatŷ vaxen yd aethant dŷach-

¹ sic apparently.   ² The v is a correction from y.   ³ sic.

efyn. Maxen y gŵ | dŵc hŵnnŵ aberis dŵyn kattrin
 rac y vron ef. | ac aberis y phoeni o lawer amryŵ
 boeneu. | Maxen heb y vrenhines. cam maŵr yd ŵyt
 yny | wneuthur achatrin yr credu o honei y duŵ. ac |
 y ieffu yz hŵn awnaeth pob peth. tat a mab | a holl
 gyuoethaŵc yŵ ef. a truan a vaxen cam | ydŵt yny
 wneuthyr. yn enryded yz tat maŵ | a meir y vam.
 ac yduŵ hollgyuoethaŵc yd ymz | rodafi. a maxen
 dŵuan aŵthodaf. atherua | gaŵnt ac apolin Nyt oes
 arnafi ovyn dyboeneu | di. ac yna y dechŵeuaŵd
 maxen ynuydu. a galŵ | ywaſſanaethwyr attaŵ. ac yd
 erchis udunt | kymryt yvrenhines ae maedu a gŵial
 bŵeifc yz | ny vei varŵ. a gŵedy hynny crogŵch hi heb
 ef | herŵyd y gŵallt. athoŵrŵch y bŵonneu ymeith. ||
 f.181b. aphan vo marŵ na chledŵch hi namyn rydheŵch | y
 choŵff yz kŵn. Pan gicleu poŵffir hynny y dyz | waŵt.
 ynteu. Maxen gi taeaŵc^{*} truan ŵyt ti. ach | yſlaŵn
 ŵyt oŵ dieuyl. dy wŵeic abereifſt y hageu. | Paham
 dŵuan na leueſſit cladu ychoŵff hi. teiz | lŵng oedut
 ti yth luſgaŵ. yna ydywaŵt maxen. | ŵath y wyz.
 kymerŵch boŵffir heb ohir a dygŵch y | eneit y
 gantaŵ ae aelodeu. A phoŵffir a gyuodes | y ar y
 veingk. ac agymerth yſcol yny laŵ a | phedeirmil
 a ladaŵd o wyr maxen rac y vron. | ar gyment^{*} arall
 a vŵathaŵd. a maxen yn edŵych. | Ac yna yd ofyn-
 haaŵd maxen ac y crynaŵd | rac ofyn o debygu y
 lledit ynteu yny diwed. acha | trin pan weles hynny
 adywaŵt ŵath boŵffir. Peit allad. achoffa diodeify-
 eint duŵ yn harglŵyd ni | ieffu grifſt moŵ vvyd y
 f.182. godefaŵd ef heb ymlad || heb ymgeinyaŵ. oŵ yz duŵ
 ymynny di dy va | rŵ. a bot yn verthir yz duŵ. ny
 dylyy di ymz | lad. namyn uvydhau y agheu. yna y-
 dywaŵt poŵffir yd ŵyfi ar y cam. Moŵŵyn duŵ gŵedia |

^{*} MS. gitaeaŵc, in one word, but the (original) scribe has inserted an apostrophe after the i to show that the words are to be separated. ^{*} sic ; not gymeint, as Rees.

dzoſſoſi ar ieſſu. ac y titheu yd ymrodafi. | arglōyd
 hollgyuoetha(ſc. a maxen dzuān | aſathodaf. ar yſgol
 yna a vſayaſd ef oe laſ | yny dōres yn dāylleu oſl.
 Maxen yna a oſchy¹ | mynnaſd llufgaſ poſſfir ar
 vzenhines a llad | eu penneu. ar egylyon aduc eneidēu
 y rei benſ | digeit hynny rac bſon ieſſu grift val yd |
 aethant oe kyſf. Dyſet heb y maxen ſath | gatrīn.
 Gſathot ti vab meir. ac nycheffy | vn dſſc ar dy goſf.
 cret ym dwyſeu i. | ac ymi. a mi a uadeuaf ytt bop
 f.182b. peth | Mi a gredaf yduſ hollgyuoetha(ſc heb hi.² || yſ
 arglōyd awnaeth pob peth. ac oſ mynny diſ | theu
 gredu ual hynny. yna y bydy di vygkarſ | yat i. ac yd
 ymrodſn y waſſanaethu an creaſ | dyr. Maxen
 aweles yna na mynnei hi dim oe | ewyllſ ef. namyn
 credu awnai hi y ieſſu mab | meir. y harglōyd hi. yg
 kaſſon maxen ydoed | diruaſ dolur allit ſath y voſ-
 ſyn wry. | yno yd oed gſ aelwit curſates yſ hſn
 agaſ | ſas emelltith duſ. Arglōyd vzenhin heb y | tſyll-
 ſ hſnnſ mi a baraf ytt beiryant heb | ohir ae hoſyn-
 hao hi yn vaſ.³ ac yna y gſ | naeth ef pedeir rot. a
 phob vn ohonunt yn | troi yn erbyn⁴ ygilyd. a dan-
 ned odor vdunt. | ac ar⁵ y rei hynny y dodet y
 voſſyn. katrin aeſ | dſychaſd parth ar nef. ac awed-
 iaſd duſ | ual hyn. y bſenhin uchaf mi a adolygaſ ||
 f.183. ytti trugared ym heneit. ac yſ aſ hon yd | ſyf ym
 hageu. ac ym gſaet ym bedydyr. i. | y dynnyon
 truein dſſc adzoaſſant y rodeu | yn ebſſyd. eiſſyoes
 ieſſu vab meir ny adaſd ef | heb goſ y voſſyn. y
 egylyon ef a anuones | attei. ac adzoaſſant y rodeu.

¹ The y is written over the s and in the margin; apparently, therefore, the scribe at first omitted it. ² The preceding three words are written as one, but only for reasons of space. ³ Rees translates 'I will make *her* to obey thee ere long and will closely examine her.' It should of course be 'I will make *thee* an engine ere long, *which* will frighten her exceedingly.' ⁴ The r inserted above by the original scribe. ⁵ Inserted above by the original scribe.

ac eudrylyeu | llymyon by o3 truein agcredadun a-
ladaffant | degmil adeugeint. a llawer oc aweles y
g6|yatheu hynny agredaffant y3 argl6yd du6. | ath6y
vaxen y llas y rei agrada6d¹ oll. ac eu3 | heneideu a
aethant y barad6ys. a maxen | v3enhin alidya6d am
lad y wy3. ac a vedyly3 | a6d pa del6 y gallei ef llad
y vo3wyn. ac yna | ydywa6t ef 6ath vo36yn du6 ym-
adza6d | geu. Medylly di vo3wyn dec etto ach3et
f.183b. ym | dwy6eu. i. ac achas dy decket ti. ageffy || dy
eneit. ac yna yd atteba6d mo36yn du6. | nythal dim
dy ymadza6d di heb hi. nyt oes | arnafi ofyn dim oth
boeneu di. Kanys o | lewenyd tragywyda6l yd 6yf
diogel. i. y3 | h6nn ny deruyd vyth. y truan vaxen a
dy3 | wa6t yna 6ath ywyr Argl6ydi beth agyg3 | ho3-
6ch ch6i ymi. padel6 y dielir y hynuytr63 | yd ar
gatrín am na ch3et hi ym d6yweu i. | yna ydywa6t
y gwyr d6c o vn llaf. Dy | g6ch hi y maes o3 d3ef
y lad yphenn. ac y3 | na yduc66yt y vo36yn o3 d3ef
allan. ac yd | yspeil6yt. a llawer gw6neic a oed yna
yn wy3 | la6 ac yn k6yna6 am gatrín mo36yn du6. vn |
truan o3 dynyon emellidigedic hynny a dynna3 | 6d
cledyf llym. ac a erchis idi estynnu eu phen. | ag6edy
f.184. hynny heb ef. ti agolly dy ben tec. || vymbza6t ytec
heb hi arho ychydic vn wedi | awnafi ym hargl6yd
crea6dy3 nef a daear. | tat a mab ac ysp3yt glan. vn
du6 yn yscriuen3 | nedic. y b3enhin uchaf mi aadolygaf
ytt tru3 | gared ymheneit. ac y bop crista6n o3 agret3 |
tont ynot ti yn gadarn. Mi aadolygaf hyt y3 dy
en6 uchel di. argl6yd. yneb agretto ym diodeifyeint.
i. ac ae koffao diffryt y rei hynny | rac eu gelynyon
a rodi trugared oe heneidyeu.² | ar neb adel att vy
coff i. ac ae keiffyo tr6y dy | en6 di. rodi yechyt udunt
oe heineu yb3en3 | hin uchaf yny d3inda6t. dyro ymi
waret y3 | dynyon truein hyn yman yflyd ym poeni.

¹ Sic.

² The y inserted above by the original scribe.

- y₂ | dy dāgared di madeu udunt y ffolineb hōn¹ |
 kanny wdant beth ymaent yny wneuthur | ymi. a
 f.184b. mineu ae madeuaf udunt. ac ythla² || ditheu arglōyd
 y gozchymynnaf vy yspayt. | yna ydoeth agel att
 gatrīn. ac y dywaōt | ōthi. Gennyfi yd anuones
 ieflu vab meir | y ganhatau ytti oll y₂ hyn aercheift
 idaō. | Dyret heb ohir o₂ boen hon y lywenyd diogel |
 tragywydaōl. yna ydywaōt katrin ōth y gō₂ tru₂ | an.
 llad di vym pen i. y₂ aō₂ hon. kanys vy arglō₂ | yd i.
 a anuones attaf i. y erchi ym dyuot y₂ lle₂ | wenyd
 ny deruyd vyth. ar gō₂ dōc hōnnō ala₂ | daōd y phen
 hi yna. allaeth yn lle gōaet a re₂ | daōd allan. ar egyl-
 yon a dugaffant eneit y vo₂ | aōyn vendigeit y₂ nef.
 ae choaff agladaffant ym | mynyd synai. ar neb adel
 yno y geiffyaō gōa₂ | ret a iechyt ac agrettont y dio-
 deifyeint hi | ōynt ae kaffant. a phedeir ffrōt yffyd
 yn re₂ | dec trōy y bed hi oe bōnneu o oleō. Trōy
 f.185. yrei || hynny y kafas llawer o wyr a gōa₂ged wa₂ | ret.
 ac nyt oes neb dyn awypo eu rif. ahyn₂ | ny awnaeth
 duō y₂ di hi. a ninneu a adoly₂ | gōn yduō yn iachōy-
 aōdyr ni trugared yn | heneideu. ac arodho yni
 vywyt yny byt hōn | yma. megys y gallom dyuot y
 diwed da achas₂ | ru duō. ae waffanaethu megys y
 delhom y₂ llewenyd ny deruyd vyth y₂ caryat feint.
 y | katrin. Amen.

¹The last three words are run into one, but only through lack of space. ²Two dashes (≡) have been added after this, but apparently by another hand.

CASGLIAD O WAITH
IEUAN DEULWYN

O WAHANOL YSGRIFYFRAU

GAN

IFOR WILLIAMS, M.A.

BANGOR

1909

THE BANGOR WELSH MSS. SOCIETY

III. & IV.

CASGLIAD O WAITH IEUAN DEULWYN

CASGLIAD O WAITH
IEUAN DEULWYN

O WAHANOL YSGRIFYFRAU

GAN

IFOR WILLIAMS, M.A.

BANGOR

1909

J. A. Lowell fund

*Two hundred copies, privately printed for
'The Bangor Welsh Manuscripts
Society,' by JARVIS & FOSTER
Bangor, September
1909*

RHAGYMADRODD

PRIN iawn ydyw y sylw a gafodd Ieuan Deulwyn gan lenorion Cymru hyd yn hyn; ac nid yw hynny'n rhyfedd. Ni cheir mewn argraff ond rhyw saith o'i gywyddau ymhlith 'Gorchestion Beirdd Cymru' (sef rhif 7, 33, 41, 44, 45, 48, 50), ac nid yw'r rhain ond dewisiad tila o ffrwyth ei awen. Nid oes ond un o honynt yn gân serch, a chywyddwr serch yn anad dim yw Deulwyn. Cefais afael ar hanner cant o'i gywyddau, ac y mae dau ar hugain o honynt yn gywyddau serch.

Perthyn i ysgol Dafydd ab Gwilym y mae, fel Bedo Brwynllys, Dafydd ab Edmwnt, &c., a chan mai'r un yw eu testynau a'u harddull, priodolir gwaith y naill i'r llall yn ddibaid. Gadewais rai allan lle tybiwn fod pwysau'r llawysgrifau gorau yn erbyn awduriaeth Deulwyn, er fod ei enw wrthynt mewn ambell un. Ceisiais, hyd y gallwn, dystiolaeth nifer o lawysgrifau o blaid cyn gollwng yr un i mewn; ond rhaid addef fod dilysrwydd perffaith yn anodd ei sicrhau. Dafydd ab Edmwnt yw y cydymgeisydd pennaf am rai o honynt; ond fel rheol nodweddir ei ganu ef gan fwy o gywreinrwydd a pherffeithrwydd cynganedd nag a fedd Deulwyn, er iddo yntau ganu cywydd gorchestol o'r fath ag ydyw.

Onid os Dafydd ab Gwilym yw'r athro, nid ysgolhaig gwael mo Ieuan. Medr blethu cerdd yn felus i ennill clust a chalon ei riain mewn cwpleddi mor bersain a bardd Glan Teifi ei hun weithiau:

Lladdai fil ai lleddf olwg

medd mewn un man am dani:

Beth am serch? Ba waeth im son?

Blas d' enau yw blys dynion.

Melys ydyw dy gusan

Os melys y mefus man.

Disgrifia hi tel

Lliw haul Mai, lliw heli mor,
Lliw'r wyneb fal lloer Ionor.
Lliw grudd y fun, llygrodd f' ais,
Modd alaw, o meddyliais.

Mwnwgl hir mewn golau haf
Mor gannaid â'r mur gwynnaf.
Y ddwy fron nid oedd afryw,
Pob bron fel y papur yw.
Dwylo cain lle nid el cwl,
Deufraich Enid ferch Yniwl.

Ni ellir o feinir fach,
Dan dlysau roi dyn dlosach.

Gŵyr sut i lunio oed mewn llannerch mor hudol nes
swyno unrhyw fun, ynghanol llawer 'o friallu teg afrllad
haf'

Ymysg adar a masw goedydd
A dail a llygad y dydd.

Cwyna am y disgwyl, am ei hiraeth, a'i gur fel pob
serchog :

Ni chredir nychu'r ydwyf,
Guled am ei gweled wyf.
Ni wn a fum yn iawn fis
Heb hiraeth, Hi a'i peris !

a gŵyr felused yr ymdroi wrth ganu'n iach :

Canu'n iach, bogsach i'r byd,
Ganwaith, a thrigo ennyd !

ond y mae deall troion dyrys Gwen yn ormod iddo :

Ni charodd bun a chwyrwallt,
Yn oes dyn anos ei dallt.
Ni ddaw fy mun, ni ddywaid,
Nid ery, ni ffy ni ffaid.
Ni'm cymer Wen yleni,
Ni ddywaid hyn ni fynn fi.

Ac fel ei athro medr gellwair am y cyflwr gresynus y
gyrrwyd ef iddo gan serch :

Ni ddygai'r fen am deni
A golled oll o'm gwallt i !

Mae'n bwrw ei wallt o hiraeth !

Ofnog wyf yn y gofyn,
Nid ofn yw y daw fy nyn.

Weithiau, y mae'r cellwair sydd ynddo yn ymylu ar beth tebyg i gabledd, yn ol syniadau oesoedd diweddarach, yn union yr un fath a'i feistr. Wrth ganmol haelioni Sion ap Dafydd o'r Llysnewydd, dywed yn ei farwnad, er dychryn i gopiwr ganrif neu ddwy ar ei ol :

O bydd ef ny (=yn ei) gynefin,
Ni bydd Duw heb ddiod win.

'Paid a thybyaw felly ' meddai llaw ar ymyl y ddalen !
Ond medd Deulwyn :

Fal y gwnai a'r gwesteion
Gwnaed y saint ag enaid Sion.

Rhydd ei gywyddau gofyn fantais iddo i dynnu am-bell ddarlun go drawiadol:

Teilwriaid y talarau

meddai am yr ychen 'yn bwrw anadl mewn braenar':

Torri gŵn y gwndwn gwyn,
Tir brith fal torri brethyn.
Tewi gan faint eu hawydd,
Tynnu'r did hyd hanner dydd.

Ond cellwair eto y mae wrth ddesgrifio hebog wedi ei fwgydu :

Eod fis heb ddim bwyd a fynn
Am a laddo ymlwyddyn.

fel pe bai yn cadw ympryd y Grawys.

Nid oes ganddo ond tair marwnad; a'r rheini heb lawer ynddynt i dynnu deigrin.

Yn ei gywyddau moliant llwythir y gân ag achau, nes eu diflasu i fardd, ond eu gwneuthur yn flasusfwyd i'r hanesydd a'r achwr. Cydoesai â Lewis Glyn Cothi, a chanasant ill dau yn aml i'r un personau, ac yn aml esbonia cywydd y naill anhawsterau yng nghywydd y llall parthed cysylltiadau teuluaid a lleol. Chwiliais allan

achau cymaint a allwn o'r gwyr mawr y canodd iddynt, gan fod hynny yn bwysig yn aml i ddeall y pleidiau Cymreig yn Rhyfeloedd y Rhosynnau; achosarwyr Ieuan a Lewis oedd arwyr, os gwiw yr enw, y rhyfeloedd hynny. Oherwydd amledd yr achau anorffen hyn yn y nodiadau, aeth y gofod yn brin i sylwi ar eiriau tywyll a chystrawen hynafol y llinellau yma ac acw, er fod hynny hwyrach yn afraid mewn cyfres fel hon.

Er fod Ieuan, fel Lewis, yn medru gorganmol ei noddwyr, bu'n ddigon anffodus i ddigio dau a oedd yn werth eu cymodi. Ac yn wir y mae yn wâraidd a gostyngedig tu hwnt, yn llyfu'r llwch. Ond rhydd hynny gyfle iddo dynnu llun perffaith o'r enllibiwr mewn dau gwpled :

Dau dafod a'm hathrodant
Ag yn yr un genau yr ânt.
Mwyn o beth i'm wyneb oedd
Ymlidiwr i'm ol ydoedd.

Gwelwn oddiwrth un o honynt (C. xlv) mai gwr iselradd ydoedd y bardd :

Rhywan wyf am rhieni
I geisio dwyn dy gas di.

Methais weld ei ach yng ngweithiau Dwinn. Nid yw enw ei dad, hyd yn oed, yn hysbys ; ond penderfynir gan C. xxvi lle y trigai. Fel hyn y dywed Cynddelw yn y 'Gorchestion': 'Mae dau le yn y Dehau yn hawlio Ieuan Deulwyn, sef plwyf Pendeulwyn ym mro Morgangwg, a Phendeulwyn yn agos i Gydweli yn Sir Gaerfyrddin.' Yr olaf a'i piau, medd ef ei hun :

Gwe ar fardd o Gaerfyrddin

y geilw ei fantell, a phrofir dilysrwydd y cywydd gan linell arall :

Wedi del i doi *Deulwyn*

Cadarnheir hyn hefyd gan dinc y cwpled yn C. xxv :

O cheisir drwy dir a dau
Gwyr o *Sir Gaer* sy orau.

Profasai hynyna, heb ychwaneg, mai o Gaerfyrddin y deuai,
ond cawn yr un ffaith yn ateb Bedo iddo (tud. 91):

Mae 'Nghidweli ysbwr.
A wyr y don ar y dŵr.
Wrth galan Ieuan Ionor
Deulwyn y mae'n dilyn môr.

Ceir yn yr Harley Charters iii, B 30 (Catal. B.M. MSS. 590), enw un Thomas ap *John Dylwyn* fel tyst i weithred gyfreithiol yn Aberhonddu yn 1490. Gallai hwn fod yn fab i Ieuan Deulwyn o ran oed, er na feiddiaf awgrymu hynny, gan mai tua 1460-70 yr oedd ef yn ei flodau fel bardd.

Canodd i Wiliam, Iarll Penfro, a'i frawd Syr Richard Herbert, tua 1468 (Rhif xxix), gan gyfeirio at eu gwaith yn

dwyn y North a'r Dean 'n un.

Ychydig ynghynt hwyrach canodd Rif xxx i blentyn bychan Syr Richard yn ei gryd; ac yna Rif xxxv, xlvii, ar ol brwydr Banbury, 1469, pan laddwyd ei noddwyr. Yr oedd Ieuan o raid yn bleidydd poeth i wyr York, a dyna ei sen i'r Bedo (tud. 89) am chwarae'r ffon ddwybig, canu i Herbert ac eto 'bryd ar Siassbar oedd,' sef Jasper, Iarll Penfro, ewythr Harri VII.

Gŵn sidan a'ch arian chwi,
Gŵn ffriwr gan ffy harri.

Prynu gŵn sidan ag arian Herbert, a gŵn *furrier* ag arian (*fee?*) Harri Richmond? Glaniodd Jasper yng Ngogledd Cymru yn 1468, ond gorchfygwyd ef gan yr Herbertiaid, a diangodd unwaith yn rhagor. Tua'r adeg yma felly y canwyd y cywydd hwn.

Canodd i Huw Lewis a'i fab, Sion Lewis, Prysaddfed, Môn, ar ol marw Llewelyn ap Hwlcyn, tad Huw, ac yr oedd hwnnw yn fyw yn 1451 (gwel nodiad ar C. xxiii). Priododd merch Hugh Lewis tua 1484-5, ac awgrymir mai newydd briodi y mae Sion (xxvi), ac heb blant eto.

Canwyd y cywyddau hyn hwyrach rhwng 1470 a 1480?

Am Sion ap Morgan gwel nodiad ar C. xxvii. Awgrymir ei fod newydd ddyfod i Dir Cadell, a bod ei lygaid ar gadair a mitr aur yr Esgob, yn 'ddoctor ugaincor' yn Sir Gaer. Gwyddys iddo ddal Archddiaconiaeth Caerfyrddin o 1488 i 1493, ond ni elwir ef yn archddiacon yn y cywydd. Cafodd yr Esgobaeth yn 1496. Y dyddiad tebycaf i'r cywydd, er yn amheus, yw 1488.

Sonir yn C. xxiv. am 'Athro Kyffin,' a'r 'dean'; a daliai Richard Kyffin y ddeoniaeth o 1480 hyd 1492; feallai yn gynt o flwyddyn neu ddwy, gan na wyddys i sicrwydd pryd y gwnaethpwyd ef yn ddeon, ond nid cyn 1475. Dyweder 1480 am y cywydd ynte.

Ni elwir William Griffith o'r Penrhyn yn siryf yn y cywydd, ac nid yn aml y gadewid teitl o barch heb ei goffa yn y cyfryw gywyddau; a daliai yntau'r swydd hono o 1485-1496. Helpa hynyna y dyddiad uchod i ryw raddau.

Ni soniaf am Gomisiwn Edw. iv. i'r Herbertiaid gan ei fod yn annilys brofedig, neu rhoddasai hwnnw y dyddiad 1460, neu 1462 i ni (gwel nodiad ar C. xxix), fel y flwyddyn gyntaf y cawn sicrwydd o weithgarwch Deulwyn. Yno dywedir ei fod yn un o'r pedwar 'cheyffest men of skill within the provynce of Sowth Wallys,' mewn achyddiaeth mae'n debyg. Y lleill oedd Howel ap David, Howel Swrdwal, ac Ieuan Brechfa.

Felly, hyd y gallaf ddyddio y cywyddau hanes, rhedant o tua 1466 i 1488.

Un gair ar gysylltiad honedig Ieuan Deulwyn a Gorsedd Morgannwg. Rhoir ei enw yn rhestr Sion Bradford fel disgybl neu 'awenydd' yn 1470, pan oedd Meredydd ap Rhosser yn gadeirydd yr Orsedd honno. Yna dan 1480 cawn mai ef oedd y cadeirydd y flwyddyn

honno, gyda Iorwerth Fynglwyd, Lewys Morgannwg, a Harri Hir fel 'awenyddion' (gwel Introd. lxiii. Heroic Elegies of Llywarch Hên by William Owen [Pughe] 1792.) Bu Sion Bradford farw yn 1780; fel nad oes fawr o goel i roi ar ei dystiolaeth ef. Yn awr, profwyd (Cymdeithas Llen Cymru iii, 9) y canai Lewys Morgannwg o 1526 hyd 1548. Prin iawn y gallwn lyncu, gan hynny, ac yntau yn dal i ganu yn 1548, y gallasai fod wedi dysgu rhyw lawer gan Ieuan Deulwyn wyth mlynedd a thriugain cyn hynny. Teifl hyn amheuaeth am ddyddiad cadeirio Ieuan wrth gwr, ac ar y rhan gyntaf oll o'r rhestr.

Am ddydd marw Deulwyn nid oes sicrwydd. Tybir 1500 yn Llanwrin MS. i. (Rep. ii, 370). Fodd bynag, enwir ef ym marwnad Dafydd ab Edmwnnt gan Tudur Aled, gyda Nanmor, fel pe bai'r tri newydd farw yn ymyl eu gilydd (Gorchestion Beirdd Cymru).

Llaw Dduw a fu'n lladd Awen.
Lladd enaid holl ddwned hen.

Bwrw Dafydd gelfydd dan gôr,
Bwrw ddoe 'n unmeistr, *bardd Nanmor*
Bwrw *Deulwyn* y brawd olaf,
Blodau cerdd, ba wlad y caf?
Tair awen oedd i'r triwyr
A fai les i fil o wyr.

Yn y rhestr yn y Llanwrin MS. tybir i Ddafydd Nanmor farw yn 1463, Dafydd ap Edmwnnt 1490, Rhys Nanmor 1499, ac Ieuan Deulwyn 1500. Os yw rywle yn agos i gywir, profir ganddi mai Rhys Nanmor yw'r bardd gyplysir â Deulwyn, ac nid Dafydd fel y tybia Cynddelw; a chydwedda hyn yn dda a geiriau Tudur Aled yn y dyfyniad uchod:

Bwrw ddoe 'n unmeistr bardd Nanmor.

Ceir marwnad arall i Ieuan Deulwyn, o waith Howel Dafydd yn Mostyn MS. 146 (338).

Rhoddais y dyfyniadau uchod mewn orgraff ddiweddar ; ond gadewais y testyn yn y casgliad fel y'i cefais yn y llawysgrifau. Lle bynnag y rhois air i mewn amgaewyd ef â'r bachau [ ], a dangosir pob newid arall yng ngwaelod y tudalen, lle ceir hefyd dorreth o ddarlleniadau eraill o bob llawysgrif oedd yn fy nghyrraedd. Ni cheisiais roi'r atalnodau oedd yn y MSS. gan dybio hynny'n ddifudd, gan brined ac anghywired oeddynt. Ni wn i mi newid dim arall ac eithrio ambell brif lythyren.

Buaswn wedi dosbarthu'r cywyddau yn amgenach oni bai mai ar hyrddiau y cefais egwyl i'w casglu a'u hargraffu, ac yr oedd corff y casgliad yn y wasg cyn i mi ddarganfod rhai o honynt.

Am gymorth parod ar fy ymchwil rhaid diolch i'm cyfaill, y Parch. T. Shankland, ein llyfrgellydd Cymreig. Hefyd dylwn gydnabod caredigrwydd Mr. Gwyneddon Davies, Cynfaer Caernarfon, am ganiatau yn llawen i mi gopio gwaith Deulwyn o'i lawysgrifau ef—rhan o gasgliad Lewis Morris. Bu'r awdurdodau yn Llyfrgelloedd Llundain, Aberystwyth a Chaerdydd, hefyd o'r mwynaf.

Y LLAWYSGRIFAU.

A, Add MSS. Brit. Mus.	14866	R,	Gwyneddon.	
B,	14874	S,	Cardiff	7
C,	14883	T,	"	11
D,	14901	V,	"	12
E,	14962	W,	"	16
F,	14964	X,	"	19
G,	14965	Y,	"	20
H,	14966	Z,	"	26
I,	14967	a,	"	27
J,	14976	b,	"	49
K,	14971	c,	"	64
L,	14984	d,	Hengwrt	3
M,	14989	e,	"	13
N,	15003	f,	"	20
O,	31069	g,	Llanstephan	118
P, Stowe	959	h,	"	53

CYWYDDAU SERCH

I

COWYDD I FERCH I GWYNO I WYLDER AI DDIRFAWR GARIAD

B.M. MS. 14866 p. 232 = MS. A.

Mae rhyw amwynt im rhwymaw
ag e bair hwn gaib a rhaw
i mae r ddeurydd mor ddirym
ag ni wn beth ai gwna ym
poenedig om pen ydwyf
perigl yw ym pa ryw glwyf
os adwyth ofnus ydyw
os am ferch anos ym fyw
os cariad yn¹ lladradaidd
a bair i wallt fod heb wraidd
mawr i rhoed mair a wyr hyn
i mi wendid am undyn
ni bu ar neb om barn i
boen waeth o ni bai noethi
os duw a roes y dial
e wna duw iawn ne dal
os hon a ddug fy synwyr
echnos y gyd och nas gwyr
buan iawn ym i bu nos
bychan a wyr ba achos
mynych am eiliw manod
i bum wan ni wybu y mod
poenydiwr heb hun ydwyf
pand ar wedd penydio i rwyf

¹I, yn omitted by A.

awn yn angel pe i gw[n]elwn
 dros duw y dyrwest a wn¹
 mor wan nid awn mair wen deg
 er gorwedd ar y garreg
 ef a wyddyas ar fassau
 am gelu hon² ym gulhau
 y galon ev³ a gelai
 y grudd ai menyg⁴ i rai
 nvwrddvw yr vn or ddwyais⁵
 heb lun bob un ar y bais
 i ddiawl ym wybod or ddau
 byth o aros beth orau
 os addau⁶ fy nghwrs iddi
 ofni rwyf hyn na fyn fi
 o thawaf fanrhaith hoywen
 o dewi byth nid a i ben
 un fodd ydiw a rhoddi
 gwlad i fud gwyl ydwyf i
 sonio wrthi sy anawdd
 os profi teui nid hawdd
 och farglwydd am a wyddwn
 na wypai hi r anap hwn
 mae yr enaid mor unig
 y mae r corff heb ddim or cig
 mae gwewyr mawr im giau
 e allai hon i lleihau
 gwan wyf megis gan efyn
 gair teg a all gwared hyn

¹ I, dros di a dirwest a wn, A.   ² hynn, I.   ³ er, I.
⁴ mynac, I.   ⁵ I, ni wrdd dduw ym wybod or ddau, etc. A ;
 nvwrddvw stands for ni wyr Dduw, cp. S. Greal p. 39, nywr
 duw.   p. 46, ny wyr duw.   ⁶ addel, I.

Author, A, Bedo Aurddren, medd rhywun, Hoel Heilin,
 Ho. Heilin medd Mos. Wms. neu In deulwyn. I, Bedo
 Brwynllys. By Llanstephan MSS. 6, 47, 134, and Merthyr
 Tydfil MS. ascribed to Ieuan Deulwyn. By Llanstephan 122
 to Ho. Heilyn.

un wy fi n goddau² dial
un oed dydd ym a wna² tal

II

CYWYDD I FERCH

MS. A

Gwaeddfawr wyf er mwyn gweddwferch
gwae r ais a wyr gwewyr serch
caru bun curio beunydd
aeth ar gwrid o eitha r grudd
darfod fal yr od ar ia
gan famwynt³ gwan wyf yma
troi n adyn truan ydwyf
trosti o nych trist iawn wyf
gwangul heb wneythyr gwngen
gwae r ais er pan welais wen
arwain i ddwyf er un ddyn
gofal oerach na gefyn
dwyn hefyd am y myd main
gwayw awchys ag ochain
claf ing [yd]yw r⁴ clwyf yngod
dan fais ni wyr dyn i fod
cariad yw ni fag hiroes
pryder yw hyn pryd ai rhoes
mwnwgl negis y grisial
cylchiad teg lliw calch y tal
lliw haul mai lliw heli mor
lliw r wyneb fal lloer Ionor
lliw grudd y fun llygrodd fais
modd alaw o meddyliais

²godde, I.   ²wnai, the "i" later, A.   wna, I.
³fy amwynt (an-pwynt) ill luck.   ⁴ydyw'r, OZ.

llun bun yn y llan i bo
 gwir yw hyn gore¹ yw honno
 ni chaf dan y ffyrfafen
 mawl yw² gwall[t] yr un mal gwen
 ni ellir o fe i nir³ fach
 dan dlyssau roi dyn dlossach
 son faith nid oes yno fi
 onid eulyn di weli
 mae wrth⁴ y bedd fy neddair
 gan i llaw ferch ganwyll fair
 rhyw fodd mawr i rhyfeddant
 er geiriau serch gurio sant
 mawr fu gur ar fab urien
 minnau n ail am y nyn wen
 os arno bu ias oerni
 mae r un ias yn y mron i
 ar un goel ar un galar
 ar un pwynt ar un ai par
 mae bryn o ia im bron i
 a brwyn im dwyn am dani

IEUAN DEULWYN AI CANT.

III

I DDIOLCH AM GYSSAN

MS. A

doe cefais i gan riain
 calennig mewn coedwig cain
 eirian bryd am cyfyd cof
 i ddwyn serchowgrwydd ynof
 onid oedd well mewn celli
 nog aur fy nghylennig i

¹goreu, Z.   ²for i'w.   ³o feinir, Z.   ⁴uwch, OZ.

nid modrwyau gau gemog
 om gras fu i rhodd ym grog¹
 nawdd mair ar fy mun² airian
 nid cae bach gwaelgrach gwan
 glanach i rhoes dyn foeshael
 i mi y rhodd myn mair hael
 cefais daryar³ yw caru
 cussan fy aur degan fu
 cof yw hyn caf i hannerch
 cain yw r rhodd o fodd y ferch
 clær Beth digardd pan chwarddwn
 clo genau bardd hardd yw hwn
 cwlwm serchowgrwydd myn celi
 cwfl serch a roes merch i mi
 curiad⁴ ddaly cariad ddylun
 cwmpas uwch gwedd dannedd dyn
 cwfert o enav kyfiawn
 coeth y sydd cyweithas iawn
 canaid i hwyl cennad hoyw
 cyfiownlwys bax⁵ cyfanloyw
 caeodd bun feinwar arab
 crair difeth am aelgeth mab
 balch o unrhodd ym oeddyw
 barbed⁶ ir⁷ trwyn mwyn ym yw
 dyn ym ai rhoes yn focsawl
 doe ar y min i dreio mawl
 uthr i rad yn anad neb
 iownsalenw insel wyneb
 gwrddloyw gain hydr goelfain hardd
 gwenfa⁸ i ddaly y gwanfardd

¹ ym, a byform of my, used in oaths, &c., myn y grog,
by the cross.   ² myn, OA.   ³ darpar, O.   ⁴ In A may be
 'curied,' but 'curiad' in O (a copy of A). Perhaps 'cined,'
alms.   ⁵ = pax, kiss of peace; Irish, póg; Breton, pok.
⁶ English, *barbette*.   ⁷ is, O.   ⁸ a variant of 'genfa' = bridle,
snaffle.

o waith dyn fwyn dan lwynau
ys da bags² cu a fu fau
mau bert lun mi biau r tlws
mwynaidd blodeuyn minws³
neud ymgwrdd nod im gorddwy⁴
nid a na myrsen na dwy

IEUAN DEULWYN

IV

I WALLT MERCH

BM. MS. 14874=B

Mae gair imi o garv
y wraig wenn deg ar gown dv
pwy nis karai a fai fwyn⁵
ag yn weddw ddigon addwyn
vnwaith i kefaïs annerch
a chyffes santes y serch
addewis⁶ wenn ddwies iaith
ymweled a mi eilwaith
os oed vn wythnos ydoedd
blwyddyn am vn ddyn ym oedd
pvm mlynedd pvm mil vnion
pvm oes byd hefyd am hon
poenwr wyf pa vn yw r ail
ebwch Gai⁷ ar baich gwiall
ni chysgaf hun yn vn nos⁸
gan hiraeth gwn i haros

¹ pax or pags (see above).   ² Venus, so infra.   ³ O,
but A reads, 'neut ymgwrdd merch mi gorddwy,' with 'nod'
written later above 'merch.'   ⁴ pan fae fwyn, HX.   ⁵ I,
addewes, HX.   ⁶ gaia r baich gwiall, B; gwae ar, HX;
gwyw ar laych gwiall, I; ebwch Gai ar baich, C.   ⁷ Gai=
Guy of Warwick.   ⁸ This couplet from I.

a ddeall hi dda i llvn
 em² wenn fy nglwyf am anhv²
 gwyl a gwaith gwyliav³ i gyd
 am i hwyneb yw mhenyd
 ni bv finws⁴ neb fwynach
 nar rhiaid ar ael fain fach
 mae ar y fun nawdd mair fo⁵
 lwyn tristan ar lawnd trosto
 llawen wyf fod y llwyn ir
 avr fanadl ar y feinir
 koron o bali⁶ kaerog
 kowir grefft fel kwyr y grog
 ag vn lliw ganwyll awyr
 i barnwn hawl byrnhawn hwyr⁷
 golvd mawr yw gweled modd
 i gorev benn a⁸ gribodd
 gweddaidd yw r tasel melyn
 gwyddfid aur vwch gwddf y dyn⁹
 pebyll melwas o draserch
 pavn i fair yw penn y ferch
 oni bai fod ysnoden
 ymhlith gwallt ymhlethav gwen

¹ I, am, B.   ² fynglwyf oer tramwyf trymun, HX.
³ cp. colloquial, 'Sul gŵyl a gwaith'; gwiliav, BH; gwiliaw, X; gwyliaw, C; gwylio, I.   ⁴ Fenws, HX; Venws, C; a vu vinws, I. From the Latin genitive of Venus we have Gwener in Welsh; the form in the text clearly from the English pronunciation of Venus, for which a radical form Minws was inferred, *f* being a mutated form of *b* or *m*. cp. *vilain*, giving 'bilain' and 'milain' in Welsh.   ⁵ This line from HX.   ⁶ beli, B; or pali, I; bali, XC.   ⁷ I barn haul byrnhawn hwyr, I; I barnwn, &c., H; i barnhwn, B;

barnwn i haul brynawn hwyr
 un lliw a chanwyll awyr, C

⁸ Pan, C; a, I.   ⁹ gwyddfydd o avr yw gwddf ddyn, B; gwddfyd aur vwch gwddf dyn, I; gwydd da aur uwch gwddw dyn, C.

or iad tremyn¹ avr tramawr
 i doe y llwyn hyd y llawr
 gann na chaf gwn i chofion
 gweled ail golav y donn
 hawddamor drwy r mor ar main
 hirwallt ir neb² ai harwain

v

I GWKWALLT³

BM. MS. 14965=G

Y ddyn wen addwyn enwog⁴
 ag enw i gwr gan y gog
 mae vn pwnk im anap i
 na bai rydd eb wr iddi
 i mi yrhoed i mawrhav
 ag arall aeth ar gorav
 gras oedd ir gwr-sy eiddi
 anras aeth ar fynrhaws i
 kvro koed mae r gwr ai kar
 byw erioed eb yr adar
 eigr oedd a gwr iddi
 a thrwy hvd vthr ai a hi
 gwae finav o gof vnion
 am ryw hvd ym i roi i hon⁵

¹tremyd, B; tremyn, IC;

gorvych dremvn v'wch tramawr
 i dawl llwyn or iad ir llawr, X.

²sawl, HXC. *Author*—B, Ieuan deulwyn; H, I. Deulwyn
 ne Dafydd hen; I, Hoell Reinallt; C, Evan Delyniwr.

³Title in G, 'Cywydd iw gariad oedd wedi dieithro wrtho
 ar ol pyridi cerlyn kywaethog.' ⁴C, Y ddyn fwyn addfain
 enwog, BOG. ⁵imi roi i hon, O; ym i roi hon, G.δ.

myned mi a ddamvnwn
 yn i bais y neb a wn
 mae lle teg im llatai i
 vn y sydd yn nes iddi
 dyn yw fo da iawn i fyd
 a my hvn yn ymhenyd¹
 bostio rwyf na bassai² draw
 o chowsid er i cheisiaw
 mae hi n i thy³ mwyn ai thir
 vnwaith allan ni thwyllir⁴
 gwell ym pe bawn gall yma
 garu dyn a gair er da
 er kynig kalenigion
 fi na hwynt mi fynai hon
 pe rhown bob avr yw hanerch
 mae avr sy fwy ymhws y ferch
 pa les addaw⁵ plas iddi
 bwth yw hwn lle bai thy⁶ hi
 gweled ymac golvd mawr
 ag ni wyl gwan ai clawr
 na wnaed rhaiin vn traha
 a byred yw byrhav⁷ da
 y ferch yw fawr i chyfoeth
 a beio ddwyf na bai ddoeth
 ba les i neb i laswyr
 a dwyn oes y dyn a wyr
 y seithfed or gweithredoedd
 edrych vn mor dra iach oedd
 gwac a ddywaid gweddiav
 ag a ffeth heb i goffav

¹ a mi hvn, G; mi fy hun yn fymhenyd, VO.
 VO; biassei, b. ³ yn i thuy, G; n i thy, V.
 allan ni thwyllir, Vb. ⁵ a ddaw, G; addaw, V.
 G; thy, V. ⁷ parhau.

² biasai,
⁴ oi thy
⁶ thuy,

hi wnaeth ddrwg nis diwgiodd¹
o ni wna bvn iawn oi bodd

IEUAN DEYLWYN

VI

MOLIANT MERCH

BM. MS. 14967=1

Byr yw r oed bwrw r ydwy
bryd ar ddyd mewn brwydr ydd wy
ni veiddiaf rrac anvoddion
mil ai heirch roi mawl i hon
ni allav treiglav hyd traw²
er y bydoedd awr beidiaw
dwyvron lluwch val deuvryn lliw
down ir oed deuner ydiw
delw ganaid dwylaw gwynion
dwy radd haul yw devrdd hon
geiriav koeth pob gwr ai kar
golwc loyw ac ael glayar
da gwn vod di ogan vu
deurwym wledd a drem loywddu
iaswyd anavwyd niver
ar wyneb pen eirin per
nownos braidd nam gwenwynan
nodau gloyw vdrwyau glan
dau loyw glwm dwy ael eglur
dwy vwyalch mewn deuvwlch mur
dau gae ddof degau³ ddivalch
dwy ffynon mewn kylchion kalch

¹ diwygiodd, VO; diwgiodd. Gó, and the latter reading
is required to form Cynganedd Lusk.   ² hyd draw.
³ Tegau.

diliau kur yn daly kariad
dau vaer kerdd or dwfr i kad
dwy loyw bel a dalai bunt
dav edyn yn dwyn du ydynt
meibion saethyddion y serch
mwyar¹ unvaint morwynverch
aeron glew i ranu gwlad
vrddai loegr ar ddav lygad
odid annerch nis perchynt
dikia dim ym deked ynt

IEUAN DEULWYN

VII

I FERCH

BM. MS. 14967 = I (106b).

Yr oedd yt er a ddywetton
ragor bryd rrac eira bronn
lliw r ewyn ar lyn ar law
gwindiar² ael gwynder alaw
dy lun ar galch yw balchedd
ath liw n wych gidath lan wedd
mae ar dwyneb or sieb sir
gnowdliw riain genedlir
nid llaw sais ath varneisiodd
ac ni chai vai ar dy vodd
rry dda vun ith luniwyd³
ro duw gwyn a rrydec wyd
a gwallt y vun gun a gaid
perth aur val y porth curraid

¹mwar, with y above, I = blackberries.   ²I, gwniadia'r O.
³lunwyd, I.

llin o aur llynna wrryd
 a droes oi ffrw dros i ffryd
 ni charrodd bun a chwyrwald
 yn oes dyn annos i dalld
 ni ddaw vy mun ni ddowaid
 nid ery ni ffy ni ffaid
 nim kymer gwenn yleni
 ni ddowaid hynn ni vyn vi
 trwov yr aeth saeth oi serch
 klaf wyf inau klyw fannerch
 adyn oi charriad ydwyf
 na ddel ar vab ddolur vwyf
 gwan im perris kyn mis mai
 gwenn vchod am gwanychai¹
 ni chair meinir yw chariaw
 gwedir kystydd ddydd a ddaw
 klodvorys² klyw diveiriant³
 penn wypo honno vy haint
 aed yniach gwannach ywr gwedd
 a thri gair oi thrugaredd
 mae ar dy wevus gusan
 och y myd a gyvyd gwann
 ac onid ev gwnn y dydd
 vo[w]na⁴ honn vy nihennydd

IEUAN DRULWYN

VIII

IR VEDWEN

BM. MS. 14967=I [67]

mae bedwen yniben allt
 vric laswyrdd vawr i glwyswallt⁵

¹ gwan ychai, I.   ² klod vorys, I.   ³ diveiriant, O.
⁴ na, I.   ⁵ vrig lwyswyrdd a glas wallt, b.

lle rroir dan bebyll yr haf
 len noswyl Iago nesaf¹
 mae ynno y mai ennwoc
 allorau gwyrdd a lle r goc
 a lle tec i orlliw ton
 a lletae² yw llateion
 a gorsedd y gywirserch
 a rrol a sud rrolau serch³
 ac ir ddyn o gaerrau r ddol⁴
 osber adar ysbrydol
 a ffader serch hoff ydyw r sonn
 o bederau⁵ bedw irionn
 is y manwydd os meinir
 a ddaw i lys o ddail ir
 tro a gaiff mewn tyrau gwydd
 ai llaw vryviau⁶ llyfr ovydd
 lle rroed llawer ai hoedaf⁷
 vrialu tec afrllad⁸ haf
 ymysg adar a massw goydydd⁹
 a dail a llygaid y dydd
 meillion tec mae llonaid twyn
 man serloyw¹⁰ mynwes irlwyn
 hi a gaiff hoyw ewig wyllt¹¹
 iddi lys o ddail Essyllt
 eiddig ni ddichyn oddef
 y rhyw¹² lys ar i helw ef
 gwell i gweddai dann gollwyn
 vod i lys no than vedw lwyn

¹wenn noswyl Ievan nesaf, *δ*.   ²The plural of llety (lled-ty), regularly formed gives lled-tai, lletai. *δ* has lletay.
³a rolav sud a rvwl serch, *δ*. The correct reading perhaps is 'a riwl a sud, rholau serch.'   ⁴ag ir verch a ga ar vol, *δ*.
⁵ar hyderav r, *δ*.   ⁶bryviau fr. bryf=brief, Silvan Evans.
⁷o hud af, *δ*.   ⁸*δ*, o arllad, I.   ⁹*δ*, om by I.   ¹⁰*δ*, serlwy, I. serliw?   ¹¹*δ*, I omits next 3 couplets.   ¹²ruw, *δ*.

y vedwen ydiw vadail
 wybren dec o brenn a dail
 temlau r haf ty aml i rhyw¹
 ty o goedwic tec ydiw
 kadeirloft kayad irlwyn
 kayadawc lys koedawc lwyn
 da lys haf o deils² yw hi
 a dail ysydd dulas iddi
 yn i ddydd ni ddaw eiddic
 i dynno bren dan i bric³
 ni chair tynnv i choron
 nith yr havl na thorri hon
 teml yr haf ty aml y ryw
 ty o goedwydd teg ydyw
 seler wydd salw arwyddion
 syndal haf syn deilio hon
 tec yw irddail ty gerddwr
 tec yw gwen tayoc i gwr
 ac or ty lle maer tayoc
 y doir a gwenn i dyr goc

IRUAN DEULWYN

IX

I FERCH

BM. 31069 = 0

Dydd da gwna addo deuoed
 i⁴ wen i thal a wnaeth oed

¹ ir hiw, L.   ² δ, deilys, I ; English, *tiles*.

da lys haf yn deilys yw hi
 a dail sydd yn deils iddi

³ δ has 'da iawn o bren dan i brig,' then adds the next three couplets, tyno = meadow.   ⁴ O, om, i.

Author : I D in I and in O but Dafydd ap Edmunt in δ.

a hawdd amor ir forwyn
 a hawdd¹ fyd a hi oedd fwyn
 meinir ydoedd im anerch
 main wy fi er mwyn y ferch
 alicorus² i chusan
 lili y goleuni glan
 cyn gywired ar fedwen
 a llaw ar grair yw gair gwen
 lluniasom mewn llwyn isel
 llwyn o goed a llen gel
 o hunais rhag fe henu³
 hun eos ar fernos fu
 bum is y berth bumoes byd
 a rhif o oriau hefyd
 gwylio r llwybr is yr wybren
 a golwg iwrch a galw gwen
 fy ol am gwrthol a gaf
 trwy dyddyn fal traed Addaf
 meudwy fum ymedw y ferch
 a bardd irddail eb ordderch
 bun⁴ wen ym or boen a wnaeth
 byrnhawn gwell na brenhiniaeth
 cyfeiriaw ir addaw⁵ lle r oedd
 credig ir áncr ydoedd
 er Gwynedd nid eisteddai
 draw rhag yn dybied o rai
 sefyll dan fentyll a fu
 son ag ymgusanu
 canu n iach bogsach ir byd
 ganwaith a thrigo ennyd
 ymado heno a hon
 ymanerch ar drem union⁶

¹ hadd, OT.   ² *liquorice*.   ³ OT, meaning uncertain,
 probably corrupt text. *rhag fy heneiddio*?   ⁴ bum, O; bun, T.
⁵ byform of addef—a dwelling.   ⁶ mwinion? in T.

ir coed lle bu r oed¹ yr af
 am i ddail y meddyliaf
 meinir da fu am vnoed²
 marwol wyf am yr ail oed
 ni wyr neb cydundeb cain
 ein hanes eithr yn³ hunain
 am yn bod heb bechodau
 awn fun deg i nef yn dau

IEUAN DEULWYN

x

CANMOLIAETH MERCH

CARDIFF MS. 26=z

Marw ni wna⁴ mor wen yw nyn
 mi a ga fod mewn gefyn
 lliw bun im dallu beunydd
 mal y dall am olau dydd
 ni chel⁵ grudd gystudd y gwir
 yn ynghalon i gwelir
 er ir fun fyrhau feineoes
 tal imi⁶ na dial nid oes
 fe⁷ gai r ferch am nad gwir fu
 gowir i gowyrhau
 o ddydd i ddydd yn addaw
 ofni ydd wyf i⁸ na ddaw
 ni ad serch y ferch im fod
 heb draylo ymhedwar aelod
 taradr yw yn torri o drais
 dir newydd drwy y nwyais⁹

¹ioed, O; yroed, T.   ²T, anoed, O.   ³T, ein, O.
⁴chul, Z.   ⁵im, Z.   ⁶for e.   ⁷ddwy fi, Z.   ⁸drwy'n
 wyais, Z.

os gwayw a wisg giewyn
 swyn teg yw r cussan ai tyn
 ni wn am bod yn afiach
 asgwrn im nas gyrrau n¹ iach
 gwenwyn dyn fwyn sy dan fais
 gwaiw² nai gur gan a gerais
 gwinwdden a gussenir
 yn anad dyn³ yn y tir
 nid a gwen om cof ennyd
 gan ffrwyth y genau ai ffryd
 o dir i hewyd³ aeron
 ag enw r tir oedd gnawd hon
 ni thyfodd teg iw r egin
 lafendr a mel ond ar i min
 man gwyn yw min y ganaid
 mal haul yn mygu mel haid
 o cheisiai⁴ ddyn i chusan
 ni chae waeth na mel a chan
 rhag y min byth ni flinwn
 a chyt i a chyt i hwn
 dwyn per yw i harfer hi
 dwyn plwmmwys wmpwl⁵ i mi
 sawr gwinwydd ffres y gwayniwyn⁶
 mal sawr grayns⁷ melus or grwyn
 tew ir gwydd yn y tir a gaid
 tewach ydynt i cheidwaid
 och am ddydd gwyh i mddiddan
 ar y min cae i siwgwr man
 os aur a mur⁸ sy ar y min
 ef ai prynai⁹ fab brenin

¹ gyrrau r, Z.   ² tyn, Z.   ³ 'hewyd' was sown from
heu.   ⁴ cheisiau, Z.   ⁵ English, plums; 'wmpwl,' ample.
⁶ the old form is 'gwaeanwyn.'   ⁷ grayns for orayns, *orange*.
⁸ *myrrh.*   ⁹ prynau, Z.

diofal fydd fynghalon
pan fwy hebddyn hwy a hon
nid bychan a gyssanaf
os gwen im nessa a gaf

XI

CYWYDD Y KUSAN

CARDIFF MS. 26 = Z

Overfardd a gyvarfu
ar ddyn vwyn awr dda¹ yn vu
gwedd² iawn oedd da gwyddwn i
y verch weddw gyvarch yddi
ai chusanu bu ym barch
a gevais ond i gyvarch
rhoddes mainwar o gariad
evengyl ym yn vyngwlad
mae nod kusan priodas
ar vyngrudd mawr yw vyngbras
mae n vwyn ir min i vynny
mae n ber yn y man i by
au³ triagl yw r min tryan⁴
melus glod mal osai⁵ glan
mor vwyn a mvr⁶ yw fy iaith
mor velys yw marf ailwaith
au sidr yw ir wenn⁷ ddidrist
au siwgr yw o Iesu Grist
au gwin rag ym ddigoni
au medd serch am meddwis i

¹ dd, Z.   ² gweddw, O.   ³ ai, O.   ⁴ truan, O.
⁵ wine of Alsace.   ⁶ myrrh.   ⁷ ai sidr ar vy ngwen, O. sidr =
cider.

au diod trym nym dwg trange¹
 o orchefn y verch ievank
 o hunaf ym ystafell
 hon² a wna rym honno well
 kusan y dyn kyson da
 a vagawdd allt y Vega³
 hi a vu gwrs or haf gwyn
 lle ganed y llu gwenyn
 gyne i doeth y ganaid wiw
 or winllan ddyn aur vnlliw
 rainis win⁴ riain a sydd
 ar anadl yr awenydd
 ir tevyrn nid ar tavod
 ar min vyth er mwyn i vod
 bedydd vy wyneb ydoedd
 bwyd i vardd val bydaf⁵ oedd
 arwydd nwyf nys kai rudd neb
 Urddonen⁶ ir ddav wyneb
 ar vyngwen nym dwg henaint
 a iechyd ym ywch y daint
 kevais yn voethus gusan
 ne aval imp o nef lan
 gwyn y myd ym bryd am bro⁷
 kyn henaint be kaw'n honno
 ony chaf om korff avel
 nid⁸ gwell ym enaid i gael

¹The cynganedd shows that this line is corrupt.
²hyn, O.   ³allt avega, O.   ⁴*Rhenish wine*.   ⁵bydaf
 = bee hive.   ⁶Irddonen yw'r, O.   ⁷om bryd im bro, O.
⁸O, ni, Z.

KOWYDD MERCH

CARDIFF MS. 7 (p. 334)=s

Kerais ddyn ifank hirwen
 kariad oedd nim kred wen
 och fair ar y krair nam kred
 och arall i chywired
 er fy mod heb gyfodi
 ni chred hon mae oi chariad hi
 rryfedd am anhunedd hir
 a chvled wyf na choelir
 ni chredir nychv rydwyf
 guled am i gweled wyf
 ni wn a fvm yn iawn fis
 heb hiraeth hi ai peris
 mae ym galon don am dani
 ag arwydd yw im grvdd i
 o chair oed iachav rydwyf
 ag oni chair gwanach wyf
 gwell oedd ymy pes gallwn
 i chashav o rachos hwn
 mi a gawn yma gynen
 ag ni chaf ageissiaf gwen
 kynt ym nog i kawn oed tydd
 gwedi hyn gael dihenydd
 meddwl rry ddwl addaliaf
 meddylio keissio nis kaf
 ni chair mwy na mair mewn man
 ni thwyllir oi thy allan
 ni thry hi gen y ddiawd
 ni thygia ym nithio gwawd

nis kas neb esgus awnai
 nis kae iesv pes keissiai
 nid edrych ar fynhuchan
 ni wyr vn awr i wan¹
 ni chair gwall gan i cholled
 ni char iarll ond llw achred
 yn keissio gwen kas a gaf
 anffodiad ym na ffeidiaf
 i mae hi yn sori os iach
 mae rrai yn marw hayach
 mae llid ful na ellid nes
 mae nag ymy² om neges
 sorri maer ddwywes hirwen
 os ar gam pam i syr³ gwen
 pe gwnelai ar drai ne drwch
 vn oed tydd fo wnaid heddwch
 os dydd a fydd lle i ddwyf wan
 ba waeth ym na bai weithian
 nid gwell ym gael oed bellach
 ni ddoe fy nyn tra fyddwn iach
 ni allwn er fynhwyllaw
 ar i thal ddial na ddaw
 o chair da yw r ferch hirwen
 o ni chair oed yn iach wen

XIII

I FERCH AI GWALLT

CARDIFF MS. 64=c

Y ferch yr af yw herchi
 ym yn rhodd meinwar yw⁴ hi

¹ This line is one syllable short--a word lost after 'wyr' probably.   ² ym, S.   ³ pres. ind. 3rd pers. sing. of sorri.

⁴ O, oedd, c. meinir yw. Ll. 35.

nid oedd hawdd y dydd heddyw
 gael bun well ei llun ai lliw¹
 mae ar hon liw mwrai hed²
 llwyn aur ai flaen j wared
 band oedd lan tyfau³ r manaur
 o blith jad yn blethau aur
 llwyn ar y forwyn a fu
 ai flaen wedi felynu
 os j haur a fesurwn
 i dau hyd a gaid o hwn
 anfonwyd⁴ i ddyn fainir
 aur ar ei phen ddwy raff hirs
 tebig yw r galenig lan
 i edafedd gwlad Ifan⁶
 dirwyn goruwch ei dayrydd
 heb law⁷ ei threm yn bleth rydd
 perth fal y colcerth i caid
 vwch y feinael wych fenaid
 i hwyneb sydd yn debig
 i iarlles fru aurllaes⁸ frig
 mwnwgl hir mewn golau ha
 mor ganaid ar mur gwna⁹

¹ O, *weld bân well ei llŷn ai llyw, c.* ² O, *mwyr rhed, c.*, which makes no sense when describing golden hair. hed = English *hat*; modern Welsh, *het*. mwrai = English *murrey*, dark red. ³ plural of 'twf' or 'tyfai.' ⁴ c, anfon-es, O. ⁵ o aur i ffen ym raff hir, O. ⁶ gwlad Ifan = 'Gwlat Ieuan Vendigeit' of *Llyfr yr Aneur*, p. 164. This Ieuan is the Prester John, or Pretur Sion mentioned below, called 'brenhin yr India' in *Llyfr yr Aneur*. The 'edafedd' is described (p. 168) as follows: 'y mywn brenhiniaeth arall yni ymae pryfet a elwir yn yn ieith ni salamandre, ar pryfet hynny [ni] allan vot yn vyw namyn ymywn tan a chrwyn a vyd yn ev kylch megis crwyn y pryfet awna ysydan, a nyddu yrei hynny yw gweith arglwyddesseu yn llys ni, ac ohwnnw y gwneir pob ryw aruer yn arderchogrwyd ni ar dillat hynny ny ellir eu golchi namyn ymywn tan mawr kadarnn.' ⁷ heb law = modern 'heibio.' ⁸ vry eurlaes, O. ⁹ gwynnaf.

y¹ ddwy fron nid oedd afryw
 pob pronn² fal y papur yw
 dwylo cain lle nid el cwl
 deuвраich Eunid verch Yniwl³
 nid⁴ oedd gymmen i frenin
 ofyn i math fwyn ei min
 trahaus oedd ir Pretur Sion⁵
 ei dwyn heb fodd eu⁶ dynion
 i mae i thad fal hu gadarn⁷
 am wr yw ferch mawr yw r farn
 nis rhydd mewn gwregys rhyddaur
 byth ir un ond bath yr aur
 ei mam hi yma am hon
 a oedd anap i ddynion
 pa ham meddau⁸ ei mamaeth
 i cae neb naccau a wnaeth
 ac os cyngor eu⁹ chwiorydd
 am y ferch yma a fydd
 i chenedl wych o wynedd
 biau r maes bo i mi r medd¹⁰
 nid a fi att fy rhain
 iw gofyn rhag ofn y rhain
 ond o hirbell ymgellwair
 o¹¹ bae well ym ymbell air
 nim car y ferch anherchais
 mwy nag im car siomgar Sais

¹ ar, c.   ² bronn, O.   ³ O, 'daufraech union ferch fanwl,' c. For the story of Enid see Oxford *Mabinogion*, vol. i, p. 251.   ⁴ O, ond, c.   ⁵ O, prestol Sion, c. = Prester John, the mythic Christian Priest King, who was supposed to rule over a vast empire somewhere in the east, in China, or India, and finally equated with the King of Abyssinia, see Baring Gould's *Curious Myths of the Middle Ages*.   ⁶ i, O.   ⁷ Hu Gadarn, see Index.   ⁸ meddai, O.   ⁹ i, O.   ¹⁰ hyd y bo'r medd, O.   ¹¹ c omits o.

fy nghuled¹ gwae fy nghalon
 na bae sais yn y bais hon
 ni ddoi dan wydd y² dyn jach
 cfa ddaw a fae dduach
 deliwch vun³ dielwch fi
 iawn oedd fy ngofyn jddi
 ni byddaf mwy na dafydd
 ab Gwilim gam heb gwlwm gwydd

EVAN O DEWLWYN

XIV

I FERCH SORREDIG

CARDIFF MS. 26 = Z

Lloer wen⁴ un lliw ar waneg
 lawn⁵ o dwyll ael winau deg
 mi ath gerais drais dremyn
 fenaïd aur yn fwy na dyn
 bychan⁶ gennyd am anerch
 un y sydd yn marw o serch
 gwen dawl am nath wela
 fy swydd ddwyn dan fais ia
 dy lun fal i dymunais
 daurudd y fun a dorrodd fais⁷
 o dydwyd fal i dwedyn
 gwan gred yw⁸ ymddiried i ddyn
 hwyr yw⁹ yn or hir anerch
 gredu mwy i gariad merch

¹ ngbovled, c; nghuled, O.   ² a, c.   ³ fyn, c.
⁴ O, 'y ferch wen,' Z.   ⁵ O, llawn, Z.   ⁶ O, by, Z.
⁷ dy rudd vun a dorrawdd v'ais, O.   ⁸ yn, Z; yw m
 ddiried, O.   ⁹ iw ym, Z.

maen fadws fom ynfydwyd
 sorri gwen mor sarrug wyd
 gwen aurwallt o gwnai erof
 y byd aeth gynt bid ith gof
 gwelais amser er cerydd
 a mi na thorrit ti oyd tydd¹
 hawdd yw gwen heddyw genyd
 i dorri a mi fy myd
 y dydd idd oeddem ni n dau
 y dyn² lanwych dan lwynau
 mynych pan oeddem yno
 meddyd nam gedyd heb go
 deng mlynedd ir dydd heddyw
 im gwelan o byddan byw
 o dwyt ti n³ torri lliw ton
 danodir it dy anudon
 fo fydd elwach o foliant
 a ganwy it gan y tant
 am a genais mi⁴ gwyna
 yn y man yn ddychan idd a
 gwen dawl ar gwallt melyn
 im hoes nim gwrendy am hyn
 iddi i del lldew du
 gystogyn iw gostegu
 eiddigus yn⁵ ddiogyn
 yn ddiawl dig ddwyllaw y dyn
 a roe ir ddyn wen heb genad
 fonclust ar glust yn y⁶ gwlad
 or byd fy mun wineulas
 weithian i gwn foeth⁷ yn gas
 delais hiraeth a delwi
 o dalai mwy dail el a mi

¹ i mi na tharit oyd tydd, Z; a mi na thorrit ti oetydd, O.
² ddyn, Z.   ³ yn, Z.   ⁴ mi a, Z.   ⁵ eiddigis, Z.   ⁶ O,
 Z om. y.   ⁷ fo aeth, aeth, O.

o ryw nwyf i rwyf afiach
gwen o gwnae oed am gwnae n iach

XV

CYWYDD MERCH

CARDIFF MS. 49=B

Y fvn a gaid fwyna i gwedd
fal llwch ar fol y llechwedd
ai llai ddoe yn lladd iefaink
lliw i ffriw no llv o ffraink
lleian i gael llvn a gwedd
llin vanwallt llawn o vonedd
llonnai r ael allan ar wc
lladdai vil ai lleddf olwc
ond vn enw dann y nownef
gruddiav y nyn a graddav nef
mae gradd o galch mae grudd gwyn
gwedi roi gyda r ewyn
eginodd ffynnodd oi ffen
gnottia¹v avr o gnawd hirwen
mae rol ddwbl mae r havl ddevblyg
modrwyav ffam o dri ffyg
tonn o hil tynnai hevlwenn
ynyblyc gwallt noblog gwenn
man blethav kynhwyllav kwyr
mellt a wnaeth malldan neithwyr
mae n glaerwen mwnwgl eryr
mae lliw gwenn yn mallu gwyr
mae lliw r kalch yn mallv r kof
mae gwyn yn magv ynof

¹ knots ?.

o meddyliwn am ddolvr
 mae blaenav nodwyddav dvr
 eos hefyd sy afiach
 trevo ar big tryver bach
 blinach yw ym eb lonydd
 blaen y berth om bol ni bydd
 oer iawn a blin yw r ia n¹ blaid
 oerach yno r² ychenaid
 sonier am lawer o les
 son am wenn syn³ y mynwes
 ni chaf vnawr och vinav
                   wastata⁴
 hynt a wna⁵ hwnt i rwyfo
 mae natur iwrch yn y tro
 mew⁶ inawdd mae 'n5 iawn weddi
 ai myw ai dwyn ymowyd i
 y fvn achos vy nichwen⁶
 vy newis gael veinioes gwen
                                   IEUAN DEULWYN

XVI

Y KRUD

BM. MS. 31069=0

Y verch deg am anrhegodd
 Ni wn vawr hap yn vy rhodd
 E roes bun llun yn fy llaw,
 O amodau ymadaw
 Llun krud llawn karu ydwyv
 Lle ing ar ael llongwr wyv

¹ yn, *ð*.   ² yr, *ð*.   ³ sy yn, *ð*.   ⁴ lower margin cut off.
⁵ mae yn, *ð*.   ⁶ for *dichwain* = *damwain*, *condition*, *plight*.

Yn arwyddion o rod-di
 Hiraeth ar vaeth att-a vi
 Mae'r nos dan vy mron aswy
 A gwen nis mag un nos mwy
 Ymodes y llamhidydd
 Vis yno rhwng v' assau 'n rhydd
 Ni wyddwn drwy'r gwn yn gwau
 Na bae ugain o bigau
 V' ynvydrwydd vu na vedrwn
 Rwymo peth ar y mab hwn
 Haint oer oedd ev hwnt ar ddyn
 Hoyw o unverch ai henvyn
 Margeiniodd¹ a mi 'r gwanwyn
 Maen oedd well i mine i ddwyn
 Y mai hav ar myhevin
 Yma 'n i vlwydd i mae'n vlin
 Nid ir krud i symudais²
 Ond ymhell rhwng dwy om hais
 Ni ddioddev ev nai ddiddwyn
 Ni edy ddim ond i ddwyn
 Mawr yw achwyn y mreichiau
 Am gowain hwn im gwanhau
 Wrth bob dyn mwyn i kwynwn
 Rhag vy lladd or kevaill hwn
 Y dydd ni mynni di guddaw
 Ag yn was drwg y nos draw
 Gwae v' ais lle ith rhoddais yw thrin
 O gorweddaist yw gwreiddin
 Aeth y naill ath ynnillodd
 Allan o vaes lliw neu vodd
 Wrth gadwyn ver ith gedwais
 Ag wrth vyllt a gwau wrth vais

¹from *bargain*.   ²symydais, O.

I ymliw ddav mal y' ddych
 A chwi adrev ich edrych
 O chevais gennyh oval
 O'chawn dwyll gennyh yn dal
 Gwayw glas drwodd yn assaeth
 A thrwy 'r verch ath roe ar vaeth †

IEUAN DEULWYN

XVII

CYWYDD MERCH

BM. MS. 31069=0

Y vun vach addwynna vu
 Duw ai gwyr ym dy garu
 Dywaid ym wen bryd ewyn
 A* dely ym hoes dal am hyn
 Moes dy gor ym vorwyn
 Mynnaist glod am vod yn vwyn
 I mae dolur im delwi
 Wyth gur tost oth gariad ti
 Paenydd ir wyv mewn penyd
 Pa waeth mwy na bwyn y byd
 Daliodd arnav bob dolur
 Waeth i dwyn nag wyth wayw dur
 Over wrth iach ym achwyn
 Olav oth serch wyv verch vwyn
 Gwae vi meinir or hiroed
 Yr awr ith welais erioed

† O is an accurate copy of Llanstephan MS. 55 (123) except that every *f* has been changed to *v*. In Cardiff MS. 49 this cywydd is ascribed to Dafydd ab Edmwnd. * E, O.

Vaint a roddais lednaiserch
 Arnad osodiad vy serch
 Nyd a ymhell er a ellais
 Dy wen vun oddidan v' ais
 Provais ym swydd bob blwyddyn
 Dy gasau nid agos hyn
 Waethwaeth ym bron vriwdon vrad
 Em deg aur ym dy gariad
 Bum ddistaw ag avlawen
 Yn provi dirgovi gwen
 Heb adrodd gair grair groywvun
 Nyth gav ni hunav i hun
 Nyd av meinwen ymhenyth
 Ni byddav iach bellach byth
 Ni ad nychdod ym godi
 Nid au' dros gov erov i
 Ny bydd ym kov ond d' ovyn
 Ny bych ond tri^a haeddych hyn

IEUAN DEULWYN

XVIII

I FERCH

PENIARTH 99. (137)

Y dyn a thyfiad Anna
 ar lliw n deg gyda r llvn da
 dy gorff y sy deg i wedd
 dy wisgiad da i osgedd
 dy aeliav kwmpassav y kaid
 dy liw gwynn fal delw gannaid

^a = ai or ei, pres. 2nd sing.   ^a try or tra, *while*.

dy lvn fy mvn wrth fy modd
 dy fynvd am difwynodd
 dy weled trwy r pared draw
 yn y¹ wal a wna wylaw
 didrank yn haf yw nhafawd
 di dal fv am ganv gwawd
 gwared mil am gariad maith
 gwenwynaist fi gwenn vnwaith
 gwenwyn gwefvs a chvssan
 gair teg ai i gwrr y tan
 gwae fi or kvssan fanwyl
 am na roist ym min yr wyl
 hwnw oni ddel henaint
 am gwnaeth i hiraeth a haint
 cefais vn kvssan cyfa
 kylenig vrddedig dda
 kei rann o bob kerdd erddrym
 kais yn nef roi kvssan ym
 beth am serch ba waeth ym son
 blas denav yw blys dynion
 melys ydyw dy gvssan
 os melys y mefys man
 ath anadl sy oth wyneb
 fel llyssiav o siopav sieb
 pob gair llawen a wenydd²
 oth benn fel ffigysen fydd
 mynnaist fynychv³ meinwen
 mae yn rhad am danad wen

IRUAN DEULWYN

¹ i, g.   ² awenydd, g.   ³ fy nychu, g.

KYWYDD Y KAE BEDW

LLANSTEPHAN MS. 35 (111)

Manylgae mwyn wiailgoed
 mawr i waith i mi a roed
 arwydd¹ llwyn i roedd ar llaw
 wenn hwlyn yn i heiliaw
 o rodd y ferch ir oedd fav
 ysgwier eos gavav²
 am gae rhaid vm garv honn
 a roes gwenn o wrysg vnion
 ar ol rhoi or ail rhiaid
 i fadog hett o fedw kain
 gwenn a roes o gae ni rydd
 gyd evaill i gae Davydd
 bendigaid bob vn degan
 bywyd vm yw or bedw man
 gwell vm yw na gallv mon
 gael mwnei gwiaid meinion
 dime goed fal dyma gael
 dor nyth ederyn ithhael
 ystol fegis y delyn
 ar hûd³ og a roes y dyn
 dillin yw or dvll newydd
 da i gwnai wav digon o wydd
 vgaincaink pe gwnai gankae
 a wnai yn y koed yn vn kae
 ysgewyll⁴ ysy gacwydd
 ag yny gwaith egin gwydd

¹ irwydd in *ð*; the *a* here is boggled and may be for *i*.
² gaeav, *ð*, fr. cae = chaplet.   ³ for *hyd*. cp. deufus infra for deufys.   ⁴ a derivative of *ysgaw*.

bedw davell bawd a deuffſs
 bvn ai bath ar benn i bŷs
 kawn oi gwaith fal ceiniog wenn
 kroesgae nid o frig gwrysgen
 mwynyn yw meinion wiail
 mwynen rodd mynwn yr ail
 echwyn¹ yw i chae newydd
 *vn ai tal yn oed dydd

This cywydd is ascribed to Daf. ab Edmwnd in C. 49 (17). In this Ll. MS. however, Dafydd is said to be the author of another cywydd 'y Kae Bedw,' beginning 'Karv i rwyf is kwrr yr allt' (p. 112). And Daf. Nanmor also has a cywydd on the same subject (p. 121.)

XX

I FERCH

LLANSTEPAN MS. 6 (78)

Maen ryfedd na orweddaf
 ym gwely wers a mi yn glaf
 ygwan wyf heb gwyno ywaith
 gan dyb mae gwan diobaith
 kary dyn er nam kred jach
 kystal dwyn hyal³ hayach
 nychy n hir am nachawn hon
 marw eisioes or ymryson
 mae aflwydd ar yflwyddyn
 mor hwyr y kair marw rac hyn
 maer un awch dan ymroni
 ac y torai goed teri⁴

¹ *δ*, *erchwyn* in text.   ² *i* un, *δ*.   ³ *hual*, *fetter*, *bond*.
⁴ *deri*, pl. of *dar*, *oak*.

addey araf nyddorwn
 y gwayw n vais ac y wn
 ny wrddyw¹ vn or ddwyais
 heb lyn² bob vn ar y bais
 wyneb y nyn o bae n jach
 awnai gelyn yn gylach
 llawer owallt yr llawr ai
 lliw gorwyn oll agyrai³
 ykyltain⁴ aeth yr korff hwn
 os kai eneid nys kwynwn
 maen gas ym vynegey
 e gae Sais ond y gasay
 dyn wyf yn gado nefoedd
 dial am yr afal oedd
 eneid wyf yny dafal
 anoday jnk yny dal
 od addewid oed ddowaith⁵
 tored oed y trydydd waith,
 addaw teg awyddiad hi
 ar addaw heb y rod-di
 er hyn nyd mawr ahena
 ar oes dyn er aros da
 ofnoc wyf yn y gofyn
 nyd ofn yw ydaw vy nyn
 mwya ofon y myfi
 ofn y paid ar vanap i
 nychair er vy malch airiay
 nychaisa well noy chysay
 kaisiaw r vn addaw awnaf
 ony ddowaid ny ddawaf⁶
 maen drwm yr offrwm yrai
 heb y daly be delai

¹ = ni wyr Dduw, see p. 2, note.   ² lun.   ³ a'i gyrrai.
⁴ cyrff-haint, pestilence, usually following slaughter.   ⁵ ddwy-
 waith?   ⁶ addawaf..

arna² vain gain amdeni
 mewn kwyn saint ym ynkrysi²
 er maddayr holl airiay llid
 ny vaddeyaf vyddewid
 ef arenir y vrwynen
 yn dday gwt ony ddaw gwen.

IRUAN DAYLWYN AI KANT

XXI

I FERCH

LLANSTEPHAN MS. 6 (182).

Y forwyn vwyn er yn ferch
 vy hyn yraf yw hanerch
 a wyr ybod ar y bai
 ac oy bodd y gwybyddai
 gwaer trist y gyriwyd³ trosti
 ay karodd oy hanvodd hi
 dwyn yrwyf dan ryw ran
 ymhoen rof am y hynan⁴
 yn glaf nyddywedaf lle ddwyf
 ym brawd am bwy yrydwyf
 gweled llyn byn⁵ llen a bo
 yn vy hyn y wna heno
 kaisio byn pan ddy hynwyf
 traylor oes trwy wylor wyf
 ef am gwnaeth yr hiraeth hyn
 yn gyl yn vyl⁶ yn velyn

²arnaf?   ²uncrys=shroud.   ³a guriwyd.   ⁴rhyngof
 a mi fy hunan.   ⁵llun bun.   ⁶mul=modest, sad.

yn drist yn anian distaw
 yn brydd onym llydd rac llaw
 trayloedd¹ vymodd er y mwyn
 traylais val daytyr olwyn
 melais gwanhais² gan hon
 malyr wyf mal yr afon
 eddylach wyf nor ddalen
 aiddil yw ymhwynt yddal ymhen
 mi agawn myn y ganwyll
 gwyno vymhoen gan vymhwyll
 ny ddygair ven am deni
 a golled oll om gwallt i
 hi hi³ en wen y hiniawned
 a minay ym krwm am nam kred
 karw⁴ llwyn kwyr ar y llywch
 awnai nghefn yn anghyfywch
 o ver yw chwant y verch hon
 os o ver wttres⁵ afon
 myl⁶ wedy chanmol ydwyf
 mal oen yny hymyl wyf
 o Jesu gwyn oes ay gwyr
 o vair sengl vyr synwyr
 er vynghyri⁷ a vynghred
 er marw ny ry ymward
 heb addo help y byddhi
 heb ordderch y bym erddi

IEUAN DAYLWYN AI KANT

¹ treuliodd.   ² gwanheais.   ³ So also mifi, tidi, nini,
 in the *Mabinogion*.   ⁴ for karw? His love for the golden
 haired maiden with snow-white complexion has bowed him
 down.   ⁵ outrage, violence.   ⁶ *myl*, modest.   ⁷ er fy
 nghri? For the y cp. tylawd.

I FERCH

LLANS. 118 (597)

Y ddyn fwyn addfwyn feinael
 ai gwiw meddylio dy gael
 nos da ir llvn os darllenais
 a wnaeth ddrwg yn eitha r ais
 glan wyd ferch glain nod i fil
 gwinwydden egwan eiddil
 gwiliais ogyrch gwelais gant
 gwyddyd fael gwedd ytt foliant
 gair sydd ytt gwir sy dda
 dan heulwenn fod yn hael
 avr yw dy frig ar dy fro
 eira yw dwyneb avr dano
 Dûw a rannodd drwy enni
 yn faen grissial dy dal di
 anelv dael¹ yn ol dyn
 a wnaett ti yn y towyn
 golwg o liw amlwg lvs
 gwnn drwyn gwiw addwyn gweddus
 gradde havl yw grûddie honn
 kefen gwych kyfen gochion
 gwaer neb a wyr gwr a nych
 garv helynt gwawr haelwvch
 mwyn afel mew'n dirgel don
 melys ddwy wefvs ddofion²
 genav mwyn fel gwin a medd
 mynn i ddwyn a mwyn ddannedd

¹ dy ael.   ² The plural adjective is used with the dual noun, and takes the soft mutation.

a chlod o waith tavod dyn
 ag anadl vn or gwenyn
 lliw eira gwynna llirig-wedd
 llei¹ rai fwnwgl lloer fonedd
 manav dy frig mewn dwyfron
 manav serch ymynwes honn
 moddys i hystlys oi hol
 maen gymwys a main ganol
 ni bv lun ar neb lanach
 nid aflvniedd fodfedd fach
 kwbw²l o brôd² byd oi benn
 a gwedd mwyn a gadd meinwen
 kwbl o serch ceblais honn
 kaf i ddwyn cof i ddynion
 ar y feinir gowiroed
 oi threm hyd ymawd i throed
 kymer ar gymro filoedd
 koledd serch celfyddys oedd
 os dydi a falchia
 etto er dwyn ytt air da
 kolles a hoffes o hyd
 gwell i mi golli ymowyd
 nid wy nes nid ei noswaith
 heb gann hawddfyd ymyd maith
 nid iach ynghlwy fwyfwy fv
 nid elych heb i dalv

IRU. DEVLWYN

¹ lle yr ai.   ² pryd—beauty.

CYWYDDAU GOFYN

XXIII

I OFYN GOSAWG DRWY DDANGOS PART OI FAGWRIAETH AI GADWRIAETH

BM. MS. I4866 = A

Y syryf aeth a¹ sir fon
sy huw lewys o liwon²
gwr y sydd a gwres³ oi waith
ai dy aelwyd y dalaith
ble flaenaf i henwaf hyn
ble olaf mab lywelyn
[gore ach ū gair ū nyr
gronwy ag o ryw ū wyr⁴
ny chaisswn ond ach iessy
ar warthaf ach ierwerth ddy]
ble hefyd heb law Hwfa⁵
ble cawn ddim heb hulkyn dda
i naid i daid nid ai dyn⁶
nid leilai naid Lywelyn
hwnw n tyvu gally gyd
yntau 'n tyvu tant hefyd⁷

For this cywydd I have compared MSS. AKOPY, of which O is a copy of A; no two agree, and the text is poor in all. I have mainly followed A, giving the chief variant readings, and filling lacunae from the others.

¹ MSS. ar, a, o, y, i.   ² P, ssyr hyw; K, Huw Lewis hael o liwon.   ³ A, gras.   ⁴ [fr. P.]   ⁵ pwy hefyd o imp hwva, P.   ⁶ nid ai un, A; dad nyda dyn, Y; dad ynaida dyn, P.   ⁷ P, hwn tra fu ar gallu y gyd tyfu mae yntau hefyd, A.

[yn holl von ny wna llef ys
ond tylyed huw lewys
o dir i dir drwy y dydd
ag o aelwyd¹ i gilydd]

hwinnw llywiwyd yn hai lliwon²
heiniar y mab hanner mon
llys huw gan i llyseuoedd
llys yn saig oll o sens oedds
gwin nawllys a gynyllwyd
ir un llys wyr Ieuan llwyd
gwr wyf a llynn ger fy llaw
i trig hwyaid tir cayaw
abad yr holl ramadeg
lle iach o dir llechau deg
hebog gwydch sy i huw be caid
⁴huw yw bigail hebogiaid
ederyn crwn a dwrn cryf
a ⁵ai 'n ossawg yw neissyf
[y big kam val bwa y kair⁶
ag ewinedd val gennwair
hyd ygwn ny da y giniaw
ond yr vn lle dwrn a llaw]
nid da ulw at i olwg
yntau ni mynn tan na mwg
ar y faneg i megir
i ach au⁷ i gorph a chig ir
nid a un bwyd yn i ben
or hai elont ir halen⁸

¹[Y, Ond dwy law hwnt hwy lewys Yn holl fon mwy allai i fys, K.
Ond dailed hwnt hwy lewys Yn holl von mwya lle vys, P.
KP, *olud*, Y. ²hyw ay llai yn hay lliwon, P. ³llys hen Sais
llai, &c., K. O in margin sens=scenes. Rather scents or
incense? ⁴PY, yw a, A. ⁵ag yn. KPY. ⁶[P]
⁷iachau, O; y lechay, P. ⁸or rai elo ny r halen, P.

os ar berk¹ nos hir i bydd
 ar y bwn ir a beunydd
 ef a roed llun ar vrawd llwyd²
 ag at hebog i tybiwyd
 gwisgo plu megis kop lan³
 kap o lwyd ywch kop lydan⁴
 darllain fal cigwain i caid
 darllewr dor llu hwyaid
 edn a wnaethpwyd yn⁵ wythbys
 ag i mae pig ymhob bys
 [o chan y glych yn yglog⁶
 bid rybydd bod yr hebog]
 os i grafanck sy grefydd
 y llaw ar ffawd allawr ffydd⁷
 y mae adar yn mydaw
 rhag ofn drwg o fon draw
 nid a'n llaw dra fo grawys
 ond ar berk i dyru i bwys
 bod fis heb ddim bwyd a fynn
 am a laddo ym mlwyddyn
 penyd dros ennyd y sydd
 am i benyd myw⁸ beunydd
 os gossawg heb ysgyssaw⁹
 a gaf yn llwyth ar gefn llaw
 huw lewys o hil Lowarch
 o gaio i fon a gei farch

¹ *perch*.   ² KY, ef eroed llyn, P. e roed llun ar was brawd
 llwyd, A.   ³ KYP, e wisgai blu is gob lan, A.   ⁴ P, gap
 o lwyd goppa lydan, A.   Kop = *cops*.   ⁵ KY, dan wythmys,
 A; ag, P.   ⁶ [P].   ⁷ In margin A David Jones of Trefriw
 writes 'ne om tyb, i law ar fawd ar lawr fydd.'   ⁸ AO mar-
 gin, '*mew*, a kind of cage.'   ⁹ P, esgussaw, K; geissiaw, A.

CYWYDD I OFYN YCHEN I SYR RHYS
AP TOMAS

MS. STOWE 959 (98A)=P

Y mab hir amhap yryen
 synn¹ aros hap syr rys hen
 masstr rys wych yn mwstro² ssias
 maintenwyr³ iemen thomas
 mab ay dir ymhob dayrwn
 nyd un grofft ū deay n grwn
 yvarwnyaeth yn vrynay⁴
 y⁵ vyn hir heb i vwynhay
 ag waithan roi amkan rys
 ar⁶ yredig yrydis
 y may par gan ū barwn
 paratoi kael par attwnn⁷
 ag nydtraid y gnoi tir ar
 bod wyr ryffydd heb triffar
 gyry rym y gwr ar wedd
 ar kany ackwy ywynedd⁸
 os dechray llyfray ū llann⁹
 ū iay von yra¹⁰ yvaynan
 lle cyntaf yw r¹¹ maister Davydd
 llwyd yn roi lladin yn rydd
 abad may bywyd ym on¹²
 aber Konwy brig kanon

In P ū stands for i, y or a.   ¹ sy i, OR.   ² mwstria, R;
 ssias = *chase*.   ³ maentumiwr am enw, O; meintimiwr am
 enw, R; iemen = *yeomen*.   ⁴ fryniau, OR.   ⁵ a fu n, OR.
⁶ i aredig, R.   ⁷ at hwnn, R.   ⁸ ar kanv i frig kwynedd, R.
⁹ a llann, OR.   ¹⁰ yr ai, OR.   ¹¹ at, OR.   ¹² y Mon, R
 = ym Mon.

troi rwyf ũ tyray oy ran ¹
 tid ũ iay at ũ dyan ²
 dwy wynedd bob deanyaeth ³
 dan yr vn dean yraeth
 ũchen ũ gewch ũ no a gwin
 eythyr koffa athro kyffin
 e vaeth ũ iay vwya ythyn ⁴
 hia e bonray ⁵ y benryn
 day ũchen ũ ssiamerlen sant
 ũw day rychwr ydrychant ⁶
 yeidon ef nyd anyvydd
 ay lwdwn val ũ dyn vydd
 yntwy r ym ⁷ yn tynyr wedd
 tynny may yntay y wynedd ⁸
 ar wiliam yra r ailiay ⁹
 wyr ¹⁰ robin hwnt erbyn hay
 tai ryffydd nyd anyddwyd ¹¹
 try vo yvab gartre ae vwyd
 pen bonedd gwynedd y gid
 ple gwell ũ chen plwydd ¹² llechid
 yvyalyaid ¹³ ef wiliam
 ũ wnai ¹⁴ gyff inion yn gam
 waithan y bydd wyth ar bar ¹⁵
 eythyr y bod wyth ar bedwar
 [eithr duon yw r wyth deyrn ¹⁶
 ond tyrau calch hwnt yw r cyrn
 mor tawch ym yw erwi tail
 wrth nofio r wyth anifail]

¹ troi yrwyf or tair iav rann, R.   ² y dean, OR.   ³ de-
 winiaeth, OR.   ⁴ ef aeth y iav fwya i thynn, R.   ⁵ hiai
 benrhav, R.O.   ⁶ ar drychant, R.   ⁷ yntwy rym, OR =
 'ynt hwy yn rym,' with 'grym' used as adjective, grymus.
⁸ wynedd, OR.   ⁹ eiliau, OR.   ¹⁰ o, OR.   ¹¹ anhudd-
 wyd, OR.   ¹² plwy, OR.   ¹³ e fu aliad, OR. Plural of
 bualiad, from bual, meaning oxen.   ¹⁴ a wna n, OR.
¹⁵ weithian bod wyth yn i bar, R.   ¹⁶ [OR].

ysgraffay n gwisgo r offerr
 heb rwyff un yn bwrw y verr ¹
 [dysgu rwyf doi ysgrifen²
 ocssau yn bar y sy n ben
 gwas cau ac asau cayad
 a dwy or ais a drwy iad]
 ny ssengid wrth bwys angell
 athroed un na thorrid ell ³
 o daw r wythych drwy draythay
 yemlyn hwnt ymlaen ⁴ hay
 ny chaffo rys ycho ũ ffrwyth
 ony chaffant ychweffwyth⁵

XXV

I ERCHI CHWECH O YCHEN.

STOWE 959(97A)=P

O⁶ Fair beth yn pair heb hay
 hynn ũ gwnai hen ganyau
 aros [y] byd wrth rys bach
 ũ beir yday yn bridach
 gwallter ⁷ mawr y harverwn
 havart hir o vryt hwn ⁸
 llyna oedd well ywenith
 llyvyryo⁹ bronn na llyvyr brith
 chwenychy o chawn ũchen
 yddwyf hay val Addaf hen

¹ heb rwyf vn ond berfai wer, R. ²[OR]. ³ ell =
 English *ell*, i ¼ yards: na thoriad well, OR. ⁴ erbyn, P,
 with *ymlaen* written above it. ⁵ oni choffa i, OR. ⁶ och,
 FOs. In this MS. ũ=i, y or a. ⁷ Wallter, FOs. ⁸ I
 havrad hir hyvryd hwn, Fe; Hafart hir hoyw o frittwn, a.
⁹ llafurio bryn, FOs.

o vara ū lyvryrwn
 ar chwech ay y vayrch a chwn
 ny byddai bwnn heb dday bar
 ym ū hynan om hainiar¹
 y may par ym ū barwyd
 pring² vydd er vn par ym vwyd
 pond daybar oedd dda i harail
 par ū roed pwy ū ry r ail
 o chaissir drwy dir a day³
 gwyr o ssir gaer ssy oray
 dwy ddol at lin nikolas
 y ra vry ar iay vras
 troir offer at blant ryffydd
 tid ū iay von y tad vydd
 troes⁴ wrth vyraid⁵ am aidon
 thomas ywr penn bras oy⁶ bronn
 gwr ny omedd vngwedday⁷
 gryffydd wych by gorffay dday⁸
 o chair ū rych ywch ū rog⁹
 ū rych hwnn vydd yrchwnog¹⁰
 ny thynir er nerth vnrych
 benn ū iay heb owain wych
 ū redig ū wyr yr aidonn
 e vrynn ū bairdd vry ny bon
 brawd yw ū wyr briwo das
 a chydymaith ych domas

¹ 'Ym ei hunan,' Ff. For ym myhunan   ² prin, e.
 For the form cp. durfing, durfin; meilwng, meilwn.   ³ =
 through one land and yet another. The MSS. FO a, e, offer
 d'eu, D'eu and Deay!   ⁴ troed y ddwy blaid am eidion,
 FOe.   ⁵ vy rhaid?   ⁶ ai, FOe.   ⁷ y nghwedday,
 FO; yngwedday, e.   ⁸ Gruffudd ail o gorff y ddan, Ff.
⁹ yr og.   ¹⁰ erchwyniog, the ox ploughing on the right side,
 i.e. the outer side as compared with the *rhychor*, in the fur-
 row?

beth ū wna may ym¹ beth yn ol
 mi a gwnn ynn iay genol²
 may rychor ywch ū gorwydd³
 mawr gann rys ymorgan⁴ rwydd
 ych vydd o godffydd⁵ ar gant
 y ddywisswyf ūnilwydd⁶ ddayssant
 ūchel y daw hyd awyr
 kyrn ayr arglwydd karon wyr
 mi ū gaf heb ddim trawael⁷
 welltwr⁸ hwn gan wallter hael
 may gailwad mi ū gwelas⁹
 yn galw ych mab ievan glas⁹
 davydd oedd raid y ovyn
 wedy gwalch llangadog wynn
 wyr [i] gwilim wrawlwych
 ap rys hael ū wyr pris ych
 vn o dywys ū dyay¹⁰
 ag un at hwn ygwnaid day
 owain ūdiw o lannedi
 gwyn¹¹ af ay ych gennyf i
 wyr owain ar ach vrainiol
 vachau ny ad vych yn ol
 ych ūchel mab lywelyn
 vn yw ag ych owain gwyn
 pypm a hwn pwmpa¹² hainar
 hwnn ar pypm hynny yw r par
 pibay dolay ay dilin
 pybay¹³ gyrn ar bibay gwin

¹ mae 'm.   ² mi ae gwn am iau ganol, FOs.   ³ horse.
⁴ ap morgan.   ⁵ o gatvydd, F.   ⁶ =ym mhlwy Ddeusant,
 cp. plwydd above for plwy.   ⁷ travel, F=*travail*, pain.
⁸ gwelltwr, the ox walking on the unploughed land, ct. with
 rychor.   ⁹ gwelais, glais, FOs.   ¹⁰ deau.   ¹¹ with
 Owain above, Owain Gwyn.   ¹² pwmpiei, F e; pwmpai, O.
¹³ pe bac, FO.

pibyddyon bola gayon gwar
 yn bwrw anadl mywn brynar
 telwyr¹ ynt bob tal yr iay
 tylwryaid ū tylaray²
 torri gwn ū gwndwn³ gwyn
 tir brith val torri brethyn
 tewi gann vaint y hawydd
 tynny r did hyd hanner dydd
 ū boray mywn kwyssay y kair
 brynawn mywn brwyn a henwair
 bob dday yr iayay yr an
 ymyl iayay ymlayan⁴
 y bwyd mal brodyr llwydon
 gwair byrr yw ef gair⁵ y bron
 gore dim rof ar gwyr da
 bod yn amod hynnyma⁶
 os yrychen nys pennant
 ū tair⁷ iay yddynt hwy ddant

XXVI

CYWYDD I OFYN MANTELL

BM. MS. 31069 31a=0

Un llew ifangc yn llifon
 A wna lle i fab yn holl fon
 Mab a all⁸ hap ymhob llys
 Ymhob plwy mab huw Lewys
 I dad fo daeed⁹ i fyd
 I daid oedd y dedwyddyd

¹ teilwyr, F e; teylwyr, a.   ² talarau.   ³ unploughed
 grassland.   ⁴ ymlyan, F e; ymlynan, O.   ⁵ modern *ger*,
 med. *geyr*.   ⁶ No cynganedd.   ⁷ y tair iau iddynt hwy, 'r
 ant, O e.   ⁸ W, ath O.   ⁹ daued W.

Llywelyn yn freuddyn fry
 Hwlcyn hen hael cyn hynny
 Afal clod o fwklai¹ yn
 Ag er Adda² mae r gwreiddyn
 Un a nynnyn o Nannau
 I gael hil ag in gloywhau
 Huw Lewis yn hael os iach
 Sion Lewis sy n oleuach
 Synwyr y mab syn³ hir Mon
 I sy ailmodd i Salmon
 Sirydd i fon y siroedd
 Swydd fu i dad prysaddfed oedd
 Efo n fab ef a n fwy
 Fo a afon yn fwyfwy
 Yn eginin yw genym
 A llawer ydym llai i rym⁴
 Wrth un pren ir aeth ein pris
 Ag o unpren yn ganpris
 Mil i un mwy lawenydd
 Os un i fil Sion a fydd
 O chlywir iach⁵ Huw Lewys
 Ni chlywn i ach lai a n us
 Gwr o wenith bob gronyn
 Ni bu r haidd mor bur a⁶ hyn
 Os ar fwyd i mae Sir fon
 Mewn un lle mae yn lliwon
 Prysaddfed yn gyffredin
 Mwya prys am hap ar win
 Ni bu n y bwrdd le i ben bys
 At liain bort Huw Lewys
 Oes wledd i neb is i law
 Oes gweddill seigiau iddaw

¹ wr. fr. Fwklai.   ² W, Aadda, O.   ³ W, sym, O.
⁴ ydyn llai rym, W.   ⁵ ach.   ⁶ W, O om. a.

Ni welir wrth naw aelwyd
 Tai Huw na bo tan a bwyd
 Os Huw Lewis sy lawen
 Ai wraig wych hardd rywiog wen
 Llwyddiant ar y llew eiddun
 Lle nid oes yn llew ond un
 Os un mab sy yna y Mon
 Aneirif wna o wyrion
 Y drindod gyda r un duw
 Ai gwna n hen eginyn Huw
 Rhyw yw iddo rhoi rhoddion
 Or achos hyn erchi Sion
 Mantell wych ei maint ai lled
 Yw¹ Sion Lewis yw nyled
 Gwe ar fardd o Gaerfyrddin
 Gwedi gwau mewn gwaed a gwin
 Hiling² yw hi i wely
 Hi all doi fy holl dy
 Fal toryn³ o folt arall
 Fal clog o ryw fwklai gall
 I fodryb ef draw o bell
 Er i maint a yr mantell
 Chwaer mam y ferch orau Mon
 Erddi a rydd or werddon
 Doed i Sion wisg wrddonig⁴
 Ar wybr o aur ar i brig
 Wedi del i doi daulwyn
 Aed ir mab oed er i mwyn
 Ni fynwn er fy einioes
 Na bae wr hen neb ai rhoes

¹i?   ²from *hulio*, to cover; so *coverlet*. cp. German *hülle*, a covering. A.S. *helan*, to cover.   ³a cloak.
⁴vrddonig, W.

CYWYDDAU MOLIAN

XXVII

IR DOKTOR SSION AP MORGAN A VY
ESGOB DEWI

STOWE MS. 959=P

Y gwr o ddysc a gradd dda
y ssy rym ū ssir yma
byw nystad¹ gwastad y gwyr
doctor ssion deg trwy ssynnwyr
pob kyfraith yn ū ieithoedd
pedair ieith mal ū pader oedd
ū ssyvyl ū ssydd over²
o vywn pawb ond oy vin per
over gennyf ū ganonn
onyd ū ssydd ū nod³ Ssionn
llwyth ū rryen⁴ ynlllythrol
ū llen aeth oll yn y ol
pwyr ssais yn y prissiessiwn⁵
gyda dysc a gwaed ū dwnn
o weled dysc ū wlad honn
y ra lloyger yn wyr llygyon
ewch yn drist Rydychen draw
os ych gwydyr ssych gadaw
dyvodyad y dir kadell
doktor Ssion deg tir ssyn⁶ well
dyn ū wisc ayr dan y gob
dwfwnn o ddysc defnydd escob

¹=yn ei stad.   ²o ver, P, ssyvyl=civil.   ³ynod, in
thee.   ⁴Urien.   ⁵procession.   ⁶ssy, P.

o myvynnir am vyniw
 osta le ystalo yw
 dyaū may yn dymynaw
 mvthyr¹ ayr am yiad traw
 doktor ssion dyged tair ssel
 ssein myniw a ssain manwel²
 prynspalym³ heb hal ay pen
 pob rrod wych pab rydūchenn
 gwedy rroi ny gadair hwnn
 ū no y kwittwyd⁴ enw Kattwn
 ewnaid wyth⁵ yn enw doythonn
 wythved⁶ nay ssaithved yw ssion
 doktor igainkor ū gan
 doythach yw r deay waithian
 llan dailo n llawn oy dylwyth
 pa Ryw lan heb rrai oy lwyth
 llawen yw pob lle on iaith
 gael y dawn y gwlad unwaith⁷
 os day well yn is dywi
 lloyger hwnt yn llai gair hi
 dichwaith ū diw Ryd ū chenn
 aissaiy r grwnd o ssir gaer wenn
 y bawb ū no by benyd
 yninnay bawb wynn yn byd
 may gweny am [y] gennen
 o byom gynt heb wynn gwen
 doktor a blaynor y blaid
 dyged tair oes dyktoryaid

¹ *mitre*.   ² *sign manual*.   ³ *principal* ymhob *Hall* au pen?
⁴ fr. E. *quit*, to leave, Enw Kattwn—Cato's fame, a reference to Cato's title of Sapiens.   ⁵ The eight wise men of Greece.   ⁶ wyth ved, P.   ⁷ un waith, P.

I DDAFYDD LLWYD

STOWE 959 (178) — P

Draw ni daf¹ gwedyr un dydd
 drwy daivi ond er davydd
 gwr ay ffonn yn graff iniown²
 ag ay tyrr kyn gatto jaw³
 may o ddavydd ddefnydd yn
 mal o wilym lywelyn
 badir na wyby daraw
 ny wyby ladd neb aylaw
 lle awdl yr llew a ydoedd⁴
 lleuky dda lle kywydd oedd
 kannwyll o hil ssian kin llwyd
 akwy n⁵ olay kan haylwyd
 gweoedd ũ wnel ag a nydd⁶
 gynay y weiniaid⁷ gwinionydd
 ny orwedd yno arian
 ag ny chwsc na gwin na chan
 llaw yn roi yn llawen rrvll⁸
 lleyky wenn llaw ai kynnyll⁹
 roi y ddyw nyd hwyr a ddim
 roi ay gael may ryw gwilim
 vcha kardod ywch kerdin¹⁰
 isa r vost sy ar i vin
 ũ ty ar vord nyd ry vyrr
 ag y eiste ũ¹¹ gwestwyr

¹ dawn, M.   ² P, vniawn M, union Of.   ³ PM, Ion
 O, jon f.   ⁴ P, lle owdl ar fy llew ydoedd, M.   ⁵ PO,
 akwn M.   ⁶ P, y gweoedd a wnaï gynydd M.   ⁷ M, wain-
 ed P, wainaid Of.   ⁸ M, ryll P, rhull O = *bountiful*.   ⁹ M f,
 a llaw n kynnyll P.   ¹⁰ This couplet is found in MO f.   ¹¹ P,
 eistedd y MO f.

bord hael y biayr tylwyth
 a bwyd tyn ¹val bytai wyth
 ni wnn vn bwrdd yn hinbych²
 na llyn sy well na llai n³ ssych
 er daued vai Ryd Owain⁴
 i vn ryd ni ddoi win yr hain⁵
 er kyfled ū varked⁶ y vai
 ū kowyddwyr⁷ ay kyddyai
 kan mork i kai win a mel⁸
 kost llaiaf kastell howel
 nŷ ddoi y aber yn ddaybwenn
 na llai na hwyl a llynn hwnn
 anvon keirt o von i kai⁹
 nyd vn venn ay danvonai
 nyd y dwr klettwr may klod
 eythyr ydy¹⁰ a thair diod
 minaweddwr mynyddig¹¹
 maen aber ym mewn y brig
 tir y gryg nys torrai gred
 a gai n ar o gynired¹²
 ol ar y dir lawer dyn
 eb law¹³ ol mab lywelyn
 natur ryg yn y tir rydd¹⁴
 kynn dyvod y kann Davydd
 dyn ū all ar ddaynawlle
 or ddaer¹⁵ ar llawr yrddor lle
 ag nyd hawdd gann y tyddyn
 na r ddayar deg yrddo r dyn¹⁶

¹ dyn vel bytai Mf.   ² Of, hyd ddinbych P, yn imbych M.
³ MOf, llain P.   ⁴ This couplet from MOf.   ⁵ ni anne ir
 ryd win yr hain M.   ⁶ PM, y varkled vai Of.   ⁷ M. kyw-
 ddwyr P.   ⁸ MOf, mael P.   ⁹ i fin y kai f.   ¹⁰ i dy
 MOf.   ¹¹ The next two couplets from MOf.   ¹² O.
¹³ M, le P.   ¹⁴ From MOf.   ¹⁵ P, ar ddwr a llynn O, ar
 ddwr a llawr M.   ¹⁶ O, dynn P.

gwynn yw wyneb gwinionydd
 gwin ssieb yn y gwinny¹ ū sydd
 lle hewyd kastell kowel
 e ginaw² y may gwin a mel
 ny bor gwr ū biayr gwir
 ef ay wraig heb vawr egin

XXIX

CYWYDD I SYR RYSHIART HARBART
 HEN

STOWE 957 (240)=P

Y marchog ssy mor ychel
 na does gwr hyd ywast el
 o does yth gorff hyd ssaith gwart
 ysswy r hosson Syr Ryssiart
 nyd hir iawn yt tū wryd³
 wrth yr hap yraeth yr hyd
 yn llai vaint ny allai vod
 wrth ddwyn ssy o nerth ū nod
 o bair holl iaith⁴ val barr llaw
 chwi roddech hyrr yddaw
 bwrw vaen ywch bro venni
 braych iork yn lle bwryw⁵ chwi
 ymdrech gwyp am dreioch kad
 a roi dynys hir danad
 no vyo rywch yn wfwyr ywchel⁶
 ar ail naid yr lann ū el

¹ P, gwynny Of, gwin-dy=*wine house, wine cellar*. ² e
 gino M, ag yno f. Read *eginaw*. ³ dy wryd. ⁴ iaith=
 nation: were the whole nation like one iron bar, thou couldst
 hurl it. ⁵ bwriwch chwi. ⁶ nofio yr ych yn nwfr uchel?

rydeg y rwyd ar hyd gris
 ror vaneg yn rror venis
 tynn ū saeth etto na šsaf
 nydaythost yr nod eithaf
 yr holl ynys ywr llinin
 na leiha y nely¹ hynn
 neidio yrywy chwi² dri cham
 naid ū welas nod wiliam
 os hwn ū a as³ yn ywch
 ny bo gof am waed gyvywch
 o dar ū nys⁴ ar dannay
 chwi ywnn tant ū chaf⁵ on taŭ
 da oedd ddyall dy ddwy iaith
 o dy aill vn dy holl waith
 tyb y nad ū tebai art⁶
 trwy hirbell yt yr herbart
 treia gwest am ū twr gwynn
 ū tivedd wyt yovyn
 dod wyr y vedi dayrwnn
 a lloyger oll ywr naill grwnn⁷
 da ywr ystod ay drystynn
 dwyn ū north ar deay n vn
 ni chinawych ych nayadd
 na delai ych wedy ladd
 enwi sswmp⁸ o win oy⁹ ssydd
 llai yw enwi r holl winnwydd
 ychaf yth welaf yth oes
 a ystyngwyd es dengoes
 chwi a ellwch a challwydd¹⁰
 roi klo ar ssais rrag kael swydd

¹ anelu.   ² yr ywch chwi=ydych.   ³ ace?   ⁴ od âr
 ynys.   ⁵ uchaf ond dau?   ⁶ English *art*, knowledge,
 accomplishments.   ⁷ gwnn?   ⁸ swm, English *sum*, cp.
 MA 738.   ⁹ win oedd with *dd* dropped?   ¹⁰ ach
 allwydd=with your key, modern, allwedd.

may vn heb roi mywn ū bryd
o dyalleis dy allyd
atteb y rwy¹ vod heb dim
heb ū wnel maibonn wilim

xxx

I SYR WILIAM HARBART O GOLBRWG

STOWE 959 (240b)=P

llewod ssy briod a brain^a
lle prioded llew prydain
y vrann wenn aeth y venni³
brann ayr merch yn brenin ni
bran owain obry n nwywent
ū wnaeth Rann oy nyth ar went
llew gwyn y ddyall yn gwaith
llyna gwbwl oll on gobaith
dwyn y wyr dyay ny ard⁴
day ssyr rys a ssyr Ryssiart
krynhoi llwyth kerniw ay llin
kryffay yr ddas kaer vyrddin
maged⁵ trwm ywr grae⁶ hyd traed
merch agos yr marchawgwaed
llin domas⁷ yn llawn damasc
llawer o ayr ū ssyn ller wasc

¹? ateb y ddwy vod heb ddim.   ^a Sir William Herbert was the son of Sir Richard Herbert of Colebrook, who had married Margaret, daughter of Thomas ap Griffith ap Nicholas. The Herbert arms were, per pale, azure and gules, *three lions rampant*, argent. Those of Griff. ap Nicholas were, argent, a chevron between 3 *ravens*, sable. Dwnn i, 98, 312, Burke.
³This couplet written in margin.   ⁴yn ei ard, fr. *guard*?
⁵Margred? see note 1.   ⁶gray.   ⁷Thomas ap Griffith, father of Margaret.

a ssigo tywyssogyon ¹
 yw koffay pob kyff y honn
 nawryw ũ gar mew'n ayr ũ gaid
 issa gwyr yw scwieriaid
 gryffydd ny wiscodd² ryddayr
 a gwas a gai n gwisgo ayr
 ni does gaing o dywssog hen
 na chaf yscol o ach vassgen³
 galw ũ ddis⁴ arglwyddessay
 o vonedd is vann nay dday
 o ddayle hi addolir
 marged⁵ yw mor ag ar dir
 y may gennyn egininn
 ũ weddai gael ynn ddygyn ⁶
 maistir wiliam may stor ailwaith
 harbart nyad brytawn iaith
 ryw edn hawg o edwin hen
 a chiw eryr wych o yryen
 mab anodd ym hob ynys
 dwyn y sorr edn ssyr Rys
 try vyssgwr⁷ tir o vassgen
 tebig yr bonnheddig hen
 wyneb a gwraidd deb grydd
 wrth graffy ar waith gryffydd
 hyd y ragwann at y wregis
 hyn sy ar with hen ssyr Rys
 o dar bedol yr⁸ bodyay
 ryw iawn yddwrnn y roi n ddau
 am ryw ssorr ynghymry ssydd
 ennill hwn ywna⁹ llonydd
 mab dioed ym hob dwedyd
 mwy no gwr yw mywn y gryd

¹tywssogyon P.   ²a, wiscoedd P.   ³Maxen.   ⁴yddys.
⁵Margred?   ⁶This couplet is corrupt.   ⁷terfysgwr.   ⁸r later.
⁹a wna a.

doe ddoedd yn oed y ddiddwyn
 defnydd jarll ond ovan¹ y ddwyn
 yr vamaeth y rof emyn
 u alw am oes wiliam wynn
 mair vo eli marvolaeth
 llaw mair vo lle may ar vaeth

XXXI

I ABAD YSTRAD FFLUR

BM. MS. 14901 19ba = D

Mae genym yma gannon
 ag abad da yn gwybod hon
 sant byw sy hwnt o Bowys
 sef yw r ail nessaf i Rys
 abad holl ystrad wellaŵ
 fflur bid yn fflwr abadau
 gwaed adysg gwedi disgyñ
 agenni² gyd mewn gŵn gwyñ
 galw wennol o gelynin
 edn a fydd a duw yn i ffn
 deufodd a wyr Dafydd dda
 dwyn i ordor bod yn wrda
 tri ffeth ef ai tra hoffai
 iechyd a dysg a chadw i dai
 ni ddaw gwynt o ddeugeinty
 ni bu un twm o beñ tŷ
 os drud i fflwm ystrad fflur
 ni bu yn noeth heb i wneuthur³

¹ ofn a.

² genni = to be contained in.

³ O, wneithur D.

nid mawr iawn o dŷ mor rydd
 wedi ddyfod i ddafydd
 mae yw rhent mal i mae rhaid
 llai a dâl i holl¹ deiliaid
 vn ddeall yn i ddwyen
 a dryll o ŷd ydyw r llen
 llafurio mae r llyfyr mawr
 llyfnu oll fain i allawr
 os o wenith i soniwn
 sofr pawb o sifil² heb hwn
 er ben³ fu air oi ben fo
 i bu ladin heb lwydo
 diachos oedd Rydychen
 am fod art⁴ ym Meifod wen
 bostior wyf drwy bowys draw
 nad ysgwyddodd dysg iddaw
 er bod hwnt ryw Abad da
 ni siomed y ssy yma
 bid deufis Abad Dafydd
 bawb ar i hol bid awr rhydd
 Powys hwnt hapys yw hi
 ni ddoe warthol oddiwrthi
 os da rhent sy o dir hwn
 mae n îs nag i mynasswn
 Bened un a Beuno dau
 tant yn hant⁵ hwn a hwyntau
 Bared hen biau r un tŷ
 byw yn hwy i bo no hynny⁶
 Abad fal y bydaf yw
 a fŷ wenyn o fynyw
 o abadiaeth ni a beidiwn
 na bo pâb o neb heb⁷ hwn

¹ ll-dd hardened to ll d.   ² *civil*, opposed to *ecclesiastic*.

³ = er pan.   ⁴ see on *art* above, *learning*.   ⁵ = tant yn nbant.

⁶ O, hyny D.   ⁷ ond O.

I WILLIAM SION O LAN EGWAD¹

MS. D. 37a

Y gŵr sy hwy² nog yw r sŵr
 a mwy sorr os³ mesurir
 os yr haf sŷ hir hefyd
 wrth yr haf ir aeth yr hyd
 Mai⁴ os hwn yw mis hinon⁵
 ail y mis yw Wiliam Sion
 gwr a biau y ddau dda
 goed ag yd gwedi gada⁶
 gwr draw ag aradr ag⁷ og
 gwaith hu hen⁸ o gytheinog
 mae r wlad wedi marlio⁹ ym
 ag yn dail gan yd¹⁰ wilym
 am i wenith mae maenawr¹¹
 ag am fŷd mae n gwmmwd¹² mawr
 o dwrn hwn draean¹³ i had
 hawdd i wiliam hau r ddwywlad
 er a dalai r yd Wilym
 wrth y tŷ ni werthid dim
 mwyhau rhodd i mae a rhâd¹⁴
 lleihau nâg yn llan Egwad
 mât¹⁵ sion ydiw r mab y sydd
 o ben llwynau n¹⁶ byw n llonydd

¹This cowydd is copied twice in O 54b and 67b=O1, O2.
²y sy uwch O1. ³o O1. ⁴O1, mae D. ⁵DO2, union
 O1. ⁶Gwidigada, a commot of Cantref Mawr in Ystrad
 Tywi, which included the parish of Abergwill. ⁷O1, ai DO2.
⁸Hu Gadarn. 'Hu hen o Gaethenog,' O1. ⁹marlu O1,
marl, a kind of clayey earth, often used as manure. ¹⁰gan
 yd O1, ganyd D. ¹¹O1, awr D. ¹²O1, gynwd D, gnwd O2.
¹³O1, draian D. ¹⁴Mwyhau n rhodd y mae n rhad O1.
¹⁵byw Sion yw y neb a sydd O1. ¹⁶O1, yn D.

er a welir ar wiliam
 ni welir gwr lai ar gam
 od oes rym mal dau syr Rys
 nid i vn gwr i dengys
 efo ¹ir drws pan fo r drin
 a thriwyr yn athrywin²
 awch wiliam a ochelir
 er nad oes arno waed ir
 os hir i gorff mal syr Gt³
 hwy o lin yw r haelioni
 cyffion Sion y sy vnwedd
 pa gŷff Sion heb goffau⁴ sedd
 Lleucu i fam felly i⁵ cafi
 at Addaf bob ty iddi
 ni chlywais er a geisiwyd
 allu cau llaw Lleucu llwyd
 ni wyl dôr⁶ i law dirion
 na welem⁷ swllt Wiliam Sion
 ba ddelw na bai dda Wiliam
 a daed⁸ fu i dad ai fam
 ag os da ef nid gwest yw
 o ddau hanner dda i henyw
 achos oedd na chai⁹ swyddau
 rhag i swydd beri i gasau
 nid ai gariad y gwirion
 oi¹⁰ law am swydd Wiliam Sion
 ai neges dyn geisio dim
 ond o law¹¹ neu dai wilim

¹ ef ai ir drws pan fai r drin OI.   ² OI, athrowyr wrth
 yr ewin D.   ³ Sir Guy.   ⁴ o goffa OI.   ⁵ OI Oz omit i.
⁶ DO2, dwr OI.   ⁷ OI, welwn D.   ⁸ OI, daued D.   ⁹ chais
 OI.   ¹⁰ ai OI.   ¹¹ olew OI.

CYWYDD GORCHESTOL I SYR RYS AP
TOMAS CYN EI WNEUTHUR YN FARCHOG

CARDIFF 20, p. 115=Y

Fo wnaeth¹ y fran i nyth fry
ar wylan ar i wely
i nyth fry a wnaeth y fran²
ar i wely ar wylan
y mastr rys³ yn y maes draw
a dwy ynys⁴ ai⁵ danaw
mudo ymaith am domas
onida r iaith yn dy ras
arddesvd⁶ ior y ddwyswydd
ai droi i gyd yn dir gwydd
bwa vrein yn barod
ai saeth yn wen ysy ith nod⁷
o bowys o bv avaf
oth gael rys aeth golav yr haf⁸
y dre newydd drwy y neall⁹
yno dydd i wan a dall
ef aeth had o fathav¹⁰ hen
a chariad o iach¹¹ vrien

¹ fo naeth Y, e wnaeth E.   ² Y throughout repeats each couplet of this 'Cywydd Gorchestol' in this way, with the second part of each line now coming first. E writes the couplets once only.   ³ E, mastar Y.   ⁴ E, ynys Y.   ⁵ Y, o E.   ⁶ Y, arddasvd E, for arddasud, *thou hadst ploughed*. Pluperf. 2nd. sing. Y repeats as arddesydd. The rhyme of 'swydd' with 'gwydd' as in E is impossible. 'Tir gwydd,' according to Richards means 'layland,' i.e. untilled land, grassland. Mod. English lea.   ⁷ Y, ai saeth wen ai syth nod E.   ⁸ Y, aeth 'r Haf E.   ⁹ y neall Y, neall E.   ¹⁰ Mathau or Mathew.   ¹¹ for *ack*.

eisie ych tad ni sychwyd twr¹
wedi nofiad dinefwr
o thorrwyd alld oth ryw di
bid teiralld heb i tori
iawn yw dadael yn dewdwr
wedi dy gael hyd oed gwr
bid iwch² chwech bowyd och iaith
bei delwch heb y dalaith

XXXIV

MOLIANT GWILIM AP RHYS PHYLIB O
LWYN HOWEL YN SIR GAERFYRDDIN

BM. MS. 14964 (30a) = F

Mae un Gwilim ag a³ elwir
ai air yn sel ar ein sir
mab Rhys yma y⁴ heb brib⁵
gorff hael gywir Phylib⁶
ni ddir iddo⁷ mor addaw
nid eddu⁸ ef ond a ddaw
un gair oi enau a gaf
gwyr eraill ai goreuaf
nid o agos⁹ y dygwn
a chywydd o achoedd hwn
at wilim nim attelir
ysy o ach yn y sir

¹ Y, eisiau'ch Tad ni sychwyd dwr E.   ² E, vwch Y.
³ O, ac elwir F.   ⁴ mab Rys yma yw, e : perhaps mab i Rys
ymay heb brib.   ⁵ bribe.   ⁶ the line is too short.   ⁷ Oe,
iddaw F.   ⁸ Oe, euddu F, for eddeu, the 3rd sing. pres. ind.
of addaw, cp. gwrndaw, gwrendeau, gadaw, gedeu, tawaf,
teu, etc.   ⁹ e, nid agos F.

swyddog ydyw sydd gadarn
 a Sir gaer a roes ar garn
 mae ar wilim reoli
 cl¹ y maes Ruwl² om sir i
 meibion yw dynion danaw
 mal yn dad ymlaen y daw
 ei ran all³ yn yr wllys
 gloi ymhob rhan Gwilym ap Rhys
 ond annodd iawn dwyn ei dda
 hwyr y dygir o digia
 gwin ac aur gwan a gaf
 cwr o dir nis cair dewraf
 main yw Gwilim mewn golwg
 mae n braff o myn bwrw ei wg
 amla dim anwylyd yn
 yw da iddo nai dyddyn
 y ddwylaw oedd i wilim
 ni bu r naill eb arian im
 llaw n cynnull⁴ yn y dull⁵ y del
 llaw n hau yn llwyn Howel
 un ferch yn fyw a archwn
 y ferch a aeth i freichiau hwn
 efaeth un o fath Anna
 Als yw bath hon⁶ Elsbeth dda
 rhoi mai oi llaw ir mall hen
 rhydd y loyw-wawr rhodd lawen
 dysgu y bu dwysgo bwyd
 nid i esgus y dysgwyd
 nid ai r gwan gwedi r giniaw
 heb lwyth yn wyneb i law
 ei saig hefyd os cyfan
 ni bu saig un bwys i wan

¹ Oe, lacuna in F.   ² O, riwl.   ³ F, oll O.   ⁴ O,
 cynnyll F.   ⁵ e, dyll F.   ⁶ O, F omits.

o dri thêl mae r dorth¹ Wilim
wrth roi r dorth ni werthir dim
ni thorrer lai na theiroes
uddyn hwy i ddwyn ei² hoes

IEUAN DEULWYN 1460

XXXV

IR ARGLWYDD HERBERT

BM. 31069 11a=0

Yr un iarll a wyr yn iaith
y bo dano r byd unwaith
arglwydd wyd ar gleddau wen
nid diovryd hyd havren
os daear hir sy dair rhan
ymryd Herbart mae r teirban
tyv yn bont hyd dwyn a bas
tir a dwyr yt wyr Devras³
er syrthio n aros wrthych
dy aros aeth yn dir sych
ev ath roed ar vath rediad
ir llwybr tu hwnt lle bu r tad
iarll danat roi lle⁴ daunaw
ni chaid le un uwch dy law
lle ith dad oedd larllaeth deg
lle i chwi ennill ychwaneg
llain yw y tir lle nad tau
llai sy weddill o swyddau
nid maenawl hyd ym mynyw
a thraean tal oth rent yw

¹ Os,   ² OF,   ³ Devereux.   ⁴ BM. 14976. llew O.

er dy brynu raid brenhin
 ir a magl aur am y glin
 cleddau r deau ardwyir
 ar glyn^r hawg o Raglan hir
 bon dy wayw uwch ben dwy went
 i vrig ai awch i vro Gwent
 dy rwn^a yw dacar Ronwen
 gyr neu baid y grwn i ben
 oth gair o vath y gwr vu
 ni chaem ogan och magu
 dy olwg ar adeiliad
 Herbert oedd haeru byw r tad
 mwya lladdiad y kad kam
 er Llywelyn Iarll Wiliam
 oth gawn yn lle iawn yn llwyd
 ni a gawsom a geisiwyd
 iarll ith welwn llwyth wilim
 dy alw n ddug nid wylwn ddim
 ac o Wiliam i gilydd
 i aros un ar y sydd
 ni buont ieirll neb ond dau
 nid diwethaf wyt tithau
 y deallwyr a dwyllwyd
 onid i radd ond ir wyd
 dau o ieirll wyn eu darllain
 ni wnair yt yn un or rhain
 llithred rhai mae llythr a drig
 llun y dwbl llyna debig
 pan vo rhydd o Benfro hen
 y bydd kulach bedd kwlen
 gwr o Odwin neu Gradog
 llyma r gwr a lle mae r grog

^r=glun.   ^a grwn, E. *ground*.

LLYMA GYWYDD GWR

Esgynnwr o js gynnen
y¹ sydd grib ar swydd gaer wenn
henwi hwnn hvn² noi henaint
harri vwy na rai oi vaint
ny wnn er joed³ yn vn rym
ond duw n gweled dwyn gwilym
er dwyn Thomas degasen⁴
eto mae saig Thomas hen
o ryw dauar y deau⁵
ai gwaed i hvn gwedy hau
nyd oes yr un dywysen
yn grin o had Gronw hen
ef aeth llywelyn voethus
i rwn nwna ronyn us
o ffylip praff i eilin
amhadog gwych mae had gwin
kael mel⁶ o waed llywelyn
ddewr doeth a oedd orau dyn⁷
mwy a kynydd ymkanwyd
wrth vn o lann Arllwne lwyd
y lle roedd igain llath⁸ rent
i henri mae n hwy n vnrent

¹R, a.f.   ²i hyn R.   ³a roid R.   ⁴dvgasen R=
debygasset or teg-asen.   ⁵ar yw dayar y deav
  oi gwaed i hvn gwedi hav R.
⁶kyff mel R.   ⁷ddu draw a oedd ddevdir yn R.   ⁸vgein-
llaw.

o erw i gant ira gwr
 o ddwy i vn ydda anwr¹
 os dauar ynys dywi
 os dwr oll mae y maistr j
 o dai main hyd y mynyw
 o daw² ar werth i dir yw
 hir o3 wraidd ymhob ryw rym
 Harri galont⁴ ryw gwilym
 nyd oes oi vrest is i vronn
 hyd y koler ond kalon
 maen a ddalio mae n ddevlwyth⁵
 ef yn llai noi faen llwyth⁶
 er mainned yr ymwannwr
 ofn ai gwyl yn vwy na gwr
 llaw verr or omer⁷ a rann
 llaw hir a vydd llai i harian
 Harri ir bwrdd hir ar bel
 Harri hevyd yn ryvel
 ny bv genym⁸ vn gynnenn
 na bai yny dwyn i benn
 e ddvg⁹ hwrinnw ddig kannwr
 ny ddygai gant ddig y gwr
 bwgwl a wna pob aigion¹⁰
 a gwres yw r ail¹¹ a gwyr Sion
 dwr vn oi bedwar anian¹²
 dirynnenn oes dwr yn dan

¹ R, o ddwy vn i dda anwr f.   ² o da R.   ³ i R.
⁴ O, t added later in f.   ⁵ R, maen ddaulio maen o ddau-
 lwyth f.   ⁶ R, vo a yn llai f.   ⁷ f, or amner R.   ⁸ gennyd R.
⁹ RO, ddyg f.   ¹⁰ eigion R.   ¹¹ yw ail R.   ¹² This
 couplet added in R.

LLYMA GYWYDD GWR BYRR

HAFOD 20=f.

Hawdd a mawr nymdawr i dwyn
 ir galont hu² ar golwyn
 yr hael a elwir hwlyn
 os hael o ddwy elfael ddyn
 henwau swrn ar hwnn a sydd
 howel manvel ywch mynydd
 pedwar henw kyvar i kaf
 pob enw ny wnn pwy bennaf
 howel a nudd hael on jaith
 a hwlyn a huw ailwaith
 pan vair mab hwnn yn roi r medd
 ar i henwaw mae rinwedd
 hael amlwg oedd Cadwgawn
 henw i dad oedd hynod jawn
 ny by wedy krauy² kred
 jauan koch enw kywyched
 howel pan ddel y ddwywlad
 awna dull jauan i dad
 taro pan vynno ny vann
 a gwaew n debig i jauan
 ranny y ddauly lle ddel
 roi travod ar hyd ryvel
 o digia wyr Cadwgawn
 llyna ddig nyd llonydd jawn
 dewr vy r joed ir dyrfa ir el
 vn bychan wyneb vchel

² hy = *bold* or Huw?   ² ny bu wedy krau u kred O, for creu Cred.

nid y mawr sy dda r awrwn
 Ivor hael nyd oedd vawr hwnn
 llyna vaint a llvn vy jor
 yny tevyrn maint jvor
 mae gravank llew jevank llwyd
 i mae arddwn¹ a morddwyd
 a dwyvraich fawr nyd afryw
 ag ymhob braich vaich o vyw
 dwylaw mawr a dal am win
 di gaued² yw r deg ewin
 gwr byrr yw ef gyrr i bronn
 a rhy hyrr³ i wyr hirion
 mwy vannwyl i movynnir
 y dewr hael na dau or hir
 mwy i enw hyd y mynyw
 a mwy rodd na gwr mawr yw
 howel mewn Ryvel medd rai
 syr howel nys arhojai
 myned a wnafl uch mynydd
 os vy rhaed⁴ a saif yn rydd
 dim yno nys damunwn
 ond nef ar vn dyn a wnn
 nytiaid ym ond dwr a dydd
 o chaem enaid vch mynydd

XXXVIII

I FORGAN

HAFOD 3 p. 312=*d*

Morgan synwyr anianol
 a thad nef nith ad yn ol

¹ arddwn O.

² for digacad, *open*.

³ hir?

⁴ vy nhraed O.

mae metel howel ai hyd
 milwr gwyn mal avr genyd
 bid arnad gampav r tad dv
 bid vrddas ffylib dorddv¹
 karw yn ynill kyrn vniawn
 kynar i ddarpar ai ddawn
 kwmpas dyfric a impir
 kenav llew dv kynllo dir
 mae ar nad vlaen draen a dric
 vn dyfiad a ffen defic²
 ith rvddiav mae wyth wreiddyn
 a had dawn yr hewyd hyn
 eillio dyfarf a ellid
 heb eillio r gras pellair gwrid
 val yrwyd yn ddifalais
 val ith gav dwyfil ath gais
 alys dodlys³ gonffessawr
 ir mwyn alygssandyr mawr
 geirie r awdyr a gredwn
 gwna dithav gynghorav hwn
 bydd hael am evrgael morgan
 wrth wyr a bydd dda wrth wan
 gwyr a wna gwr yn wrol
 gwr a wna gwyr yniol
 e bie r gwyr lle bor gwaith
 bier tir a bwrw teiriaith
 kan mol wyr ith ol a thyn
 y did val gwalch ryd odyndyn
 margain⁴ a fu morgan vydd
 mal yno ymelienydd
 morgan os y droganwr
 mawr a wna kymro yn wr

¹ Philip Dorddu.
 required by cynganedd.

²=a phendefig.
⁴ E. bargain.

³ for *Aristotles*,

mae yt rann or britaniaid
 morgan nad dy ran nid raid
 mae o wenwys¹ ymwanwyr
 ith raid pan vo raid wrth wyr
 llaw r tad ai vraich oedd gadarn
 lle bych nid raid colli barn
 nid yw yn vn glod i neb
 eithyr denwi a throi dwyneb
 byd a fav² pe da i fod
 kytvn ar bargutanod
 gwisg di gossawc³ wyd i wyr
 gwayw a tharian gwaith cryr
 chedaist mor hy ydwyd
 vwch i llaw tec a chall wyd
 hawl plaid cawn help o lydaw
 hyn o dir wrth i henw y daw
 gwlad vael hael i hiolydd
 ag waithian gwlad vorgan vydd
 nid mawr gennyd am ariann
 ond ir i rhoi⁴ yn dair rhann
 nid traha mab gwrda gwyh
 yt vyny r maint a fynnych
 na wna dithau byngliav⁵ balch
 nathrafael neith yr ar ryfalch⁶
 ni chair heb ofyn⁷ a chariad
 yn llyss dvc ynyll ystad
 nith dreissir agwayw ir on
 nith gair heb vendith gwirion⁸

¹ Gwenthwys, the men of Gwent. ² bydafeu, *hives*.
³ *gossawk*. ⁴ = er i roi. In the Red Book of Hergest the
 modern *er* occurs throughout written as *yr* (=ir). ⁵ English
bungle. ⁶ na thrafael eithyr? ⁷ ofn. ⁸ *Author*. Ieuan
 deulwyn, then *d* adds in margin 'medd rai llowdden. pwy
 bynnag, da.'

MOLIANT I WR AI WRAIG AI FAB AI
FERCH YN Y GYFRAITH

BM. MS. 31069=0

Af i lann oni flinais
Llaweddog wynn lle dda gais
Af ir tir iach ar fort rydd
I dy Ifor a Dafydd
Af hyd draw at wr llawen
Ag at air Nudd Gatrin wen
Af yn gul i fin Gwilli
Ag i dewhau gyda hi
Troi yno at wyr Einion
Tre nhad yw y Gatrin hon
Teml gwlad gwedy gada¹
Tyddyn yw y ddauddyn dda
Un genau ni oganwyd
Ag arall yw y gwr llwyd
Dafydd oedd da i fedd ynn
Felly ail fo Llywelyn
Ty Rhys yw etto ar ol
Tri haelioni olynol
Dau wr i maent da yw r medd
Nid drwg hwyntau o wragedd
Dwy wragedd haelwedd yw hyn
Dau o wrda pedwardyn
Gwr ai fab yn gywir fydd
Gwraig yw gwirair oi gwaeydd
Ar y mhedwar mae hydab
Gwr a merch chwegair a mab

¹= Gwedigada.

Dwy idon hyd y dunnell
 Ag ar gyrch egorir gell
 Pwy r haelaf a gaf i gyd
 Yr olaf ar a welyd
 Bid wragedd bedwar ugain
 Ba wiw rhif lle na bo rhain
 Ymhedwar cyfar i caf
 Yn ddau gwpl ni ddi gyplaf
 Ar unwedd ir eisteddir
 Ar un saig orau yn¹ Sir
 Un fort hir yno fy'r twng
 A dau wely yn dailwng
 Yn bedwar y cymmarwyd
 Heb un balch ywch ben ei bwyd
 Llywelyn ni fyn e fo
 Fod taithr² na fwytaeo
 Catrin yn chwerthin ni chaid
 O bai unawr heb wainiaid
 Tariwn ynghylch ty r triael³
 Taria n hwy medd Catrin hael
 Wedi r elwyf drwy wili
 Rhys deg ef am rhestir⁴ i
 Am bod ar ddyfod trwy r ddor
 Mawd a diawd am deor
 Ai drwg vn hyd ei wregys
 O dyrchaf rodd Mawd ferch Rhys
 Catrin ddeg ewin ddi gau
 Nid llwyth ond oi llaw hithau
 Y ddau ifangc dda ufydd
 Gaden y rhai hen yn rhydd
 Maibion a fagason gynt
 Mawd ai phriawd diffrawy-ynt

¹ny?=yn y.   ²dieithr?   ³tri hael.   ⁴E. *arrest*, to check.

MOLIANIANT I RYS AWBRE

BM. MS. 31069 62b-o

Y llew yn dwyn llennau dur
 Heb wrthod be bai¹ Arthur
 Rys dros ynys i hunan
 Awbre ai vraich lle bo r vran
 Llw² a roes mal llaw Risiart
 Nad³ ai r dwrn heb dorri dart
 dyvalwyd⁴ ev val i dad
 nid ai⁵ vil ir dyvaliad
 dyvelais dan do velen
 lewder⁶ Rhys i Elidr⁷ hen
 addau⁸ acheu a ddichon
 Awbre yn riv barwn Rôn⁹
 drwy dir i doir ai deirach¹⁰
 drwy ddwr ar bedwaredd¹¹ ach
 i ffrwythau deau diaink
 aer¹² or un ffrwyth gorau yn Ffraink
 yr ymwanwyr am ynys
 ag un o rhain i gwnair Rys
 ny chlywais lais gan i law
 ond aur neu onn¹³ i daraw
 y naw kamp a vanekwyv
 au bwrw ar Rys Awbre ir wyv
 balch yw lle bai lu a chyrn
 oen difalch yn i defyrn¹⁴

¹R, wrthnod neb bai O.   ²R, llew O.   ³R, nid O.
⁴dyfalu, *to compare*.   ⁵R, ae O.   ⁶R, lewdr O.   ⁷O,
 o lidir R.   ⁸adde O, addav R.   ⁹Awbrai yn rriith barwn
 rhon R.   ¹⁰R, trwy dir i troi dairach O.   ¹¹R, bedwer-
 ydd O.   ¹²R, ag O.   ¹³R.   ¹⁴R.

nid¹ dewr hael vn enw Troilys
 ond dewr a hael yntau Rys
 di ryvedd yw i drev dda
 werthu gwin o² thrig yna
 nid ai³ aber gan dribad
 o ewin Rys ai win rad
 nid ettyl ef hyd at lynn⁴
 nid⁵ attaliwyd at elyn
 drwg gennyv o dir kynnydd
 na bai rent ir neb ai rydd
 syddyn nis kaisia⁶ iddaw
 ond a wnel onn⁷ dan i law
 o roen⁸ dir ir un dewrav
 Bro Gent i Awbre a gav
 anvon ir bairddion⁹ y bydd
 dwyn kwbl¹⁰ ar y dyn kebydd
 nid anair Rys er dwyn ran
 o wr dewr a ry dwyran
 anaml yw i hwn yma
 nag ystor nag cisiau da
 o thry r ynys wrth rannau
 Awbre nid a¹¹ heb rann dau

¹ R, ond O.   ² R, a O.   ³ ai r R.   ⁴ R, ny ettyl
 ev hyd ty lynn O.   ⁵ R, ny attaliwyd O.   ⁶ keisiaf R, 'sy
 ddyn=tyddyn' in margin.   ⁷ R.   ⁸ rhon R.   ⁹ R,
 bairddion O.   ¹⁰ ar=oddler. In the Red Book of Hergest
 'y ar' is the usual phrase.   ¹¹ el R.

CYWYDD MOLIANT WILIAM SION

GWYNEDDON MS. I 100a=R.

Ai iach gwilym vwch gwyli
 yma os iach mae ymhwys i
 mab ai enw ymhob ynys
 sy enw per iawn Sion ap rhys
 vn at emyl enw tomas
 heb wybod rhif ar bob tras
 ef a gaiff ef ai gyffion
 le ymhob sir Wiliam ab Sion
 o gayo y tyf y gwaed da
 gwedi gwaed gwidig ada¹
 hir oedd iach ar y rhyw ddyn
 hir yw dwedyd rhyd odyd
 ni bv fann neb oi fonedd
 i beri mwy bara a medd
 arwydd yw ar i ddiwig
 nad vwch vn o waed a chig
 yr vn oedd yn i wreiddiav
 Sion ap Rhys sy n parhav
 wiliam deg a eilw am dir
 ag a wrtheb o gwerthir
 ai llai rann oll or ynys
 i wneythvr rhol no thir rhys
 brodir lle gwelir gwyli
 llafvr hwnn yw holl fro hi
 er gorfod ni ddanodir
 os talv da wystlo i dir

¹ In margin, 'Gwidig ada. Gwydig adau, enw cymmwd neu gantref or swydd sef Ceredigion.'

o thalodd gann rhodd ar gam
ag o thal nid gwaeth wiliam
e brynn y mab o ronwy
er hynn i tir ai rhent hwy
ewyllys hwnn or lle saif
ydywr achos ai dyrchaif
a fo penn tynghedfenol
ofer i neb i fwrw yn ol
aed gadarn od a arno
nid a n i fyw dano fo
i dir ef er i dravael
a mwy nag ef mae yn i gael
o bv i allv heb ellwng
yleni mae i law yn y mwng
y bwa sydd yw mab sion
anelwyd yn i alon
o gorfv i blygv gan blaid
e vniownodd yn vnnaid
i gynen nis dwg anwr
i gynen ef ai gwna n wr
mae wiliam wych yn emyl mor
gwedi gorfod y garwfor
dyn yw ef oda i nofiad
a dry i dir dref i dad
wedi el ef hyd y lann
i mae edrych am oedrann
i ddevdaid ef oedd oediawg
i oed yrhain aed y rhawg

IEUAN DEVLWYN AI KANT

CYWYDD MOLIANT EVAN LLWYD

GWYNEDDON MS. I, fo. 101 = R

Y llew ievank da i lliwyd
 enw llew o ievan llwyd
 lliw i dad gorllwyd ydoedd
 lliw i daid gwilym llwyd oedd
 Ievan llwyd an well ydiw
 wyr Ievan llwyd or vn lliw
 a hevyd vn syd a saif
 gair i hwnn ag ir hynaif
 da iawn yw a dianair
 am i ddaed mae iddo air
 anodd ym gael i haeled
 bei kerddwn bob grwnn o gred
 mae son am i ddaioni
 mae i glod ef im gwlad i
 gwr wyf a roddes i gred
 na bai wyl heb i weled
 Davydd am weled ifor
 a nofiai a fai o for
 mynn y nef mine a nofwn
 for tawch im kyfair at hwn
 myfi af llei mai efo
 drwy dan a dwr hyd yno
 anawdd rhwystro awenydd
 at wr hael o keir tir rhydd
 yw dai fo y rhedaf i
 o rhed dwfr ar hyd teifi
 yno nid rhaid ym anach
 ofn neb o bydd ifan iach

y dydd y bv farw i dad
 ir oedd ddolwr ir ddwy wlad
 i ninav doeth dranoeth draw
 ddolwr a defnydd wylaw
 nid wylais gydar delyn
 am ynhad gimain* a hynn
 pann fv wann Ievan yn iaith
 yr wylais lawer eilwaith
 avr draw bann ydoedd ar drank
 addewais er i ddiank
 mae i girig fab ar babwyr
 i hyd am gyffryd* o gwyr
 ymryd fv er gadw r gwr
 roddi i dduw erddo ddevwr
 ni roddwn hwn i hynan
 a rhoi ym wyth or rhai man
 fynghred er gwyched fai r gwyr
 na rown Ievan er nawyr
 beim lleddid nis newidiwn
 nid hawdd ym roi newid hwnn
 gweddi a roes i ar saint
 ar i hwnn farw o henaint
 a gadel o dduw yn geidwad
 Ievan llwyd ym yn lle i dad

IEVAN DEVLWYN AI KANT

* for gymain'.   * amgyffryd? He vowed to St. Curig
 a wax candle as tall as his patron; pabwyr amgyffryd o gwyr =
 a rush enclosed with wax?

KYWYDD Y BYTHELAID¹

PENIARTH MS. 96 (627)

Howel winfaeth hael jawfudd²
 Howel vn afel a nvdd
 o haelion y ddechewlad
 o hwnn i down henw i dad
 val llywelyn fwa lliwloiw
 fychan ay gleddyf arian gloiws³
 gair doeth a gloiwddoeth gleddyf
 ar gair yd aeth yd⁴ gaer dyf
 buan waiw nawtan yttwyd
 mewn graddfalch⁵ mein gryf wyd
 kredigwalch gwyr kredigion
 karv ddwyd karvaidd jon
 kawr a ffryd kowir ai ffrwyth
 kwrt gwnlliw kair yt ganllwyth
 kynydd ar wledydd ydwyd
 achorn avr vwch aeron wyd
 arfer wnai ar fronn nant
 fry ar hely⁶ arfer Rolant
 dav waifi⁷ o daw owain
 deifr ymars nad wyf wr main
 mi a elwir mewn moliant
 tomas vaith sias vathav sant
 llydan wyf ymorganwg
 lled⁸ nag arth lle down agwg

¹ This cywydd properly belongs to the previous section—
 Cywyddau Gofyn.   ² iawnfudd h.   ³ fychan ai gledd arian
 gloiw h.   ⁴ y gair yd aeth hyd h.   ⁵ gair o fath h.   ⁶ fry
 hela h.   ⁷ wae fi h.   ⁸ modern, *lletach*.

segvryd yn ev pryd nawdd
 im ty hoiw am tehavawdd¹
 mae yth blas mwyaf ith blaid
 wyth howel o fytheiaid
 rro ym ddav hoiwrym hirell
 drwy bwyth a dyroi² bell
 hawdd fy nenn ym gael genyd
 hyddgwnn mawr hawdd gwyn y myd
 gkad³ ynn gael kydenog⁴ wallt
 kantorion kwn⁵ y tair allt
 dav lain ogydsain gwaedsaig
 dysgyblon kroiwon mewn kraig
 blaenywyr⁶ blinen ewig
 brodyr gwar ai bryd ar gig
 davgi taer gweiddi tir gwyllt
 dyhvnwyr karw dv henwyllt
 dav a gan organ irgoed
 bagbibav⁷ kwndidav koed
 meinwyr kerdd maenorav r⁸ kyll
 mintai ar klustiaf mentyll
 kanv a wnan vch llan llyr
 kanwriaeth kowion eryr
 klowir mewn klera mynych
 koed glwys mal kawod o glych
 bleiddiaf taer yn bloeddio ton
 bradwyr keirw brodir karon
 kowydd pedwar a garwn
 pe kaid gann⁹ penkerddiaid kwn
 hawl dy dir hael wyd a dv
 howel par im fainhav¹⁰

¹ from *tewhau*.   ² dyro i *h*.   ³ gad *h*.   ⁴ gadenog *h*.
⁵ kwyn y teirallt *h*.   ⁶ blaenewyr *h*.   ⁷ bagpipes.   ⁸ r
 omitted by *h*.   ⁹ kan *h*.   ¹⁰ A better reading than the
 'fwynhav' of *h*.

CYWYDDAU HEDDWCH

XLIV

C. HEDDWCH LLYWELYN DDU AP JOHN

STOWE 959 (150a) = P

y llew draw ai¹ lldiaw² y rwyd
vn dedwydd wyf ond ū dwyd³
llywelyn fy holl olwg
ddu⁴ nyd iach ym ddwyn dy wg
dy var drwyr ddayar ydd ai⁵
dy heddwch am dyhuddai⁶
arf wyti ar vywyd tyn
eli ailwaith lywelyn
ū r⁷ wyneb yr wyd tebig
wyneb oedd ef ni bu⁸ ddig
ny welad serch o lid ssion
llaiha dithay r llid weithion⁹
ny by ar layky awr lid
lwydlaw onybai ledlid
er dyw¹⁰ vab ūscwier da
du¹¹ diledach dadlidia
ny bydd¹² na dedwydd na doeth
a wnai annog yn annoeth¹³
rhoddwch heddwch cyhoeddawg¹⁴
nys kwyn¹⁵ rai nas cawn yr hawg

¹ *f*, au P, a F.   ² *llido* r F.   ³ *ydwyd* F.   ⁴ *ddu* F.
⁵ F, dday P, dde *f*.   ⁶ F, ym dehaydday P.   ⁷ yr F.
⁸ F, by P.   ⁹ *Oe*, waithon *f*, withon P.   ¹⁰ Duw.   ¹¹ F,
dy P.   ¹² FO *f*, by P.   ¹³ FO,   ¹⁴ FO, rowch ym P.
¹⁵ FO *f*, kwynai P.

rywann wyf am rieni
 y gaissio dwyn dy gas di
 bostyo yr wyf o byost ddig
 ny dwyd heddiw ond tiddig
 over yw¹ yscwier gwych
 rodyor ssir wedi ssorych
 bydwettwn² air twnn yti
 mwy diolch oedd ym dewi
 saeth³ gwarel a saith gwryd
 drwy gorff ũ ddwad drwg yd
 diachos ym dy ochel
 dwad y ddwy doed ũ ddel
 dygweryl di ogaryad
 kweryl yw nym kar ũ wlad
 vyn raed ũ vynn⁴ rodyaw
 ynaill droed yr annell⁵ draw
 nyd ta n ro⁶ na bair tai n rydd
 a daed ũ diw r diodydd
 erw⁷ wyneb yr anell
 yn ssir iork nydoes erw well
 yn hereg⁸ yn ũ gegin
 yn hereg ail yn hy r⁹ gwin
 bales yw¹⁰ drws yth blas draw
 oni¹¹ baidd vwyneb yddaw
 llywelyn llai o alar
 na baid¹² vyw na bod ty var
 os diawg wyv dros dawi¹³
 diawg yw dwyn dy wg di

¹ ym F.   ² pe F, lai f.   ³ saith Fz, saeth Pf.   ⁴ P, vynau
 (for fynnai) f, Fy nhroed a fyn im droediaw F.   ⁵ ae ymhell
 F, yr a mhell z.   ⁶ P, rho f = nid da fy nhro, F has ni ad y
 nhraed.   ⁷ erw o f.   ⁸ P, anhereg Ff.   ⁹ yn nhy r F.
¹⁰ z, byles P, ba les iw F.   ¹¹ FOz, ny P.   ¹² = baut, or
 bait.   Impf. 2nd sing.   ¹³ The next two couplets not in P,
 but in FOz.   Dowi O.

dwr oni bai draw na bad¹
 nim ettyl na mwy attad
 o bydd unwaith gymdeithas²
 ny bydd dragywydd dy³ gas

XLV

CYWYDD HEDDWCH I RYS FAB
 EDRYD

HAFOD MS. 20 (200)=f

Rys a gynnail rwysg Einion⁴
 raid i ffailst vyrhae⁵ dy ffonn
 nydoes arf wedy sorri
 eithr yn dwnn ith ddyrnau di⁶
 ymavel⁷ am waew evydd
 am nad gwiw mained y gwydd
 torr y koed ar twr kadarn
 ny thorri r⁸ vauk wrth roi r varn
 dy lid ti yw⁹ dala ty
 wrth Einion¹⁰ ir aeth hynny
 roir wyn wnai¹¹ rai or ynys
 a chwi yn roi¹² ychen rys
 rai eraill a ry jaura¹³
 wedy roy ti¹⁴ wedrod ta
 ai mawr addef am roddion¹⁵
 ond af yr wyl yn dy vronn

¹Fe, o dwr o bai drai na bad f. Perhaps one should read
 'y dwr na bae drai na bad.' ²F, gydmaithias P. ³F,
 draw f, P omits. ⁴J, Einon f. ⁵f, ffeilst fyrrhav R, ffeils
 warhav J. ⁶RJ, othwrn f, oth ddwrn O. ⁷ymofal R.
⁸RJ, thoryr f. ⁹RJ, a f. ¹⁰J, Einon j. ¹¹mae RJ.
¹²n rhoi yr j. ¹³yn rhoi ieira R, i aura O. ¹⁴rhoit RJ,
 wedrod, *wethers*. ¹⁵O adds a variant Ni rodidi ti o roddion,
 R reads, ai mawr oedd amav roddion
 ond a fu r wyl yn dy fronn.

dieithr¹ ym dy dy ath rodd
 ond ethrod am dieithrodd²
 er na chau drws arnoch draw
 mae rhiw estron im rhwystraw³
 ny Royd ti var ataf j⁴
 heb i arall i beri
 dau davod am ethrodant
 ag ynyr vn genau ir ant
 mwyn o beth ym wyneb oedd
 emlidiwr⁵ ym ol ydoedd
 gloew oedd gynt gelwydd y⁶ gwr
 ef aeth Rwd⁷ ar vy ethrodwr
 evo ar hyd syth⁸ vawrhau
 ar vaneg ir wyf jnnau
 un gair ydwyd ny gredy
 ar enau bardd er na by
 dal ryw grair er⁹ delw r grog¹⁰
 yno e gair un yn gauog¹¹
 y dyn wyf a¹² dan i wad
 er nad da r vn ai dywad
 o bu¹³ air heb i warant
 gorau dim oedd gau ar dant¹⁴
 mae r ddiaereb mor ddiras¹⁵
 ny bu gu jawn na bai gas
 roi vnwaith yn ry annwyl
 a bod ar gas¹⁶ bedair gwyl

¹ RJ, dieithr *f*.   ² di aithrodd *f*.   ³ R, esdron ym
 rhwysdraw J, but *f* has ny baidd vy wyneb yddaw, see above.
⁴ ni roit dy farr attaf fi RJ.   ⁵ ymlidiwr J, am hylidiwr R.
⁶ J.   ⁷ rhwyd J, rhwd (*rust*) goes better with 'gloew.'   ⁸ ef
 ar hud ith fowrhav R, ef ai rhoed yw fawrhav J.   ⁹ J.   ¹⁰ a R,
 dal grair fe fai delw y grog *f*.   ¹¹ yr vn gevog R.   ¹² dyn
 wyf a a J.   ¹³ bai R.   ¹⁴ R. ar y dant *f*.   ¹⁵ ddihareb mor
 ddyras J.   ¹⁶ gais R, gas with goll written above O,
 goll J.

travael oedd troi or vlwyddyn
 heb droi i dir mab edryd wyn¹
 rot a jarll o Royd ti wg
 iawn nad elai yn dolwg²
 nyd klod vel dwyn enaid klaf
 bwrw r kas lle bo r kae jsaf
 meddwchwi ny maddevwch waith³
 airiol y verch ar ael vain
 ath gyvyd oth ddigovain⁴
 os⁵ roi esgus ry ysgon
 bid rol o baderau honn
 mawr yw bys Mair i⁶ bwyso
 nessa⁷ i Vair Annes a fo.

¹ J, droi dir R, heb i dir oll mab y dyn f.   ² J, yn dy
 olwg O, jawn wad ebai yn dy olwg f.   ³ nid maddav chwaith
 J.   ⁴ RJ, ddigovaint f.   ⁵ RJ, o f.   ⁶ RJ, a f.   ⁷ J, i nesa f.
 Author, Ieuan Deulwyn, Rf., Howel Kilan or Ieuan
 Deulwyn JO.

CYWYDDAU YMRYSON

RHWNG IEUAN DEULWYN A BEDO BRWYNLLYS

XLVI

I SYR RYSSIART HARBART

STOWE MS. 959 (169b)=P

Y dderwenn o dday wryd
y ra risc¹ ayr ar y hyd
sswm praff megis am² ū prenn
Syr Ryssiart ssy or³ assenn
ūr hwyaf ar yr heol
harbart yw wr byr ar dol⁴
nyth roid ynn llai no thridynn
by bai dywaith ar bob dyn
dy ennwi n ywch dyn no neb
ny wis⁵ etto nes atdeb
nyth gaf ar vnwaith ygyd
na both ovyn beth hevyd
mab ydwyd val am bader⁶
a wyr y swm ar y ser
oes hir o beth oyssayr byd⁷
dy ssynnwyr di ssyvwyd

¹ ar rhisc avr S, ar rhisc o aur O.   ² y sy am y O, sy
am war y S.   ³ ysy ar S.   ⁴ Herbert ai wyr pert iw ol O,
⁵ PS, wys O.   ⁶ From SO, omitted by P.   ⁷ P.

os hir o beth yw saer byd,
Dy synnwyr di sy ennyd SO.

This couplet should be
os hir o beth oesau'r byd
dy synnwyr di sy unyd

unyd = un hyd, *equally long*.

o doedir¹ ym dador² wyl
 na³ bwyf awr heb vy arwyl⁴
 bedo ssyn llithio pob lle
 brwynllys nyd byw ar vnll
 bwriad twnn oedd ych bryttay⁵
 o chae gennad ach gynay
 chwi a roddech arwyddonn
 y gael or mab glera Mon
 esgis⁶ may n ol ywiscoedd
 eissioes bryd ar Siassbar oedd
 gwas diraid⁷ ũ gais dwyrod
 a byw n ryhir heb vn rodd
 gwn ssidan acharyan chwi
 gwn ffwrwr gann ffy harri⁸
 nyd elw ywn ado y wlad
 er y dwyll ar ũ dillad⁹
 dwy rodd oedd wedy addaw
 a methy rodd yma a thraw
 ũ yrddelwo¹⁰ or ddwylwy
 ny wyr yddwg¹¹ vn or ddwy
 nyd ta fydd gwaith ũ tavod¹²
 o bai o vywn heb yvod¹³
 kelwyddawg¹⁴ ywr koel yddaw
 kredir iarll¹⁵ ssy ny kwr¹⁶ draw
 gwilio marss¹⁷ gwal moroedd
 ag yno troi¹⁸ gwynt y roedd
 vn ũderynn ũ dirio
 ny ad nad ryw vad yw vo

¹ S, a dwedir, ² P, dadur KO, dadavr S. ³ ni SO. ⁴ SO, varwyl P. ⁵ hwn oedd barathav S, barottau K. ⁶ esgus SO.
⁷ dvriaid K, diriaid S. ⁸ gown ffwriwr gan ffi gari S, *furrier*.
⁹ er i ddall chwant ar ddillad O, dallwhant ai S. ¹⁰ a arddelwo SO. ¹¹ a ddaw SO. ¹² nit ta hefyd yw'r tafod SO.
¹³ a fai o fewn heb i vod S. ¹⁴ KO, kylwddog P. ¹⁵ SO, kredyr ierll P. ¹⁶ kowrt KS, kwrt O. ¹⁷ mae r gwalch y SO. marss = *march*, *border*. ¹⁸ troi n y O.

man a welo mewn niwlach¹
 mae n i dyb o maendai bach
 bedo aeth yr bad waithan²
 berr³ ũ wlych kynn bo ar lann
 o bydd brydydd a bradwr
 arver da yvwrw yr dwr
 ũ brwyn bychan gwyn ũ gai
 gann ddaylwyn ag ni ddylai⁴

XLVII

ATEB BEDO BRWYNLLYS

MS. P. 170b

Y reryr gwych ar warr gwent
 biayr ailmodd ar barlment⁵
 marchog aũ lingk mayrch achlych⁶
 am ddaylyr mann yddelych⁷
 rag dwyneb oes neb vnnod
 ũ wnar kraigiay n ryg ragod⁸
 ssaith o aliwns ni thalent⁹
 syryssiart dros ryswyr trent
 hir gann gymry glymyr glin
 harbart awr heb art airin¹⁰
 gwe a arnad y gerniw¹¹
 grayan ayr ũ goron yw
 a sserenn yth vessurir¹²
 a lamp or hayl emprwr hir

¹ F, ron KSO, om. by P.   ² P, weithian SO.   ³ berr
 = *leg.* Bedo a wlych kyn bod ar y lan SO.   ⁴ KSO, na
 ddelai P.   ⁵ KO, parlment P, o bai r eilmodd ar barlament S.
⁶ marchog glan a meirch ai glych O.   ⁷ am y neidyr y mae n
 edrych SO.   ⁸ ar kreigiau yn krynn rhagod SO.   ⁹ S,
 nythelynt P.   ¹⁰ eurin SO.   ¹¹ gwavad arnad hyd S.
¹² S, vyssyrir P.

ag i ranu gwirionedd¹
 ir wyd ywch law r iad a chledd
 may yma wr² ym a wnai
 wrth gellwair waytha gallai
 gwnaythyr igain³ o iaythoedd
 ym ar yr⁴ vn modd yroedd
 y vylay⁵ ū ddyvelais
 val y ssyrth dyvaliad⁶ ssais
 os yn brudd y mae in kuhuddaw⁷
 e wyr drwg a vo drwg draw⁸
 yma yr oedd help am wraidd hynn
 ū⁹ llaw ūna ar llinin
 mae un gair y mew'n y god¹⁰
 nos da i Ivan os dyvod
 gwasgy en y gaisso gwir
 ny chair agos ony¹¹ chrogir
 ymwan ay dwyll ymayn deg
 ag ny mynn gwayw na maneg
 chwennych ag nywlych y law
 vy lladd er vy lle yddaw
 lle nyda llanw y dwaid¹²
 llai¹³ berw hwnn lle bo raid
 ysstynny klyst¹⁴ ywynedd
 byrhay klyst y¹⁵ aber kledd
 mayng hidweli¹⁶ ysbiwr
 ū wyr y don ar ū dwr
 wrth galan ieyan Ionor¹⁷
 daylwyn y may n dilin mor

¹ SO, this couplet omitted by P.   ² un S.   ³ ugain K,
 ugain O.   ⁴ yma ar un S.   ⁵ villiau S.   ⁶ dyval y O.
⁷ S, om. by P.   ⁸ O, eff a wyr drwg efo draw S.   ⁹ ar S.
¹⁰ SOK, couplet, om. by P.   ¹¹ na S.   ¹² dywaid O,
 dowaid S.   ¹³ SO, llai yw P.   ¹⁴ klusd S.   ¹⁵ yn S.
¹⁶ nghydweli K.   ¹⁷ SO, Ionawr P.

ni bu n yr hav¹ ar benn rros
 heb ithinen boeth vnnos²
 y gwnn hwn³ ū gynhair⁴
 yntay ar tan hwnt yr tir
 y gadw r mor ith gynghores⁵
 tyar north nay⁶ tyrio nes
 ag ywynedd igainwaith
 a chynnwys hwnt chwe nay⁷ ssaith
 ū bryt⁸ ū wyr ū brytay⁹
 pai a ryvel y provay¹⁰
 a chynady ychnewidiaw¹¹
 blin yw ar neb blaen ar naw¹²
 nes kael or rhan nis klyw r hav¹³
 un waith Arthur nith werthav

¹ O, ny byr haf P, ni bu yrraf S.   ² eithinen bythevnos O.
³ S, hwy P.   ⁴ P, gynheir S.   ⁵ SO, y kynghorais P.
⁶ nordd ai tirio n SO.   ⁷ chwech ne S.   ⁸ y brvt K.
⁹ nach brattai SO.   ¹⁰ Pe i ryvel ev ach provai O.   ¹¹ a
 chaniadu ych neidiaw O.   ¹² SO, blin oedd er neb lai nar
 naw P.   ¹³ SO, nes kael yr hwnn nys klywn
    ū wnaeth arthyr nyth werthwn P.

MARWNADAU

XLVIII

SYR RISIART HARBART

MS. P 129a

Y warr gronn oray o gred
harbart hir byrr y tored
mayr oes yn marw ossart¹
mis ywr oes am ssyryssiart
onyd brad vynyw² dad i
mwy a vn brad vym ambri³
mal i Grist yn ymyl i Grog⁴
i mae v oerchwedl am varchog
madday vn ym oedd anodd⁵
am nabai⁶ vyw neb vn vodd
ny byddent ddwywent mor ddig
bytai obaith bod tebig
tyrva wann yw tre venni
ond try⁷ vy hwenn nyd tref hi
lladd vn an twyllodd enyd
llai oedd gwyn yn lladd i gyd⁸
anodd yw ynni y ddial
ay gwlad hwy⁹ heb gael ay tal
er y ddaulu urddolion¹⁰
ba wiw r dail lle bwriwyd on
ym roi ygid y mayr goydwig
marw vyr un mawr i vrig¹¹

¹ o siard O, o sart a. Perhaps for 'o sard,' sard = *blame*,
reproach. ² fy Nuw. ³ vy y Manbri O. ⁴ O, om. by

P. ⁵ O, anoedd P. ⁶ ny bu n vyw O. ⁷ tra a.

⁸ O, llai o gwyn yw lladd ygid P. ⁹ O, gwy P. ¹⁰ O, om.
by P. ¹¹ O, mwya y vrig P.

medi sy odderi y ddis
 a hau drain hyd yrynys
 man y trig brig ar yn bro
 mayn gloig er un¹ gwyl iago
 kwr² gwan yw kymry ygid
 pen twm yw n pont ennyd
 mayn debig er mwyn dayben
 na chair byth vn chware y ben
 kael ryw jarll nys koilar³ hawg
 a mwy orchest kael marchawg
 ny by wannach yn bonedd
 wedy bod a dyn⁴ ny bedd
 yrddas addaf ny savodd
 a ninay vy yn vn vodd
 yn ũcha rain vyn⁵ nechray haf
 ag yn nos iago nessaf
 dyw syl byr deay ssis
 ar iaũ n ol ar rann alis
 dyw llyn rwi n deall as
 yno yternwyd yn tyrnas
 diwedd haf ond dydd hevyd
 ny doedd bell diwedd y byd
 llef yn⁶ ũ varn ddiwarnawd
 ywr llef ar ol jarll ay vrawd
 mwya lladd ymhell oythynt⁷
 ond os kof hen dywssog⁸ gynt
 mal byellt am ol bwyall⁹
 mynybr a lladd bambri¹⁰ ywr llall
 da oedd y benn y dydd y by
 ony bai loyger ny blygy
 yn issel y kwynasswn
 bainttwy¹¹ gawssai r pen twnn

¹ gloeig am un O.   ² kwmwr O.   ³ koelia rhawg O.

⁴ dyw a, duw O.   ⁵ yn O.   ⁶ O, ym a, yn ? or ya P.   ⁷ P,

oeddynt O.   ⁸ onid oes gov hen dwysog O.   ⁹ O, bwell P

¹⁰ a llaw Manbri.   ¹¹ Pai n hwy O, baintewi a.

yr awch aeth yr warr uchel¹
i² warr gam yr warwig el

XLIX

MARWNAD SION AP DAVYDD OR LLYS
NEWYDD

MS. P 131a

Nos dy yw ynys dawy
Sion³ hael ū wnai r nos yn hwy
yn i oes⁴ roedd nos verr
dryghirnos wedir kwrnerr
llin davydd ve kydd⁵ ū kor
llin hopkin llew annhepkor
llys hwnn val hennlle ū sydd
llyssenw ywr llys newydd
ni ddylr ty ddalar to
pynn⁶ dynner ū penn dano
dwr oedd oy dai ar ryddyay⁷
ag yn yddydd gwin nay dday
o chaid diod ywch tawy
ny chair medd dichwerw mwy
o varw Sion⁸ vawr y ssynnwyr
am roi llynn marw holl wyr⁹
kilvai korff¹⁰ klaf y kaid
wedy ssion ny does enaid
cerddau da yn cwrdd¹¹ a dwr¹²
ni chyhyrddant¹³ a cherddwr
heb win rydd heb yn roddyon
heb ossai yn¹⁴ yw heb ssion

¹O, ywchel P.   ²ar y.   ³O, John P.   ⁴R, oes ū
vo P, ny oes fo ir O.   ⁵ef ai cudd O.   ⁶pan R.   ⁷ar
rvddiav R, hyd y iay a, ai rhoddaï O.   ⁸Oa, John P.   ⁹=
Gwyr, *Gower*.   ¹⁰oi cyrff O.   ¹¹kywrdd R.   ¹²OR, om.
by P.   ¹³chychwrddant O.   ¹⁴R, yni P.

oy varw ef a oedd¹ ryvedd
 o gwnair mwy or gwin ar medd
 gwlad wyr hi awyr hiraeth
 gwynn gwen o² vorgannwg aeth
 wyron laisson ū loyssodd
 marw vyr vn mwyaf y rodd
 ny daf y wyr wedy ū vo
 heb ssion pywiw sy ūno
 da vyssai ady³ vyssedd
 a chael ayr byth ywch lawr bedd
 llaw vn sant allan ū sydd
 a llaw ssion ar⁴ llys newydd
 llaw domas aeth dann assenn
 yr vn dyw or india wenn⁵
 y winwydden ū nyddair⁶
 a byrth vyth aberth y vair
 ny does raith ū roir waithon
 na llw sy well no llaw ssion
 os⁷ yr ayr ū roes yr hiraeth
 y aissaiy ef ū sy waeth
 mawr y doe r mor i dawy
 ar ryddyav⁸ mawd y roedd mwy
 argoel oedd ar y gladdy
 ar gilvai or glaw⁹ ū vy
 annorvod oedd vod y vedd
 bytai ef heb ū tivedd¹⁰
 modd ū ssydd er madday¹¹ ssion
 mae ym obaith am y meibion¹²
 pedwar o imp ū adwyd
 paynay ynller paen hen llwyd

¹ i farw ef a fu O.   ² RO, ar P.   ³ adv i R, ado i O.
⁴ llaw Sion yw or R.   ⁵ St. Thomas of India placed his hand
 in God's side.   ⁶ neddair *hand*.   ⁷ O, os oer aros yr hiraeth R.
⁸ ruddiau O.   ⁹ PO, galw R.   ¹⁰ etifedd O.   ¹¹ P *to part*
from, maceddu O, maddav R.   ¹² R. or maibon P, mae hoyw
 obaith or meibion O.

ny ynaf¹ wedi ainoes
 yr enaid rann ond ū roes
 o bydd ef ny² gynevin
 ny bydd dyw heb ddiod win³
 nid ai r⁴ vn enaid ar wall
 a bod ayr ny byd arall
 val y gwnai ar gwestaion
 gwnaed ū ssaint ag enaid ssion.

L

MARWNAD I DDAFYDD FYCHAN O
 LINWENT⁵

MS. O 81b

Pwy sy drist Powys drosti
 A deau hwnt gyda hi
 Trist wyv pan soniwyf⁵ am sias⁶
 glan Gwy a Glyn ac Euas
 o bu a vu och oi vod
 bu⁷ deheuvab heb dyvod
 un o wlad vael gwenn gael gwall
 o vrig gwlad Gurig arall
 fy swydd ni chevais heddwch⁸
 gelwain⁹ byth rhov a glyn bwch
 aros y ddau orau aeth
 am i haros mae hiraeth
 yma ddwyv am y ddeuvab
 ail Mair am weliau i mab
 gwaed oedd or llygaid iddi

¹ nid unaf O. ² yw R, yn O. ³ In the margin of P, 'paid a thybyaw felly.' ⁴ O, ny adai r P. ⁵ a las ai gydymaith Ieuan ap Llewelyn o Lan Gurig O. Gorchestion, soniwyd O. ⁶ chase. ⁷ O, I bu ddeuvab heb ddyfod Llanstephan 53. Also Gorchestion. ⁸ Llanstephan 53, i swydd ni chevais. ⁹ Llan. 53, O omits, galwn Gorchestion.

ag ail gwaed om golwg i
 yngwaith gyda gobeithiaw
 tori¹ drem ar y tir draw
 aros byth o ros i bant
 y ddau aeth ag ni ddaethant
 un gan wyv or alanas
 a Siak Llwyd os akw² i llas
 lladd Dauydd llai dda dyvyn
 vychan hael vachwyn o hyn
 lladd mab alluoedd ym ais
 llywelyn nid llai wylais
 dwyvil syn cwyno Dauydd
 ag Ivan val un gwyn vydd
 dwy genedl ei dug uniawn³
 a dwywlad aeth yn dlawd iawn
 Llinwent Lys i enyn tlawd
 Llan Idlos⁴ oll yn odlawd
 cwyno r wyv yn lle cawn rent
 cynllwyno penn kun Llinwent
 dull a vu n i dwyllaw vo
 Duw a allwyd i dwyllo
 tri lladd oedd nid anaddas
 wrth roi llw⁵ Arthur a las
 nid oedd ev yn gynevin
 a bod ar ol o bai Drin
 blaenred i vyned vu vo
 ag olav pan vai gilio
 drwg oedd genyv i drigaw
 i gadw r ol ynglyn⁶ Gwy draw
 Evo heb ymado⁷ n un mann
 vu gowir ev ag Ieuan

¹ O, Llans. 53, troi?   ² ak O, Llans. 53.   ³ annawn.   ⁴ Idloes,
 Llanst. 53.   ⁵ law, Llanst. 53.   ⁶ ynglann, Llanst. 53.   ⁷ mado
 Llanst. 53.

dau vrodur di avreidiol
 dwg i ni digion ol¹
 dauvyw i daeth heb dro da
 tri² Ieuan a gwlad Troia
 llyna vann llai yn o vedd³
 Llan Gurig mae n llew yn gorwedd
 gwanach yw r anfodd⁴ ir el
 gwanhau wyd⁵ egin Howel
 bod ynys heb lys heb lan
 i Bowys bod heb Ieuan
 i dial a ddaeth diliw dwr⁶
 mwy o ddial am ddeuwr
 wylo n ol deulew a wnaf
 o dielir nid wylav.

LI

GANEDIGAETH CRIST

BM. MS. 14967=I (106)

Y gwr a gaiff gyru gwin
 yn⁷ lle i waed yn y lladin
 mae r mab rrad yn arlladen⁸
 mal⁹ y bu ymru mair wenn
 wedi yrru yn yderyn
 y ganed tuw¹⁰ o gnawd tyn¹¹
 un i dvg o enedigaeth
 ond o run yn dri yraeth
 knawd oedd kynn y dioddef
 os o gnawd y sugna ef

¹ O, dwg i ni drigo yn ol, Llanst. 53.   ² tir?   ³ Ll. 53, avedd
 O.   ⁴ yw r ach ffordd, Ll. 53, Gorchestion.   ⁵ O, gwanhawyd,
 Gorchestion, gwahavwyd, Ll. 53.   ⁶ O, dial a ddaeth diliw ddwr,
 Ll. 53.   ⁷ S, y IO.   ⁸ yn r afrlladen.   ⁹ modd S.   ¹⁰ duw O.
¹¹ dyn O.

mair onn¹ a vagai mhrynnwr
 gwedi gael heb gyd a gwr
 mab ai weli ymhob aelawd
 mwy noc un oedd mewn i gnawd
 i vron a vu ar wenner
 yn prynnv pwngk y prenn per
 ni bu rad iawn i bridwerth
 y gorffai² roi i gorff ar werth
 duw a roe i waed oi vrv
 nis rroe was er yr lessu
 ufyddach yn i vaddav
 noc yw y ffeils yn i goffav
 dan balf y dyn heb olwg³
 duw a roes i ddrem dros i ddrwc⁴
 Suddas oedd nessa iddo
 wrth vwyd yn i werthv⁵ vo
 i gnawd oedd gan y deuddec
 ac ynte oedd yn gan tec⁶
 nos y bu yn ynys y bont
 nes y kusan nis kowsont
 gawr vawr gan y drygwyr vu
 ac yn isel gan lessu
 er godde⁷ i varrw ai guddio
 ef ai n vyw pan vynnai vo
 pe⁸ biessid heb i bassiwn
 pa waed y rroid byd er hwn
 nid oeddid kyn dioddef
 yn dwyn un enaid i nef
 oni bai vod y neb a vu
 a chnawd tyn ni chaid tynnv⁹

¹ hon S.   ² S, gorffe I.   ³ S, helowc IO.   For this tradition
 see 'Barddoniaeth Howel Swrddwal,' p. 2, note.   ⁴ roes drem dros i
 drwg, S.   ⁵ S, werth IO.   ⁶ ac yntav oedd gan dduw teg S.   ⁷ S,
 goedd IO.   ⁸ pei S.   ⁹ hyny S.

pan dynwyd pennyd einioes¹
 y gwr grym o gyrier groes
 Siosseb a erchis Iessu
 yw roinyvedd² ai ran vu
 pan godes poen gyhydedd
 kwrs da ir byd Krist or bedd
 yr aeth ehelaeth helynt
 y lloer ar haul yni lliw ar hynt
 a ffann dduc wedi r ffin ddwys
 i bridwerth i baradwys
 troi a wnnaeth dduw tri ynnol
 ir ffurv y bu n gorfforol
 Duw nef diav [i] nefoedd
 diviaur aeth diofer oedd
 yn gvn hael yn gynheiliad
 yn enw duw yn vn ai dad³
 gostwng fvr kyfrwng yn kael³
 a chyfod ddifio dyrchafael⁴
 y Sul gwyn rroes ai genad
 yr oedd duw ar ddeav i dad
 y mab i mae ym hob man
 ond i arwydd yn deiran
 y llun yn y dull hwnw
 yn olwyn avr ne lun W⁵
 heb ddechrav'r gwr biavr bedd
 y bv ddvw a heb ddiwedd
 os iesu wyr Sioessim⁶
 ond iesu dad nid oes dim

¹From this couplet the MSS. differ. I follow IO, to the * and then give the text of S. ²I, roi n i vedd O. ³S. ⁴dyrchafel S. ⁵A reference to the Omega sign Ω or ω, in Revelations i. 8. ⁶Joachim, Mary's father.

Author.—This has been printed in vol i. of this series as the work of Ieuan Swardwal, to whom it is ascribed in B.M. MS. 14979 and Llanstephan MS. 123. The subject is more in Swardwal's line than in that of Deulwyn, but as it is ascribed to the latter in several MSS. (Cardiff 7, Llanstephan 6, 47, 122, 134, Wrexham 2, Peniarth 112, and B.M. 31069), I thought it best to reprint it here.

NODIADAU.

CYWYDD XXIII.

Huw Lewis o Liwon neu Lifon, cwmwd ym Mon. Ceir ei achau yn Dwnn ii, 199. Huw ap *Llewelyn ap Hwlkyn* ap Howel ap *Ierwerth Ddu* . . . ap *Hwfa ap Cynddelw* : ac âch ei frawd Meurig o Vodsilin a Bodeon, ii, 205. Dywedir fod Llywelyn ap Hwlkyn yn fyw Tachwedd 1af, 1451 (nodiad tud. ii, 259). Ar ei ol aeth Bodeon a Bodsilin i'w fab Meurig, Prysaddfed i Huw, y Chwaen Isaf i Ruffudd, Bodychen i Rys. Un mab oedd i Huw Lewis, sef John Lewis ; iddo ef y canwyd C. rhif xxvi. Priododd Elin ei ferch ag Owain ap John ap Meredith, Ystum Cegid, a cheir gweithred gyfreithiol o eiddo John ap Meredydd i Owain a'i wraig, dyddiedig Ionawr 12, 1485 (ii, 169, 199). Gwraig Huw Lewis oedd Sioned verch Wm. Bulkley, gwel C. xxvi, lle gelwir hi yn 'afal clod o Fwlklai.' Ceir cywydd mawl o waith Lewis Glyn Cothi (tud. 444) i Huw Lewis, a marwnad Sioned Bwlclai ei wraig :

'Hi aeth i'r nev drev ddi dro,
Huw ei hunan sy heno.'

Canodd Lewis i Elin hefyd, chwaer Huw Lewis (tud. 437), lle gelwir hi

'Hon yw Non o hen Ynyr
Non o gyff Nannau a'i gwyr.'

Yr Ynyr hwn yw cyndad teulu Nannau. Ato ef y cyfeiria Deulwyn yn llinell 7. Eglurir y cyfeiriad at Ieuan Llwyd a Llywarch yn y cywydd, ond dyfynu pais arfau'r teulu (ii, 200). (1) Pais *Hwfa ab Cynddelw*, (2) Pais *Ieuan Llwyd o Vodsilin*, (3) Pais *Llewarch ab Bran*. Gwel *Cambr. Register* i, 145-6.

XXIV.

Rhys, 'meintumiwr (*maintainer*) iemen Thomas' ac 'wyr ryffydd,' yw Rhys ap Tomas ap Gruffydd ap Nicholas. Gwel ei achau, Dwnn i, 210-11. Rhoddir hanes ei fywyd yn llawn yn y *Camb. Register* i, 72-144. Pan laniodd Richmond yn 1485 yn Aberdaugleddyf, troes Rhys i'w bleidio gyda byddin gref o ddeiliaid, a bu ei gymorth mor sylweddol ym mrwydr Bosworth nes i Henri VII. ei anrhydeddu gyda'r prif swyddau yn Neheudir Cymru. Gwnaethpwyd ef yn Gwnstabl Brycheiniog, Ystafelydd Caerfyrddin a Cheredigion, &c. Enwogodd ei hun yn Lloegr a Ffrainc o dan y ddau Henri. Am iddo gymryd Arglwydd Audley yn garcharor ym mrwydr Blackheath, gwnaeth y Brenin ef yn

Farchog ar faes y gwaed (1497). Bu farw 1525, yn 76 mlwydd oed (*Dict. Nat. Biog.*) Yr oedd un o'i etifeddiaethau yn Emlyn (gwel tud. 44). Priododd i ddechreu Efa (*Camb. Reg.*) neu Mabli (Dwnn) verch Henri ab Gwilym, Cwrt Henri, gwel Cywydd xxvi, tud. 67. Rhoddir ei holl swyddau, &c., mewn nodyn yn Dwnn i, 210. Canodd Deulwyn gywydd arall iddo (rhif xxxvi). (Gwel hefyd L. G. Cothi, tud. 163).

Syr Rhys Hen, llinell 2, mae'n debyg yw yr Arglwydd Rhys (1132?-1197), tywysog y Deheubarth.

Gofynir ychen i ddechrau gan Dafydd Llwyd, Abad Aberconwy (Maenan). Ceir dau gywydd o waith Tudur Aled yn gofyn march i'r un un dros Cynfrig a thros Wm. Gruffydd (Rep. on Welsh MSS. i, 166). Gwel y *Gorchestion*, tud. 235, am un arall i'r un perwyl o waith Tudur dros Lewis Amhadog o Laneurgain (gwel Dwnn ii, tud. 295), ac nid 'Cynrig,' fel y tybia Cynddeby.

Y nesaf enwir yw 'y dyan,' neu y deon, yr un hwyrach a'r Athro Kyffin. Ymhlith deoniaid Bangor cawn *Richard Kyffin* yn 1480 a 1492. Bu farw 1492 (*Le Neve*, tud. 111). Yr oedd Nicholas Rewys yn y swydd yn 1474, ac felly canwyd y cywydd rhwng hynny a 1492.

Y nesaf eto yw 'y Ssiammerlen sant' o'r Penrhyn a Phlwy Llechid, sef William ap Gruffudd ap Robin. Y mae y Penrhyn ym mhlwy Llan-degai, ond yr oedd Cochwillan, un o etifeddiaethau'r Penrhyn, ym mhlwy Llanllechid. Rhoddir ach Syr Wm. Griffith, marchog, Chamberlain Gwynedd, yn Dwnn ii, 167-8, a chawn mewn nodiad iddo bleidio Iarll Richmond, gan arwain cwmni o feirchfilwyr i frwydr Bosworth. Penodwyd ef yn Sirydd Sir Gaernarfon yn 1485 am ei oes, a daliai'r swydd yn 1496. Os yw 'siammerlen sant' yn profi fod Wm. Griffith yn dal y swydd o Chamberlain Gogledd Cymru ar y pryd, canwyd y cywydd ar ol 1483, canys yn y flwyddyn honno y rhoddwyd y swydd iddo (Catal. B.M. MSS. i, 147). Daliai hi hefyd yn 1484 (i, 150). Ond amheuf ai cywir y darlenniad. Tybiaf mai 'Siarlmen sant' a ddylai fod, sef Charlemagne. (Cymh. L. G. Cothi 484).

'I'r gad vlaen y *Siarlmaen sant*
Ar ei ail ydd ai Rolant.'

Am santeiddrwydd Charlemange, gwel 'Ystoria Carolo Magno.'

ll. 1. *Yryen*, yn Dwnn i, 210, olrheinir Rhys i *Urien* Rheged.

XXV.

Enwir yma ddau o feibion Gruffydd ap Nicholas, sef Thomas, tad Rhys ap Thomas (xxiv), ac Owain ei frawd, gwel Dwnn i, 98. Ceir hanes y ddau yn gyflawn yn y *Camb. Reg.* i, 59-69. Anerchodd L. G. Cothi Owain ar gân pan apwyntiwyd ef yn Geidward Castell Cidweli (tud. 138).

45. ll. 24, *e wrynn u bairdd*. Felly Lewis (ll. 48),

'Owain o ben *bryn y beirdd*.'

Rhaid mai ei blas ydoedd ; canys gelwir ef yn Dwnn i, 221, Owain ap Gruffydd o Fryn y Beirdd.

46, ll. 4, rys ymorgan : Rhys ap Morgan o Blwy Ddeusant. Gwallter (mab Ievan glas ?) o Langadog. Davydd ap Rys ap Gwilym, Owain Gwyn o Lanedi (mab Llywelyn ap Owain), pendeigion o ddwyrain Sir Gaerfyrddin.

XXVI.

Gwel ar C. xxiii. Sion Lewis oedd unig fab Huw Lewis o Brys-
addfed, plwy Bodedern, yng nghwmwd Llifon, ym Mon. Penderfyna'r
cywydd hwn gartref Ieuan Deulwyn yn y llinell 15, tud. 49 :

Gwe ar fardd o Gaerfyrddin.
tud. 49, ll. 20, 'o ryw fwklai.' Mam Sion Lewis oedd Sioned Bul-
keley, merch Wm. Bulkeley o Holcroft, Dwnn ii, 134. Rhoddir dwy
chwaer iddi yn yr achau o'r enw Alis, gefeilliaid, ac un o'r enw Elin, a
briododd Robert ab Mredydd, Glynllifon. Un o'r ddwy Alis yw y
fodryb y cyfeirir ati yma, mae'n debyg, fel 'Chwaer mam y ferch orau
[ym] Mon.'

XXVII.

Bu'r Doctor Sion Morgan yn Esgob Tyddewi yn ol Le Neve (p. i,
299) o 1496 hyd 1504. Cafodd archddiaconiaeth Caerfyrddin yn 1488.
'John Morgan, L.L.D. was installed Dean of Windsor in 1484, and in
1496 he was made bishop of St. David's,' Le Neve ii, 372. Gelwid
ef yn John Young hefyd (felly Catal. B.M. MSS. tud. 248). Ceir ach
John ap Morgan . . . o Gruffudd ddwnn, yn Rep. on Welsh MSS. ai,
820 (251c) ac ymbellach ymlaen (255) cawn 'Nest verch Wallder, mnm
John ap Morgan Esgob Dewi.' 'Gwaed y dwnn,' meddai Deulwyn,
tud. 50 ll. 16, 'a llwyth Urien' (ll. 13).

Tir Kadell : pan rannodd Rhodri Mawr ei deyrnas ar ei ol rhwng
ei feibion cafodd Cadell Ddeheudir Cymru fel ei gyfran.

Y Gennen. Afon yn ne ddwyrain Caerfyrddin ger Llandeilo Fawr,
a rydd enw i'r cwmwd Is Cennen.

XXVIII.

Ceir ach Dafydd Llwyd yn Dwnn i, 227-8. Dafydd ap Llywelyn
ap Gwilym Llwyd o Gastell Howel ; ac ach ei wraig 'Lleucu, verch
Ieuan ap *Siankyn Lloyd* o Liwyn David o Gemes.' Canodd L. G.
Cothi awdl iddo (tud. 254), a marwnad i'w wraig Lleucu (tud. 258).
Sonia yntau, fel Deulwyn am ei charedigrwydd i weiniaid Gwinionydd,
sef cwmwd o gantref Hirwen neu Seirwen, yn Sir Aberteifi (M.A. 736b).

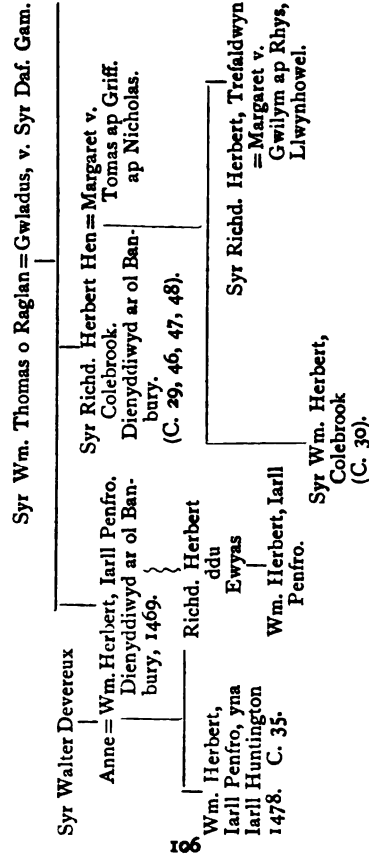
53, ll. 15. *Dwr Klettur* yw Afon Cletwr, cainc o'r Deifi. Saif
Castell Howel yn Nyfyrn y Gletwr, ym mhlwy Llandysul. Rhed y

Gerddin i'r un afon yn nes i'r mor, a hi rydd enw i'r rhanbarth *Uwch Cerdin* (52, ll. 21).

XXIX.

Ceir nifer o gywyddau eraill o waith Deulwyn i'r Herbertiaid, sef xxx, xxxv, xlv, xlviii. Dyma eu hachau (o Lewis Dwnn 292-3, 312. *Burke's Peerage*):

Yn y cywydd hwn enwir campau'r hen Gymry—bwrw'r maen, ymafael-
yd codwm, nofio, rhedeg, saethu, neidio, i ddangos rhagoriaeth Syr
Risiart ymhob un.

- ll. 11. Bro Venni : ardal Abergafenni; yr oedd Colebrook yn ymyl.
ll. 14. Mewn 'ymdrech gwyp' gallai dafu 'Dynys (Dennis?) hir.'
55 ll. 8. William 'as yn ywch, sef ei frawd, yr Iarll.
56 ll. 4. maibon wiliun : Syr Wm. Tomas o Raglan.

Gwel L. G. Cothi 58, 65, ar Iarll William a Syr Richard Herbert.
Y mae ar gael gofnodion am Gomisiwn o eiddo Edward iv, i Ieuan ab
Rhydderch ab Ieuan Llwyd, a gynorthwyd gan Howel Dafydd ab Ieuan
ap Rhys, Howel Swrdwal, *Ieuan Deulwyn*, ac Ieuan Brechfa i chwilio
i mewn i achau yr Herbertiaid (gwel Fenton's *Pembrokeshire* app. 45,
Coxe's *Monmouthshire*, 421, Catal. B.M. MSS. i, 488, L. Dwnn i, 197).
Amrywia'r dyddiad honedig. Yn ol Coxe a Fenton 1460, ond yn ol
Dugdale's *Baronage* ii, 256, Harl. MS. 6831, ff. 349, 1462. Profir
gan Sir Samuel Meyrick, Dwnn i, 997, fodd bynag, nad yw yn ddilys,
oherwydd gelwir William Herbert yn Earl of Pembroke ynddo, pryd
mai yn 1468 y codwyd ef i'r iarllaeth, a'r adroddiad yn honni'r
dyddiad 1460 neu 1462. Cydsynia'r awdurdodau eraill, ac ychwanega
Mr. Edward Owen (Catal. B.M. MSS. p. 488), 'It does not appear
upon the patent close or exchequer memoranda rolls of the 4th Edw. iv.
Though such a commission may not have emanated from the crown, it
is nevertheless highly probable that inquiries may have been instituted
amongst the pedigree-bards of South Wales by Sir William Herbert
upon his elevation to the peerage.' Yn ol Syr S. Meyrick perthyn i
oes Harri viii.

XXX.

Mab oedd Syr Wm. Herbert i Syr Richard y cywydd o'r blaen.
Cenir hwn iddo pan yn blentyn 'mywn i gryd' (58 ll. 1),

'Doe ddoedd yr oed i ddiddwyn.'

h.y. 'ddoe yr oedd yn yr oed i'w ddiddynfu.'

ll. 10. dau syr rys a ssyr Ryssiart. Yr oedd Syr Rhys ap Thomas
ap Gruffydd ap Nicholas yn frawd i Margred, gwraig Syr Richard.

ll. 11. llwyth Kerniw, 'The Cornwall Family.'

57, ll. 5. gryffydd : Gruffudd ap Nicholas.

ll. 8. o ach vasgen : deuai Gruffudd o 'Mor ap Pasgen ap Urien
Rheged' (Dwnn i. 210), a disgwyliem 'ach Basgen,' ond meddalheir
yma eilwaith, cymh. Ynys Prydain, Brydain, Frydain. Gwel hefyd
ll. 18, 'a chiw eryr wych o yryen.

ll. 17. hawg o Edwin hen, cymh. Odwin xxxv, tud. 66. Ceir
Edwin ymhlith pymtheg llwyth Gwynedd (*Camb. Reg.* i, 151), ac Edwin
ap Gronwy, Dwnn i, 51. Gwel hefyd L. G. Cothi, tud. 70, ll. 4, am
hil Edwin.

XXXI.

Enwir dau abad, i ddechrau Rhys, yr ail Dafydd o Gelynin, abad Ystrad Fflur.

Yn rhestr Abadau Ystrad Fflur (*Hist. of Strata Florida*, App. cvii) ceir enw David, 1460-1490, lle dyfynir *Arch. Cambr.* iii, 372, lle cawn lythyr o law A. Llwyd (1848), 'In one of my MSS. I see a copy of an Ode written to celebrate Abbot David of Ystrad Fflur. . . . The author is Ieuan Deulwyn, a bard who flourished from 1460 to 1490. He presided at the Glamorgan Gorsedd in 1480' (p. 147, fol. 19). Y cywydd hwn felly yw yr unig gyfeiriad sicr at Abad Dafydd tua 1460.

ll. 4. Rys. Yr oedd un Abad Rhys newydd farw yn 1442. Dewiswyd Wiliam Morys yn ei le, ond bwriwyd ef allan trwy drais gan John ap Rhys, Abad Aberconwy. Rhoes y brenin mewn canlyniad ofal yr Abaty ar Ddafydd, Abad Ty Gwyn, a Thomas, Abad Margam (*Hist. of Strata Flor.* 167). Ni wn ai yr un ydyw y Dafydd hwn a'r un y canodd Deulwyn iddo.

XXXII.

Ceir cywydd arall o waith Deulwyn i Wiliam Sion, rhif xli, lle gwelir mai Gwilym ap Sion ap Rhys ydoedd. Ei fam ydoedd *Lleucu Llwyd*. Enwir hi gan L. G. Cothi, tud. 315.

'Tra vu Sion a Lleucu Llwyd,
Uchelwyl uwch eu haelwyd,
Nid âi'r un hyd yr Annell
Nad elai ban elai 'n well.'

Dywedir ymhellach, tud. 316:

'O wŷdd fr Llywelyn Ddu
Y mae egin yn magu.'

Ceir yr achau yn Dwinn i, 27.

'Gwedigada: Wiliam a *Llewelyn du*, meibion Sion ap *Llewelyn ddu* ap David . . . ap Kadell deyrnllwg.' Yr oedd gan Wm. Sion, felly, daid a brawd o'r enw Llewelyn ddu, ac yn ddiddadl ei frawd ef yw'r Llywelyn ddu ap John, y ceisir cymod âg ef yn cywydd xliiv. Yno enwir Lleucu hefyd (ll. 13), 'ni by ar layky awr lid,' a'r Annell (84, ll. 16, 19), a Sion y tad (83, ll. 11).

ll. 8. Gwedigada, cwmwd yn y Cantref Mawr, Ystrad Tywi.

Hu hen: Hu Gadarn, yr arwr dychmygol a ddysgodd i'r Cymry aredig, meddai un o'r Trioedd diweddar (gwel M. A. 400, rhif 56, hefyd rhif 4, 5, 54, 57, 92), 'Efe a ddaeth a chenedl y Cymry gyntaf i Ynys Prydain, ac o wlad yr haf a elwir Deffrobani y daethant, sef y lle y mae Constinoblys." Esbonir ei enw yn ei ddull ei hun gan Dr. Pughe, *Cambr. Register* iii, 162-6. Efe bioedd yr Ychen Bannawg a dynnodd Afanc y Llyn i dir, 'ac ni thorres y llyn mwyach.'

Llanegwad yn Ystrad Tywi. *Cetheinog*, rhanbarth o Gaerfyrddin, lle saif Llanegwad.

61, ll. 9. Syr Gi = Sir Guy of Warwick. Ymddengys fod y chwedl am Syr Gi yn boblogaidd iawn yng Nghymru fel yn Lloegr. Cyhoeddwyd hi mewn Saesneg Canol yng nghyfres yr *Early English Texts* gan Zupitza. Cyfeiria Deulwyn ati hefyd yn rhif iv, tud. 6.

XXXIII.

Gwel ar rhif xxiv.

ll. 1. y fran : cyfeiriad at bais arfau, Syr Rhys ap Thomas (gwel tud 56, nodyn 8). Gwaith L. G. Cothi (tud. 161).

11, 18, bwa vrien : tarddai Rhys o Urien o du ei dad.

17. Mathau hen : ffurf gyffredin ar Matthew.

Gwnaethpwyd Rhys yn farchog yn 1497.

XXXIV.

Ceir achau Gwilym ap Rhys Phylip yn Dwnn i, 27.

'Hirfryn ; *Gwylim*, Rydderch goch, mcibion *Rys* ap *Ffylip* ap David ap *Rys* a *Ffylip*.' Priododd ei ferch, Margaret, a Syr Richard Herbert, Trefaldwyn, mab Syr Richard o Golbrwg (rhif xxix, xxx). Dwnn i, 293, note 6. Llwyn Howel, ger Llanymddyfri, oedd ei balas, yng nghwmwd Hirfryn, yn Sir Gaerfyrddin. Enw ei wraig, yn ol Deulwyn (tud. 64, ll. 24), oedd Als (Alice).

XXXV.

Gwel ar xxix. Wiliam Herbert, mab yr Iarll Wiliam a laddwyd ym Manbri yw hwn.

Cleddau wen : ceir Cleddau wen fel enw ar ason ym map Camden, yn rhedeg i'r 'Dau gleddyf.' Gelwir y cantref yn Ddaugleddyf, M.A. 737b. 'Yr ason elwir cledyf,' medd y *Brut*. 280.

ll. 8. Wyr Devrar : Priodasai Iarll Wm. Herbert ag Anne, v. Syr Walter Devereux. Yr iarll hwn oedd eu mab bynaf.

66, ll. 4. hawg o Raglan : Syr Wm. Thomas o Raglan oedd ei daid, ac Arglwydd Rhaglan oedd titl ei dad cyn ei wneud yn iarll.

7. dacar Ronwen = Lloegr. Rhonwen yw merch Hengyst yn y *Brut*. *Cymraeg* (135-8). Rowena y chwedlau Saesneg a ddenodd Gwrtheyrn i'w ddinistr â'i phrydferthwch.

'Ffrwyna bawb o gyff Ronwen' (Guto'r Glyn. *Ceinion*, i, 200).

13, 14. Yr un syniad ag yn tud. 94, 'mal byellt am ol bwyall.'

21. 'ni huont ierill neb ond dau' : sef, Jasper, Iarll Penfro (1452), a William, tad hwn (1468), a William y mab yw'r trydydd. Cymerwyd yr iarllaeth hon oddiarno yn 1478 gan Edward iv. i'w rhoi i Dywysog Cymru, a gwnaethpwyd yntau yn Iarll Huntington. Yn 1483 penodwyd

ef yn 'Justiciar' (Prif Ustus) Debeudir Cymru (Catal. B. M. MSS. Hart. [350] m.) Priododd ferch ordderch i'r Brenin Richard III, (*Lancaster & York*, Ramsay ii, 539.

30. bedd kwlen : the tomb at Cologne. Gwel chwedl Ursula Sant, a fenthwyd gan yr Huniaid yno, ac 11000 o wryfion i'w chanlyn.

31. Odwin (gwel ar xxx) : Caradog Freichfras?

XXXIII.

Ceir achau Henri ap Gwilym yn Dwnn i, 26, 131.

'Kaio: Henri ap Gwilim ap Thomas Vychan ap Thomas ap David ap Gruffydd ap Gronwy Goch.' Canodd L. G. Cothi amryw gywyddau iddo, gwel tud. 182, 185 (486?), ac i'w frawd Llywelyn o Fryn Hafod (185, 188), ac i'w dad (197), a'i ewythredd Phylip (208), ac Owain (211). Gelwir ef yn 'sieryv' (183 ll. 32). Ymladdodd wyth neu ddeg o o ornestau a'r enwog Thomas ap Griffith ap Nicholas (*Camb. Register* i, 66), ond cymodwyd ymrafael y teuluoedd trwy i ferch Henri briodi mab Thomas, sef Syr Khys ap Thomas Dinefwr. Ei blas cyntaf oedd Glan Lais, ond adeiladodd 'Cwrt Henri' iddo ei hun. Gelwid ef yn ol y naill a'r llall.

ll. 7. Thomas, taïd Henri.

ll. 12. Gronw hen = Gronwy Goch yn yr âch.

ll. 13. llywelyn foethus. Yr oedd mam Henri, Gwenllïan, yn verch i Sion ap Gruffudd ap Llywelyn Foethus (Dwnn i, 131).

ll. 15. Ffylip Amhadog = Phylip ap Madog.

ll. 19. Llanarthne : yng Nghaerfyrddin ar lan y Dywi.

68, ll. 3. Ynys Dywi. Arferir 'Ynys' mewn gwahanol rannau o Gymru am fannau ymhell yn y tir, na fu erioed fôr nag afon o'u cylch. Ceir amryw dyddynod o'r enw yn Arfon. Ai llannerch agored mewn coed a olygai ar y cychwyn? Mewn mannau o'r De ynys = tyddyn.

24. gwyr Sion = ag ŵyr Sion : sef tad ei fam ; Sion ap Gruffudd.

XXXVII.

Yr un yw yr Howel hwn a'r un y cân L. G. Cothi iddo (tud 350), 'I Sion a Hywel, meib Ieuan Coch o Elvael.' 'Deuvab Ieuan Coch,' medd Lewis, ac 'wyrion *Cadugon* ill dau.' Hefyd (tud. 353), ceir cywydd gofyn 'i Syr Huw Iolo, ac i *Hywel ab Ieuan Goch o Lansant Fraid* yn Nyfryn Gwy' o waith Lewis. Enwir Ieuan Coch a Chadwgawn gan Deulwyn hefyd, ll. 15, 18, 20, 25.

ll. 6. ywch mynydd. Rhennid Elfael yn ddau gwmwd, Elfael uwch mynydd ac Elfael is mynydd. Yr oedd Llansantffraid yn y cyntaf o'r ddau. (Rep. Welsh MSS. i, 915). Howel oedd Emanuel (?) Uwch mynydd.

ll. 2. ar Golwyn : rhanbarth o Sir Faesyfed oedd Colwyn i'r gogledd-orllewin o Buallt. Ceir hanes Castell Colwyn yn y *Brut*. 312, 338, 353. Safai heb fod neppell o Lansantffraid. Titl y cywydd yn Llanst.

MS. 123 (225) yw 'I Ho : ap J. o *ffrith Golwyn* yn vwch mynydd, un o dri chwmwd elfael.'

ll. 10. Hwlyn neu Hwlcyn oedd ffurf gyffredin ar Howel, ond ambell dro ceid Huw (gwel L. G. C. 215, ll. 44, lle gelwir gwr o'r enw Hywel yn Huw). *Nudd*, enw un o'r tri Hael.

70, ll. 18. Syr Howel : hwyrach mai Syr Hywel y Fwyall yw hwn, un o arwyr Rhyfeloedd Ffrainc Edward III. Gwnaethpwyd ef yn farchog oherwydd ei wrbydri gyda'i fwyall gan y brenin ; ar ol brwydr Poitiers medd Syr John Wynn o Wydir, Cressy medd eraill (*History of the Gwydir Family*, 40, 413, L. Dwnn II, 46, 101). Er dewred oedd ni safai o flaen Howel ap Ieuan Coch !

XXXVIII.

Morgan ap Howel ? ap Philip Dorddu ? Ceir ach Philip Dorddu gan Dwnn i, 251, 260-1, 263. Yr oedd ganddo ddau fab, beth bynnag, Cadwgan a Howel, ond methais gael achau Howel.

71, ll. 7. kwmpas Dyfrig ynte kwmpas dy frig ?

ll. 8. Kynllo dir : y mae Llangynllo yng ngogledd Sir Faesyfed.

ll. 28. Rhydodyn : Edwinsford, plwy Llansawel, Caerfyrddin. Pwy oedd gwalch Rhydodyn ? Y tebyg yw mai y Dafydd Morgan y canodd L. G. Cothi iddo (tud. 205).

ll. 30. ymeliennydd : Maelienydd, cantref ym Maesyfed. =gwlad vael, 72, ll. 17. Mael, o deulu Rhodri Mawr roes enw i'r cantref.

XXXIX.

Moliant sydd yma i Lywelyn ap Dafydd ap Einion a'i wraig Catrin, a'i fab Rhys a'i wraig yntau, Mawd verch Rhys. Yn Dwnn i, 141, ceir yr ach a ganlyn :

Plwyf Llanllywyddog, Ystradgorwg.

Einion

David

Llewelyn = Katrin v. David dew.

Rys = Gwenllian v. Ieuan Llwyd.

Etyb yn hollol i'r cywydd, ond fod enw gwraig Rhys yn Wenllian. Cysonid y ddau pe tybid i Rys briodi ddwywaith. Deulwyn sydd gywir, os oes rhaid dewis, gan ei fod yn gyfoesydd.

ll. 2. Llan Llaweddog, yng nghantref Elfed, Sir Gaerfyrddin (M.A. 746b).

7. Yr oedd Llanllaweddog yn agos i Flaen y Gwili.

11. Gwedigada : cwmwd yn Sir Gaerfyrddin.

XL.

Methais gael âch Rhys Awbre yn Dwnn. Canodd L. G. Cothi iddo (tud. 308) i ofyn march.

' Rhys Owbre'n gware val gwr
Bâr Risiart Owbre ryswr
Llew gwylitarv ar ddull Gwallter
Owbre yw n post o bren per.

Llan Ddeusant draw Glan Tawy
Llywied hwn eu holl da hwy.

Yn Dwnn i, 235, cawn :

Plwyf Llanyddausant.

. . . . Morgan Awbre ap Gwallter Awbre o Aber Kynvrig
ap Richard Awbre o Aber Kynvrig
Mam Gwallter Awbre, merch Fylyp ap Eliadr Ddu.

Cymh. Deulwyn ll. 5 : llaw Risiart ; ll. 10, Eliadr hen.

ll. 12. Rôn. Rouen yn Ffrainc ; awgrymir fod un o'i achau o Ffrainc.

XLI.

Gwel ar rif xxxii.

XLII.

ll. 20. Mor tawch : *the North Sea*, medd Pugh. 'Y mor agored (*pelagus*), medd Dr. Davies. Gwel M.A. 400, 'A thrwy *For Tawch* y daethant (sef y Cymry o Deffrobani) hyd yn ynys Frydain, a Llydaw lle ydd arhosasant.'

XLIII.

Cesglir oddiwrth yr enwau lleoedd geir yn y cywydd, Kredigion Uwch Aeron, Llan Llyr, Brodir Caron, mai dyna ardal yr Howel hwn yng nghanol Sir Aberteifi. Yn ll. 5, enwir Llywelyn Fychan, a chawn gan L. Dwnn i, 27, o dan Glynn Aeron, 'Henri ap Hawel ap Llewelyn Vachan ap Llewelyn Kaplan. Y mae Llan Llyr, fodd bynnag, a Thre-garon yn Isaceron.

XLIV.

Llywelyn Ddu brawd Wm. Sion uchod (xxxii). Sion (ll. 11) yw ei dad, a Lleuku (llayky ll. 13) yw ei fam.

84, ll. 16. Yr Annell oedd enw ei blas (gwel L. G. C. 315, n. 13)² oddiwrth yr afon Annell a redai gerllaw.

Ar y chwith i Aber Gwili i'r Dywi, saif Plas Glanyrannell (Glan-ranelthe), yn yr hen fapiau (Speede, Camden).

XLV.

Rhys fab Edryd yw'r enw yn y Gorcheſtion, ac yn y llawysgrif ; ond camgymeriad hollol ydyw, oherwydd methu a deall 87, ll. 2.

'Heb droi i dir mab Edryd wyn.'

Nid Rhys yw 'mab Edryd,' ond dyma enw cwmwd yn y Cantref Mawr, Caerfyrddin, lle safai ei blas. Ceir yr enw mewn gwahanol ffurfiau : Mab Uchtryd ac Ychdryd (M.A. 7366), Mab Utryd (739a), Lewis Dwnn ii, 34, Mab Ydryd. Sonia L. G. Cothi am y lle, tud. 271 :

'Bid ar dir mab Udryd wen,'

ac yn tud. 480,

'Dart mab Edryd y medd.'

481, ll. 40 :

'Bydd Gruffydd wedi'r gorphen
Bader doeth mab Edryd Wên.'

Mam Gruffydd oedd 'Edryd wen,' medd Tegid mewn nodyn (481), ond ar dud. 271, tardda 'mab Udryd wen' o Uchtryt, Esgob Llandaff yn y 12fed ganrif. Ai ar ol mab 'Uchtryd ab Edwin' y galwyd y cwmwd ? (gwel Brut. 272, 283, &c.) Yn rhestr y cymydau (Brut 410) ceir 'Kymwt utryt,' yn y Cantref mawr, yn Ystrad Tywi. Yn ffordus y mae gan L. G. Cothi gywydd i'r Rhys hwn (tud. 271), lle gelwir ef yn 'Rhys mab Einion, Nudd Carn Avan,' ac felly Deulwyn, 'Rhys a gynnail rhwysg Einion. Dywedir ei fod yn perthyn i ddau Rys (272, ll. 23-5), Rhys hen o Lan Gathen a Rhys ab Davydd o Geredigion, a'i fod yn ŵyr i Siancyn Rhys ac yn ŵyr (= disgynydd) i Rydderch (2717-9). Profa hyn mai ei âch ef sydd gan Dwnn ii, 34. 'Mab Ydryd : Rees ap Eynon ychan a Jenkin, meibion Eignon ap Jenkin ap Rs . . . ab Rudâh (= Rhydderch) ab Kydivor.' Ac yna rhoddir âch y Gruffudd ab Ieuan Llwyd y canodd Lewis iddo, tud. 480.

Annes : gwraig Rhys ?

XLVI.

Gwel ar rhif xxix. Syr Richard o Golebrook yw hwn, brawd Iarll Penfro. Gelwid ef yn Syr Rysart hen a Syr Rysart hir (gwel xlvii, 9). 89, ll. 3. Bedo Brwynllys : bardd yn ei flodau 1460.—Dr. Davies.

ll. 10. Siasbar : Jasper, Iarll Penfro, ail fab Owain Tudur o'r Frenhines Catherine, gweddw Harri v, ac felly hanner brawd i Harri vi, ac ewythr i Harri vii. Gwnaethpwyd ef yn Iarll Penfro gan y cyntaf, 1452. Ymladdodd o du Lancaster ym mrwydau'r Rhosynau, a chiliodd ar eu diwedd i Lydaw gyda'i nai, Harri Richmond, 1471. Daeth yn ol gydag ef yn 1485, a seliodd brwydr Bosworth dynged plaid York. Ceir pedair cywydd o waith L. G. Cothi iddo, 464, 470-3-7.

XLVII.

Cychwyna Bedo trwy ganmol yr un Syr Richard a Deulwyn yn y cwydd o'r blaen.

ll. 1. ar warr Gwent. Yr oedd Colebrook ym Mynwy.

91, ll. 24. Aber Cledd = Aberdaugleddyf, Milford.

XLVIII.

I'r un Syr Richard Herbert a'r ddau o'r blaen.

ll. 6. vvm ambbri = vu ym Mambri. Gelwid y frwydr yn 'Battle of Banbury, Hedgecote, Danesmoor,' yn ol mympwy'r ysgrifennydd. Dydd du iawn oedd i fonedd Deheudir Cymru. Teithiai 'Robin of Redesdale' a gwyr Lancaster o'r Gogledd i lawr i'r De, ac aeth Iarll Penfro a'i frawd Richard a llu o Gymry i'w cyfarfod gyda Humphrey Stafford, Iarll Defon, i'w cynorthwyo. Cwerylodd Herbert a Defon cyn y frwydr ynghylch llety ym Manbury, ac ymwahanasant. Ymosododd y Lancastriaid gan guro'r Cymry ar y cychwyn oherwydd eu saethyddion, ond pan aeth yn frwydr law-law, cafodd y Cymry y trechaf. Yna daeth llu o wyr dinod o'u hol fel byddin newydd o Northampton, gan floeddio 'Warwick,' fel pe bai'r Iarll yno ei hun. Ffodd y Cymry, a dyna'r fuddugoliaeth i wyr Lancaster. Daliwyd y ddau Herbert ac eraill, a dienyddiwyd hwy yn Northampton.

94, ll. 6. 'pen tw'n yw'n pont ennay?' gwel y Mabinogion tud. 36 am hanes Bran yn Iwerddon; 'a vo penn bid bont.'

ll. 9-10. Anodd cael Iarll fel Wiliam; ond mwy orchest cael marchog fel Syr Richard. Erfyniodd yr Iarll am fywyd ei frawd oherwydd ei ieuencid.

94, ll. 17. sis: o'r Saesneg *cyse neu assise*. Anodd deall pa Ddydd Sul &c., a feddylir, a beth oedd gwir ddyddiad y frwydr a'r dienyddio. Ychwanegir at y dyrysych wrth gymharu cwydd Guto'r Glyn yn y *Ceinion* i, 193, i'r un frwydr.

*Dyw Llun y bu waed a lladd,
Dydd ymlw diwedd ymladd,
Duw a ddug y dydd Dduw Iau
Iarll Dwywent a'r holl deiau.
Marchog a las Dduw Merchyr
Mwy i'w ladd na mil o wŷr.
Syr Rissart in' sai'r Iesu
Wrtho er lladd Northwyr lu.*

Er lladd Iarll a llu Dduw Iau.

Cymer Tegid hyn i brofi mai ddydd Llun y bu'r frwydr ac mai ddydd Mercher y dienyddiwyd yr Iarll a'i frawd. Ceir digon o gofnodion am frwydr Banbury neu Hedgecote (gwel *Lancaster and York*, Ramsay ii,

341-3), ac yn ol pob un a welais ymladdwyd hi ar y 26ain o Orffennaf, 1469. I benderfynu dydd yr wythnos ni raid ond sylwi fod y Sulgwyn ar yr 21ain o Fai 1469, ac mai Sul oedd y 4ydd o Fawrth 1470 (*L. & Y. ii*, 339, 348-9). Rhaid felly mai dydd Iau oedd Gorffennaf 26ain. Pam y sonir am ddydd Llun ynte? Dienyddiwyd Iarll Penfro a Syr Richard ddau ddiwrnod yn ddiweddarach na'r frwydr, ac felly ar ddydd Sadwrn, medd Ramsay (*ii*, 343), trwy orchymyn Clarence a Warwick. Eglura hynyna felldith Deulwyn ar yr olaf (95, ll. 2), ond nid ydym nes i ddeall y cyfeiriad at ddydd Llun ganddo ef a Guto.

Carwn awgrymu mai cyteirio y maent at yr ysgarmes ychydig ddyddiau cyn Brwydr Banbury, pan gollodd adran o'r Cymry, dan Syr Richard, y dydd. Gallasai honno fod yn hawdd ar y Llun, ac hwyrach mai'r Llun dilynol y torrwyd pennau yr Herbertiaid.

Sonia Deulwyn hefyd am wyl Iago (94, ll. 4, 16). Yn ol Calendar Syr John Prys (*Yn y Llyfyr hwn*) disgynnai Gwyl Iago ar y 25ain o Orffennaf, a chadarnheir y dyddiad gan Peniarth MS. 219 (Rep. i, 1044.

Dwyed W. o Worcester, wrth drin ar y frwydr, 'Willelmus Herbert bastardus frater domini Herbert fuit occisus Bristollicae in *crastino sancti Jacobi*,' (gwel Dwnn ii. 55).

Pwy yw'r marchog 'a las Ddydd Merchyr' ynte? Yn ol Ramsay lladdwyd Syr Henry Neville, mab Arglwydd Latimer, un o brif ddynion y Lancastriaid ar Orffennaf y 25ain. Lladdwyd 168 o foneddigion Cymry yn y frwydr (*L. & T.* 342). Canodd L. G. Cothi i rai (tud. 16, 20). Gwel *Warworth Chronicle*, W. Worcester, *Itinerary* 220-1.

ll. 19. ar rann Alis: plant Alis y gelwid y Saeson.

ll. 27. Byellt. Cyfeiriad at ladd y Llyw Olaf ym Muallt.

ll. 28. mynybr: cymh. Peredur (*Mab.* 230, ll. 2), 'ef a glywei dyrnaut mawr rwing ysgwyd a mynwgyl idaw a *mynybyr bwyall*.' Dengys y gynghanedd fod y llinell yn llwgr.

XLIX.

Ceir nifer o gywyddau o waith L. G. Cothi i'r un gwr a'i deulu, tud 107. 'I Sion ab Davydd o Vro Wyr' (Gower); yna tri chywydd i'w fab, Dafydd, ac un i fab arall, Hopcyn. Dafydd ap Hopcyn oedd ei dad (131-2). Ei wraig oedd Mawd ferch Morgan, ac nid oes taw ar Lewis wrth ganmol haelioni'r ddau.

'Ni wnav â'm pen a'm tavawd
Son mwy ond am Sion a Mawd.'

ll. 1, 13. ynys Tawy: ywch tawy: safai'r Llys Newydd ger y Tawy. Felly L. G. Cothi.

'O win y mae mwy no mwy
Yn y tai ar lan Tawy.'

ll. 17. Kilvai : 'a conical hill east of Swansea, where once was the residence of John ap David ; but of which there are now no remains left' (Tegid, L. G. Cothi, 108, n.)

96, ll. 2. gwlad 𐌶𐌵𐌹 = Gower.

ll. 5. wyron laisson, cp. L. G. Cothi, 107, 12.

'Sion o hil Lleision yw hwn.'

ll. 22. 'ar ruddyav mawd ?' Mawd oedd ei wraig.

L.

[Ceir gwell darlleniadau yn y *Gorchestion* o'r cywydd hwn].

Marwnad ar ol Dafydd Fychan ac Ieuan sydd yma, y naill o Llinwent a'r llall o Fro Gurig. Yn Dwnn i, 261, cawn 'Llynwent ymhlwy Llanbistair. Davydd Vychan ap Davydd ap Cadwgan ap Philip Dorddu, (gwel hefyd tud 251). Tybygaf mai hwn yw'r Dafydd y cenir ar ei ol. Yr oedd ei orŵyr, Morgan, yn Strydd yn 1555, ac felly cytuna'r dyddiad a'r lle.

Am Ieuan, gelwir ef yn 'fab Llywelyn' yn y cywydd 'o frig gwlad Gurig.' Gorwedd ei gorff yn Llangurig; o'i farw 'gwanhawyd egin Howel,' a chyferbynir Llinwent a Llanidloes mewn galar. Cawn ei âch, mi gredaf, yn Dwnn, tud. i, 309, yn âchrestr 'Dol yn Llys,' plwy Llanidloes, sef 'Evan ap Llewelyn ap Howell.' Yr oedd gorŵyr i'w frawd iau yn fyw yn 1599, ac felly disgyn Evan i ddiwedd y bymthegfed ganrif. Priododd ei fab a merch Howel ap Griffith Derwas, nai yr Howel Sele a laddodd Owain Glyndwr, a chanodd L. G. Cothi i Griffith Derwas ei hun, a'i fab Gwilym (414, 417), a dyry hyn eto Ieuan tua thraean olaf y bymthegfed ganrif.

Ceir hanesyn rhyfedd yn Lewis' *Topographical Dict.*, o dan Glasbury. 'Ellen Gethin (or the terrible) of Hergest, a *devilish* woman, was cousin german to John Hir ab Phillip Vaughan, who was killed by the said Ellen at St. David's Church for that he before had killed *her brother David Vaughan at Llynwent* in Llanbister Radnorshire.' Yr oedd Ellen Gethin yn cydoesi â Deulwyn (gwel L. G. Cothi 37), ond prin y geill y lladd yn y cywydd hwn fod yr un y cyfeirir ato fel gwreiddyn y gynnen. Awgryma Deulwyn i'r ddau golli eu bywyd wrth

'gadw'r ol ynglyn Gwy draw.'

Ac y mae Llinwent yng Nglyn Ieithon. Eto geill fod cysylltiad. Awgrymir fod 'cynllwyn' a 'thwyll,' os nad brad wedi bod i ladd Dafydd, ac felly gadawaf y cwestiwn yn agored.

ll. 4. Glan Gwy : safai Llangurig ym min yr Wy.

Glyn : Glyn Ieithon?

Euas : rhanbarth yng ngorllewin Henffordd.

ll. 7. un o wlad vael : yr oedd Glyn Ieithon ym Maelienydd (L. G. Cothi, 251).

MYNEGAI I'R PERSONAU A'R LLEOEDD.

Y rhif yw rhif y tudalen.

PERSONAU.

Addaf	15, 44, 94	Eigr	8
Als	64	Einion	73
Alis	94	Elidr Hen	75
Alygsandyr Mawr	71	Elsbeth	64
Alysdodlys	71	Enid v. Yniwl	23
Anna	30, 64	Esyllt	13
Annes	87	Ffraink	26
Arthur	75, 92, 98	Ffyllib ap Madog	67
Barned	59	„ Dorddu	71
Bedo Brwynllys	89, 90	Gai (o Warwig)	6
Bened	59	Gi=Gai	61
Beuno	59	Gronw Hen	67
Britaniaid	72	„ Goch	78
Byellt	94	Gruffydd ap Nickolas	42, 45
Cadell	50	Gwallter Havart	44, 46
Cadwgawn	67	Gwenwys	72
Catrin	73-4	Gwilym	56
Cradog	66	„ ap Rhys o Lwyn Howel	63, 64
Curig	80	„ ap Thomas	67
Cyffin	43	„ Llwyd	79
Dafydd, Abad Ystrad Fflur	58-9	Henri ap Gwilym ap Thomas	67-8
Dafydd ab Gwilym Gam	24, 32, 73, 79	o Lan Lais a Chwrt Henri	95
Dafydd ab Llywelyn ab Gwilym	52	Hopkin	70
Llwyd	46	Howel, Syr (y Fwyall)	71, 81
Dafydd ab Rhys Hael	97	Howel	69
Dafydd Fychan o Linwent	42	Howel ap Ieuan Goch	23
Dafydd Llwyd, Abad Aber	65	Hu Gadarn	60
Conwy	81	Hu Hen o Gethinog	39, 47
Devras	43	Huw Lewis, Prysaddfed	39
Deifr	49, 90	Hwfa (ab Cynddelw)	32
Deon Cyffin	50	Hwlyn	13
Deulwyn	54	Iago	39
Dwnn	57	Ierwerth ddu	18
Dynys Hir		Iesu Grist	46
Edwin Hen=Odwin		Ievan Glas	

Ieuan ap Llywelyn	-	-	97, 98	Rhonwen	-	-	-	66
Ieuan Coch	-	-	67	Rhys Hen (Syr)	-	-	-	42
„ Llwyd	-	-	40, 79	„ (Syr)	-	-	-	56
Ifan (Pretur Sion)	-	-	22	Rhys bach	-	-	-	44
„ Deulwyn	-	-	91	Rhys (abad ?)	-	-	-	58
Ifor Hael	-	-	68, 73, 79	„ Awbre	-	-	-	75
Ithhael	-	-	32	„ ap Einion	-	-	-	85
Llaisson	-	-	96	„ ap Phylip	-	-	-	63
Lleucu v. Ieuan ap Siancyn	-	-	32	„ ap Morgan	-	-	-	46
Lleucu Llwyd, gw. Sion ap Rhys	-	-	61, 83	„ ap Thomas	-	-	-	42
Llowarch ab Bran	-	-	41	„ ap Llywelyn ap Dafydd	-	-	-	73
Llywelyn (y Llyw Olaf)	-	-	66	Risiart (Awbre ?)	-	-	-	75
Llywelyn	-	-	46	Risiart Herbert, Syr	88, 90,	-	-	93
„ ap Dafydd ab Einion	-	-	73	Robin	-	-	-	43
„ ap Hwlkyn-	-	-	39, 48	Rolant	-	-	-	81
„ ap Gwilym Llwyd	-	-	52	Salmon	-	-	-	48
„ Ddu ap Sion	-	-	83	Siac Llwyd	-	-	-	98
„ Voethus	-	-	67	Siancyn Llwyd	-	-	-	52
„ Vychan	-	-	81	Siasbar (Iarl Penfro)	-	-	-	81
Manvel	-	-	67	Sion ap Dafydd o'r Llys Newydd	-	-	-	95
Mair, passim	-	-	-	Sion ap Griff. Llew. Foethus	-	-	-	68
Margred, gw. Syr R. Herbert	-	-	-	Sion ap Rhys	-	-	-	77, 83
Mathau Hen	-	-	56, 57	Sion Lewis, mab Huw Lewis,	-	-	-	-
Mathau Sant	-	-	62	Prysaddfed	-	-	-	48
Masgen = Pasgen	-	-	81	Sion Morgan, Dr., Esgob	-	-	-	-
Mawd v. Rhys	-	-	57	Dewi	-	-	-	50
„ gw. Sion ap Dafydd	-	-	74	Tegau	-	-	-	10
Melwas	-	-	96	Tomas	-	-	-	77, 81
Minws = Venus	-	-	7	„ Sant, o'r India	-	-	-	96
Morgan ap Howel ap Phil.	-	-	7	„ ap Griff. ap Nickolas	-	-	-	-
Dorddu	-	-	70	Tristan	-	-	-	42, 45, 56
Nickolas	-	-	45	Troilys	-	-	-	7
Nudd Hael	-	-	67	Urien (Yryen)	-	-	-	76
Nynnyn o Nannau	-	-	48	Uthr (Bendragon)	-	-	-	62, 50
Odwin = Edwin	-	-	66	Warwig, y Dug	-	-	-	8
Ovydd (Ovid)	-	-	13	William Herbert	-	-	-	95
Owain	-	-	56, 81	William ap Griff. ap Robin o'r Penrhyn	-	-	-	57-8, 65-6
„ o Lanedi	-	-	46	William ap Sion ap Rhys o Lanegwad	-	-	-	43
„ ap Llywelyn	-	-	46	Yniwl	-	-	-	60, 77
„ ap Nickolas	-	-	45	Yryen (Urien)	-	-	-	22
Pretur Sion (Ifan)	-	-	22					42, 57
Phylip (Ffylip)	-	-	63					

LLEOEDD.

Aber Cledd -	91	Gwynionydd -	52, 54
„ Conwy -	42	Gŵyr -	96
Aeron -	81	Havren -	65
Allt y Vega -	19	India, yr -	96
Annell, yr -	84	Iork -	54, 84
Bambri -	94	Irdonon (Urddonon) -	19, 21
Bro Gurig -	97	Isgynnen -	67
„ Venni -	54	Llanarthne -	67
Bryn y Beirdd -	45	Llandeilo -	51
Byellt -	94	Llannedi -	46
Caer (Sir) -	45, 51, 64, 67	Llanegwad -	60
Caerdyf -	81	Llangadog -	46
Caerfyrddin -	49	Llangurig -	98
Caio, Cayaw -	40, 41	Llangynllo -	71
Caron -	46, 82	Llanidloes -	98
Castell Howel -	53	Llanllaweddog -	73
Celynin -	58	Llanllyr -	82
Cennen -	51	Llechau -	40
Cent -	76	Llechid -	43
Cerdin -	52	Llifon, Lliwon -	47-8, 39-40
Ceredigion -	81	Llinwent -	98
Cerniw -	56, 90	Lloegr -	50, 55, 94
Cetheinog, Cytheinog -	60	Lliwyn Howel -	64
Cidweli -	91	Llydaw -	72
Cilvai -	95, 96	Llys Newydd -	95
Cleddau -	65	Mab Edryd -	87
Clettwr -	53	Maenan -	42
Colwyn -	69	Maelienydd -	71
Cwlen -	66	Gwlad Fael -	72, 97
Deau -	42, 55	Mars -	81
Deusant, plwy -	46	Meifod -	59
Dinefwr -	63	Mon -	32, 39, 40
Dwy Went -	56, 66, 93	Mor Tawch -	43
Elfael -	67	Morgannwg -	81, 96
Emlyn -	44	Myniw -	51, 59, 65, 68, 70
Ewas -	97	Nannau -	26, 48
Ffraink -	75	North, y -	55, 92
Glyn (Ieithon ?) -	97	Penfro -	66
„ Bwch -	97	Penrhyn -	43
Gwent -	56, 66, 90	Powys -	58, 59, 97
Gwy -	97	Prysaddfed -	48
Gwedigada -	60, 73, 77	Rhaglan -	66
Gwili -	73, 77	Rhyd Owain -	53
Gwynedd -	15, 42	Rhydodyn -	71, 77

Rhydychen	-	-	-	50, 59	Tir Cynllo	-	-	-	-	71
Ron	-	-	-	75	Twr Gwyn	-	-	-	-	55
Sieb	-	-	-	54	Tywi	-	-	-	51,	68
Tawi	-	-	-	84	Urddonen (Irddonen)	-	-	-	-	19
Tawy, ynys	-	-	-	95	Uwch Aeron	-	-	-	-	81
Teifi	-	-	-	52, 79	Y Gennau	-	-	-	-	51
Trenewydd	-	-	-	62	Y Venni	-	-	-	-	56
Trent	-	-	-	90	Ystrad Fflur	-	-	-	-	58
Trevenni	-	-	-	93	Ywch mynydd (Elfael)	-	-	-	-	69
Troia	-	-	-	98	Uchmynydd	-	-	-	-	70
Tir Cadell	-	-	-	50						

ERRATA.

- Tud. 54, ll. 5, yn lle *gwir* darlener *gwin*.
 „ 57, n. 3, darlener *Pascen*.
 „ 62, ll. 11, yn lle *vein* darlener *vrien*.

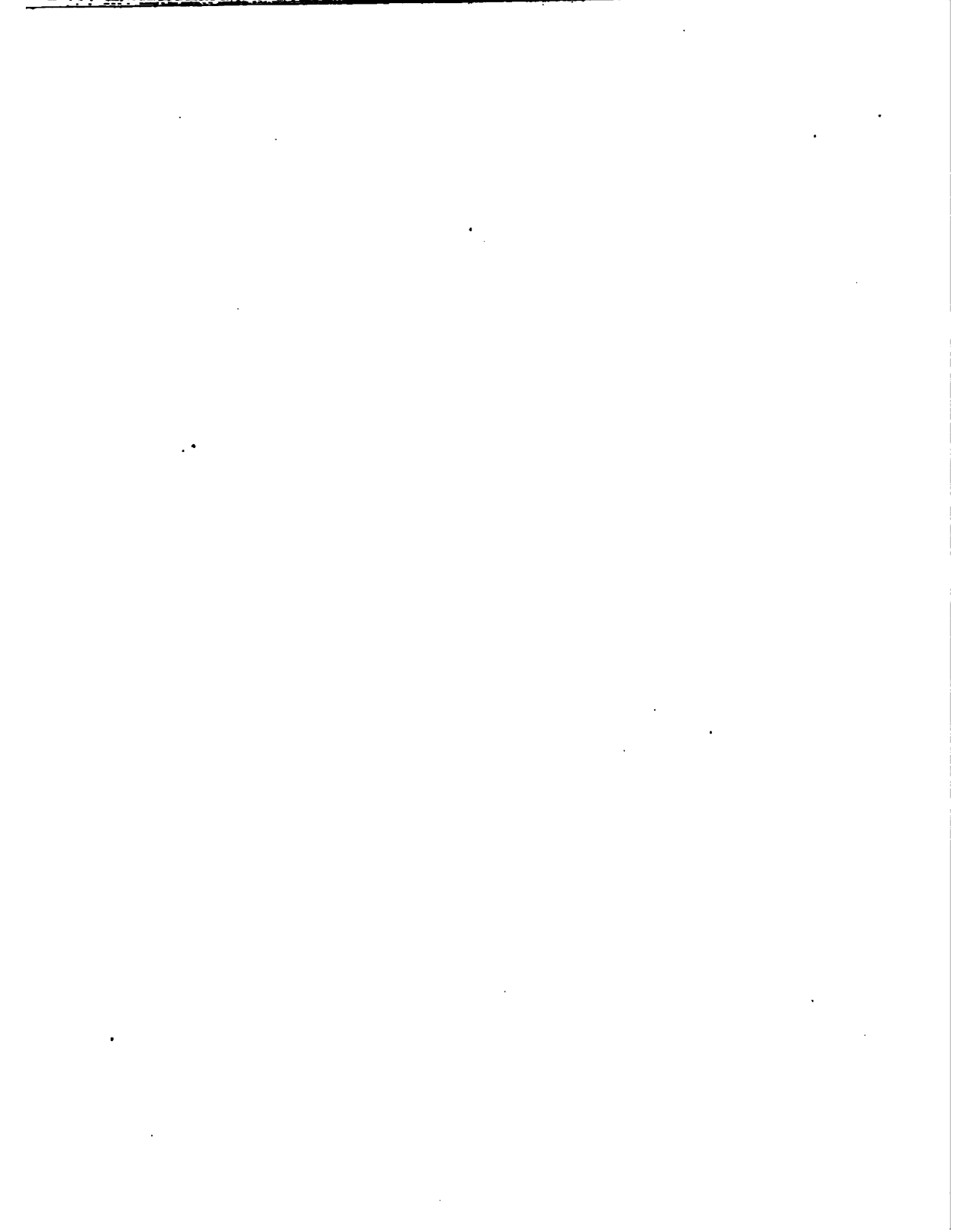
Printed by JARVIS & FOSTER, Lorne House, Bangor

100-37-6711

